

TÜRK AKADEMİSİ

Türk Akademisi Siyasal Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)

www.tasav.org

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 9 ▪ Sayı/No: 47 ▪ Mayıs/May 2018

ISSN: 1309-601X

TASAV Adına Sahibi / Owner on behalf of TASAV

İsmail Faruk AKSU

Editör / Editor

Doç. Dr. Mehmet GÜNAL

Sayı Editörü / Issue Editor

Prof. Dr. M. Hanifi MACİT

Doç. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU

Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Konur Alp KOÇAK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA

Doç. Dr. Celal TAŞDOĞAN

Doç. Dr. Kürşad TURAN

Dr. Hilmi BOLATOĞLU

Dr. Kubilay KAVAK

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU Doç. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA

Prof. Dr. Nevzat AYPEK Doç. Dr. Ali GÜRSEL

Prof. Dr. Hilmi DEMİR Doç. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU

Prof. Dr. Timuçin KODAMAN Doç. Dr. M. Halit YILDIRIM

Prof. Dr. M. Hanifi MACİT Doç. Dr. Ruhtan YALÇINER

Prof. Dr. Mahir NAKİP Doç. Dr. Erol TURAN

Prof. Dr. A. Bedri ÖZER Dr. Atilla BEDİR

Prof. Dr. Eyyüp YARAŞ Dr. Mahmut ÇİTİL

Prof. Dr. Celalettin YAVUZ Dr. Hasan EŞİCİ

Prof. Dr. A. Burçin YERELİ Dr. Ali GÜLER

Prof. Dr. Yusuf SARINAY Dr. Alpay GÜNAL

Doç. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU Dr. Cemil Doğaç İPEK

Doç. Dr. Alparslan BAŞARAN Dr. Tuğrul KORKMAZ

Doç. Dr. Savaş ÇEVİK Dr. Hatice MUMYAKMAZ

Doç. Dr. Mehmet EKİZ Dr. Hasan Sencer PEKER

Doç. Dr. Ruhi ERSOY Dr. Turan ŞENER

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Düşünce Dünyasında Türkiz, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV) tarafından hazırlanıp Şubat, Mayıs, Ağustos ve Kasım aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanan ve ulusal hakemli bir dergidir.

Düşünce Dünyasında Türkiz, bilimsel danışman kurulunda ve yayın kurulunda bulundurduğu farklı disiplinlere mensup akademisyenler ile bilimsel nitelik ve yenilikten ödün vermeyen saygın bir akademik dergi olarak İngilizce ve Türkçe makalelere ve kitap tahlillerine yer vermektedir.

Düşünce Dünyasında Türkiz; siyasî, sosyal ve ekonomik politikaların belirlenmesine, mevcut politikaların bilimsel veriler ışığında tahlil edilerek geliştirilmesine ve önemli sorunların çözümüne yönelik politika önerilerinin ortaya konmasına öncelik atfetmekte, bu çerçevede disiplinler-arası araştırmaları teşvik etmektedir.

Sosyal bilimlerin birçok alanında hazırlanacak araştırmalara yer veren *Düşünce Dünyasında Türkiz*, bilimselliğin ilk şartı olan nesnelliği temel yayın ilkelerinden biri olarak kabul eder. Dolayısıyla dergimize yayınlanmak üzere gönderilen tüm yazılar, tarafsız hakemler tarafından en hızlı şekilde gözden geçirilir ve uygun görülmesi hâlinde telif ücretleri yazarına ödenmek kaydıyla basılı ve elektronik ortamda yayınlanır.

About the Journal

Düşünce Dünyasında TÜRKİZ is a peer-reviewed journal on social sciences published quarterly by TASAV, a non-profit think-tank based in Ankara, Turkey. The editorial board has the authority to decide which papers comply with the rules and principles of academic writing and qualified for publication in the journal. Each paper submitted for publication is subject to review of at least two undisclosed referees. Having a paper published in this journal does not require any payment to TASAV.

İletişim / Contact

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara/Türkiye
Tel: +90 312 460 1779 ▪ Faks: +90 312 460 1789
www.tasav.org ▪ iletisim@tasav.org ▪ turkiz.dergi@tasav.org

Tasarım, Dizgi ve Baskı / Design and Printing

Net Ofset ve Dijital Matbaacılık Ltd. Şti. ▪ Sertifika No: 18566
Korkutreis Mahallesi Lale Caddesi No: 21/A Ankara/Türkiye
Tel:+90 312 230 0723

Baskı tarihi / Published in: Ekim/October 2018

İÇİNDEKİLER

Mehmet GÜNAL Editörün Notu <i>Editor's note</i>	7
Hanifi MACİT & Yasin ŞEHİTOĞLU Sayı Editörlerinin Sunuşu <i>Preface by the issue editors</i>	9
Erkan GÖKSU Türk Hâkimiyet Anlayışı Üzerine <i>Upon the Turkish Thought of Sovereignty</i>	11
Ümit KILIÇ Osmanlı Devleti'nde Hâkimiyet Anlayışı <i>Understanding of Sovereignty in the Ottoman State</i>	41
Oktay ÖZGÜL İskitler'de Atalar Kültü ve Yurt Kavramı <i>The Ancestry Cult And Contry Concept in Scythians</i>	57
Fatih OĞUZ Türk Devlet Modeli Avrupa Devletlerine Rol Model Olabilir Mi? <i>Kann Der Türkisches Staatsmodell Ein Vorbild Für Europäische Staaten Werden?</i>	85
Mustafa YİĞİT Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü: Ay-Yıldızlı Al Bayrak <i>A Symbol of Independence in Our State Philosphy: Red Flag with Crescent and Star</i>	101
Yasin ŞEHİTOĞLU Kitap İncelemesi / <i>Book review:</i> Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)	115

EDİTÖRÜN NOTU

Değerli okurlar,

Dergimizin bir önceki sayısında “Türk Devlet Felsefesi” konusunu ele almıştık. Yine Türk Devlet Felsefesi’ni esas almakla birlikte, konunun daha önceki sayıda işlenmeyen farklı boyutlarının ele alındığı bu sayımız Sayın Prof. Dr. Hanifi Macit ve Doç. Dr. Yasin Şehitoğlu hocalarımızın sayı editörlüğünde hazırlanmıştır.

Bu çerçevede, Türk Devlet Felsefesinde önemli bir yeri olan Türk hâkimiyet telakkisinin ilk Türk devletlerinden bu yana devlet geleneğinin şekillenmesinde nasıl bir rol oynadığını inceleyen iki çalışma bizlere güç, hâkimiyet, egemenlik ve hükümdar gibi kavramların felsefî ve tarihî arka planını ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmalar, yüzyıllar öncesine dayanan devlet geleneğinin nasıl nesilden nesile taşınıp günümüze kadar ulaştığını ve halen yaşadığımız döneme nasıl tesir ettiğini izah etmektedir.

Türk Devlet Felsefesi açısından önem taşıyan bir başka husus, yurt kavramıdır. Eski çağlarda “çadır” anlamına gelen yurt kavramının zaman içerisinde “anavatan” anlamında kullanılmaya başlandığı ilgi çekici bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuyu İskitler’den günümüze atalar kültü üzerinden izah eden makalemiz kültür tarihinin Türk Devlet Felsefesi içindeki yerini ortaya çıkarma açısından dikkate değer bir çalışma olmuştur.

Devletler için bağımsızlık, egemenlik ve sınırların hayatî önem taşıdığı malumdur. Bu kavramlar, Türk Devlet Felsefesinde de önemli bir yer tutmaktadır. Tüm devletler, bağımsızlıklarını ve egemenliklerini dünyanın diğer ülkeleri nezdinde görünür kılmak üzere arma, fors, tuğra, kitabe, bayrak şeklinde tezahür eden bazı sembollerini kullanagelmıştır. Türk devlet geleneğinde de bu tür sembollere sıkça rastlamak mümkündür. Dolayısıyla, sembollerin Türk devlet felsefesindeki ve devlet geleneğindeki önemini anlamak da önemlidir. Bu çerçevede, dergimizde yer verdiğimiz makalelerden

biri, ay-yıldızlı al bayrağın Türk devlet felsefesi açısından taşıdığı önemi ortaya koymakla birlikte bu sembolün nasıl Türk milletinin tarihin hiçbir döneminde devletsiz kalmadığını ilân ettiğini gözler önüne sermektedir.

Bu sayının konu başlığı olan Türk Devlet Felsefesi dendiğinde akla ilk gelen isimlerden birinin İslâmiyet öncesi Türk siyasî ve kültür tarihi üzerinde yaptığı çalışmalarla tanınan Bahaeddin Ögel olduğu tartışmasızdır. Dolayısıyla, merhum Bahaeddin Ögel'in "Türklerde Devlet Anlayışı" adlı kitabının detaylı bir incelemesine yer vermeyi, hacamızın muazzam birikimini ve konuya ilişkin önemli tahlillerini sizlerle paylaşmak açısından gerekli gördük.

Bütün bu çalışmaların, Türk Devlet Felsefesinin farklı boyutlarını anlamak ve böylelikle geçmişten geleceğe uzanan büyük bir geleneği anlamlandırabilmek için eşine az rastlanır nitelikte bir kaynak ortaya çıkardığı kanaatindeyim.

Böylesine önemli bir eserin hazırlanmasında emeği geçen başta dergimizin sahibi ve TASAV Başkanı Sayın İsmail Faruk Aksu olmak üzere sayı editörlerimiz Sayın Prof. Dr. Muhammed Hanifi Macit ve Doç. Dr. Yasin Şehitoğlu'na, Yazı İşleri Müdürümüz Sayın Konur Alp Koçak'a, Yayın Kurulu ve Danışma Kurulu üyelerimize, dergimizin tasarım ve basım işlerini gerçekleştiren Net Ofset'in çalışanlarına şükranlarımı sunuyorum.

Bir sonraki sayıda buluşmak üzere, iyi okumalar diliyoruz.

Doç. Dr. Mehmet GÜNAL
Editör

SUNUŞ

Türkiz dergisinin Türk devlet felsefesine ayrılmış olan ikinci sayısı, Türk devlet felsefesinin derin izlerini taşıyan çok değerli metin ve analizlerle hazırlanmıştır. Bu sayı, hâkimiyet ve düzen anlayışının geçmişten günümüze izlerini süren iki makale, yine sembollerin milletler için değer ve önemini konu edinen bir makale ve güncel bir sorun olan göçmen meselesine farklı bir bakış açısını dile getiren, yurt kavramının millet için taşıdığı anlamı irdeleyen, son olarak da özel bir kitap incelemesini ihtiva eden üç makaleden oluşmaktadır.

Doç. Dr. Erkan Göksu hocanın, “Türk Hâkimiyet Anlayışı Üzerine” başlığını taşıyan çalışması, Türk kültüründe yönetimi özel olarak irdeleyen bir metindir. İfade edilen düzen arayışının tarihsel bir bakış açısıyla ele alındığı derin bir tahlildir.

Doç. Dr. Ümit Kılıç hocanın, “Osmanlı Devletinde Hâkimiyet Anlayışı” başlıklı çalışması büyük imparatorluğun hâkimiyet anlayışının özgün bir değerlendirmesini içermektedir. Çalışma güç ve hâkimiyet açısından da okunabilir.

Doç. Dr. Oktay Özgül hoca, “İskitler’de Atalar Kültü ve Yurt Kavramı” başlığını taşıyan çalışmasıyla devlet geleneğini “yurt” kavramı üzerinden özel bir değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Fatih Oğuz Bey, “Türk Devlet Modeli Avrupa Devletlerine Rol Model Olabilir mi?” başlıklı çalışmayla güncel bir problem olan “göç” olgusuna tarihsel bir arka plandan, Türk devlet geleneğinden bakmış ve bu tarihsel aklın bir model olup olamayacağını tartışmıştır.

Araştırmacı Yazar Mustafa Yiğit, “Devlet Felsefemizde Bir Bağımsızlık Sembolü: Ay-Yıldızlı Al Bayrak” adlı çalışmasıyla sembollerin milletler için taşıdığı tarihsel ve güncel anlamı Türklerde bayrak sembolü üzerinden değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Doç. Dr. Yasin Şehitoğlu’nun, “Prof. Dr. Bahaeddin Ögel’in Türklerde Devlet Anlayışı” isimli eserini incelemesi iki açıdan özel bir değerlendirmedir. İlki, Bahaeddin Ögel hocanın bu çalışması alanında

önemli bir kaynak metindir ve bu önem özgün bir çalışmayla kendini ortaya koymuştur. İkincisi ise, milletler için vefa önemli bir özelliktir ve iddiamız Türkler'in bu haslete sahip olduğu yönündedir. Bu vesileyle, merhum Ögel'in bu önemli eseri okuyucularımız için tekrar mercek altına alınmış ve derinliği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Prof. Dr. M. Hanifi MACİT
&
Doç. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU
Sayı Editörleri

TÜRK HÂKİMİYET ANLAYIŞI ÜZERİNE

Upon the Turkish Thought of Sovereignty

Erkan GÖKSU

Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Tarih Bölümü
erkangoksu@hotmail.com

Özet

Tarih boyunca kurulan bütün Türk devletlerinin ortak özelliklerinden birisi olan Türk hâkimiyet telakkisi, ilk Türk devletlerinden itibaren Türk devlet geleneğinin temelini teşkil etmiştir. Zaman içerisinde karşılaşılan yeni şartlar ve özellikle İslam âme hukukunun etkisiyle gelişen Türk hâkimiyet telakkisi, Osmanlı döneminde en gelişmiş şekline ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkler, Türk Hâkimiyet Anlayışı, Hilafet, Selçuklular, Osmanlılar

Abstract

Throughout the Turkish history, one common characteristic of all Turkish states was the Turkish Thought of Sovereignty. The concept underwent changes under the influence of new terms, particularly the Islamic public law, and reached its most advanced form during the Ottoman rule.

Keywords: Ancient Turks, Turkish Thought of Sovereignty, Caliphate, the Seljuks, the Ottomans

Giriş

“Hâkimiyet” genel olarak “başkalarına hâkim olma, emir ve direktifler vererek başkalarını yönlendirme” demektir. Dolayısıyla sadece devlete özgü bir kavram değildir. Diğer yandan “devlet” de emretme yetki ve kudretine sahip bir müessese olma yönüyle diğer hükûmî şahıslarla aynı özelliği taşır. Ancak “devlet”i sıradan bir “hükûmî şahıs”, “hâkimiyet”i de sıradan bir “emretme güç ve yetkisi” olmaktan çıkaran, bu iki kavramın birbirine kattığı anlamdır. Buna göre devlet hâkimiyeti, “bir devletin, belirli bir ülke içerisinde kullandığı, devlet iradesine bağlı en yüksek iktidar ve salahiyet” olarak tanımlanabilir (Kubalı, 1950:195).

Devlet tüzel kişiliğine bağlı olan hâkimiyet, bu gücü elinde tutan siyasî iktidarın, kendi çevresindeki diğer otoritelerden üstün ve rakipsiz olmasını sağlar. Devletin kendi bünyesinden kaynaklanan aslî bir güç olan hâkimiyet, klasik ifadesiyle “bölünemez ve bir başkasına devredilemez.” (Üçok-Mumcu, 1991:167) Ancak bu gücün meşru sayılabilmesi, icra edilen topluluk tarafından kabul edilmiş olmasına bağlıdır. “Aksi halde devlet yok, zorbalık vardır.” (Kafesoğlu, 1998:248)

Hâkimiyet, bir devletin siyasî, hukukî ve içtimaî bir müessese haline gelmesini temin eden varlık şartlarından, yani devletin unsurlarından biridir.¹ Bunu devletin diğer unsurları tamamlar. Bu unsurlar ise hâkimiyetin kullanıldığı sınırları belirli bir toprak

¹ Devlete fiilî ve hukukî varlığını kazandıran hâkimiyet, iki şekilde görülür. Bunlardan “dış hâkimiyet”, bir devletin diğer devletlerle olan münasebetlerini, bir başka devletin baskısı, aracılığı ve müdahalesi olmadan dilediği gibi tayin etmesi ve karar vermesidir. Yani devletlerarasında hukukî bir eşitliğin olması, birinin diğerine emir vermemesi ve onun iç hâkimiyet haklarına müdahale etmemesidir. “İç hâkimiyet” ise bir devletin, sınırları içerisinde oturan bütün insanlar ve hükûmî şahıslar üzerinde hâiz olduğu üstün iktidar ve salahiyet olup devlet bu gücüne dayanarak umûmî menfaatlerini koruma, kanun koymak, vergi toplamak, savunma tedbirleri almak, adaleti sağlamak, iç nizam ve asayişini temin etmek ve ayrıca diğer her türlü âmme hizmetini görmek gibi hukukî uygulamaları tatbik eder (Kubalı, 1950:196 vd.; Donuk, 1981:29).

(ülke)², bu toprak parçası üzerinde yaşayan ve hâkimiyetin icra edildiği halk (nüfus)³ ve devlet hâkimiyetinin ülke içerisinde yaşayan insanlar üzerinde sistemli bir şekilde fiili ve resmi olarak uygulanmasını sağlayan devlet organları (siyasî teşkilatlanma)dır. Bunlar devletin siyasî, hukukî ve içtimâî bir müessese haline gelmesini temin eden “varlık şartları” olup, herhangi birinin yokluğu, devletin de yokluğu anlamına gelir (Kubalı, 1950:167).

Devlet hâkimiyetinin sınırları, devlet ve hâkimiyet anlayışlarına göre farklılık arz eder. Fakat neticede her devletin hâkimiyeti, ait olduğu kültür muhitinin özellikleri ve halk tarafından meşrû kabul edilen hukukla sınırlandırılmıştır. Diğer bir ifade ile bir devletin ve

² “Ülke”, devletin beşerî unsuru olan “nüfus”un yerleştiği ve devlet hâkimiyetinin doğrudan doğruya tatbik edildiği mekân veya sahadır. Fizikî özellikleri, coğrafi ve jeopolitik konumu ve iklimi ile devletin genel karakteri üzerinde müessir bir rol icra eder. Bir devletin varolabilmesi için, diğer devletlerden belirli sınırlarla ayrılmış bir toprak parçasına, “ülke”ye sahip olması gerekir. İnsanlar, tarihin her döneminde yeryüzünün çeşitli yerlerine yerleşerek orayı yurt tutmuşlardır. “Vatan” kavramıyla ifade edilen bu yerler, her türlü maddî ve manevî ihtiyaçlarını temin için gerekli olduğundan, gerekirse uğruna can verilebilecek kutsal topraklar olarak benimsenmiştir. Bu sebeple devlet ve ülke kavramları adeta eş anlamlı hale gelmiş hatta birçok devlet, kurulduğu ülkenin adıyla anılmıştır. Ülke sınırları, yer altı, yer üstü ve suları da içerisine alan üç boyutlu maddî bir çerçevedir. Bu çerçeve, üzerinde yaşayan insanlarla beraber, mutlak devlet hâkimiyetine tâbidir. Bu arada nüfus unsurunda olduğu gibi ülke sınırlarının genişliği için de bir şey söylemek mümkün değildir. Zira bu da zaman ve şartlara göre değişebilir (Kubalı, 1950:167; Demir-Karatepe, 1989:37).

³ Devlet, her şeyden önce beşerî bir müessesedir. Dolayısıyla sayısı az veya çok bir insan topluluğu olmadan devletten bahsetmek mümkün değildir. Devleti oluşturan “nüfus unsuru”nda aranan başlıca özellik, bağımsız bir siyasî topluluk halinde teşkilatlanma istek ve kabiliyetidir. Bu aşamayı gerçekleştiren toplulukta görülmesi gereken bir diğer özellik de devletlerini yani bağımsızlıklarını koruma düşüncesidir. Böylece nüfus unsuru, devletin hem teşekkülü hem de bekası için birinci derecede elzem olan maddî bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş devlet anlayışında nüfus, “millet” tabiriyle karşılanmaktadır. Zira günümüzde her toplumun bir devlet meydana getiremeyeceği, devletin oluşabilmesi için o toplumun “millet” seviyesine ulaşmış olması gerektiği kabul edilmektedir. Bundan başka “halk”, “toplum”, “tebaa” gibi tabirler de nüfus unsuru içerisinde yer alıyor olmasına rağmen bunlar millet kavramını karşılamamaktadır. Millet, en ileri cemiyet tipi olup” müşterek bağları olan insanları” ifade ederken, mesela “halk” tabiri, “tek tek sayılabilen insan yığımından ibarettir.” (Taneri, 1993a:81, Niyazi, 1979:58 vd.)

bu devleti ifade eden siyasî hâkimiyetin mahiyeti, fonksiyonları, yapılanma biçimleri ve ahlakî sınırları kendi kültür muhitinin özellikleriyle ve toplumların dünya görüşleriyle şekillenmiştir (Davutoğlu, 1994:235).

1- İlk Türk Devletlerinde Hâkimiyet Anlayışı

Eski Türklerde devlet ve hâkimiyet anlayışı hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Bütün bu araştırmalardan elde edilen neticelere göre Türk Kağanı, insanları idare etmek üzere Tanrı tarafından gönderilmiş (Güngör, II, 1994:511) ve yine Tanrı tarafından kendisine bahşedilen siyasî iktidar yani “kut” ile donatılmıştır (Güler, 1987:17-19). Buna göre hâkimiyetin menşei ilahîdir ve Türk Kağanı, Gök-Tanrının yeryüzündeki temsilcisi durumundadır (Arslan, 1990:224).

Eski Türk kağanlarının unvanları, bu düşünceyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Asya Hun hükümdarı Mete, Çin İmparatoruna yazdığı bir mektupta kendisini “Gök (Tanrı) tarafından tahta çıkarılmış, Büyük Hun İmparatoru (Şanyü)” olarak nitelendirmekte (Ögel, 1981:439), “Tanrı-kut” unvanını kullanmaktadır (Ögel, 1988:593). Hsia Hun Devleti tanhusu He-lien Po Po kendisinin “hükümdar olmasının Tanrı tarafından kararlaştırıldığını” söylemiştir (Kafesoğlu, 1998:249). Avrupa Hunlarının efsanevi hükümdarı Attila ile ilgili de buna benzer kayıtlar mevcuttur. Attila’nın Avrupalılar tarafından da “Tanrının kılıcı” veya “kırbağı” şeklinde nitelendirilmesi dikkat çekicidir (Eckhardt, 1982:123 vd).

Bu konudaki örnekler Orhun Abideleri’nde de rastlanır. Kitabelerde geçen “Tanrıya benzer, Tanrıda olmuş Türk Bilge Kağan”, “baban kağan ile anam hatunu... Tanrı tahta oturttu”, “Tanrı irade ettiği, kut’um olduğu için kağan oldum”, “Tanrı buyurduğu için Bilge Kağan tahta oturdum” gibi ifadeler, Türklerde hâkimiyetin menşeinin ilahî olduğunu ve Türk Kağanının, Gök-Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak benimsendiğini göstermektedir. Uygurlar ve diğer Türk devletlerinde de aynı

telakkinin izlerine rastlanmaktadır (Kafesoğlu, 1998:248-249; Donuk, 1981:49-50; Ögel, 1988:594-595; Arslan, 1990:226 vd).

Bununla beraber Türk kağanının ilahi menşei düşüncesinin ona hiçbir zaman olağan üstü bir varlık ya da Tanrı-kral vasfını kazandırmadığına dikkat çekmek gerekir. Türk kağanı, kendisine kut ile verilmiş olan otorite ve hâkimiyetin, gözle görülen cismanî bir sembolü halinde (Alföndi, 1943:507) olmakla beraber, bütün yetki ve vasıflarını kanun ve töreye göre kullanmak zorundadır. Zira o, hâkimiyeti icra ederken başta Tanrı olmak üzere halkına ve töreye karşı sorumludur (Ögel, 1988:352 vd.). Buna karşılık kanun ve törenin tatbik sahası bulabilmesi de kut'a, yani siyasî iktidara bağlıdır (İnalcık, 1966:268). Bu şekliyle Kağan, üzerine düşen ve töre tarafından belirlenmiş olan vazifeleri yapmak zorundadır (Donuk, 1981:52-53.). Aksi takdirde kut'un kaldırılmış olduğuna hükmedilir ve Kağanlık başkasına verilir (Ögel, 1982:173 vd; Genç, 1981:71-72.; Kafesoğlu, 1998:249 vd).

Bu bilgiler, Türk devletlerinde "karizmatik" menşeli kanunî bir hâkimiyet anlayışının esas olduğunu göstermektedir.⁴ Karizma,

⁴ Devletin bir unsuru olarak hâkimiyetin, menşei ve kaynağı hakkında değişik fikirler ileri sürülmüştür. Bunlardan birinde hâkimiyet teokratik ve demokratik olmak üzere ikiye ayrılır. Max Weber ise hâkimiyeti gelenekçi, karizmatik ve kanuni hâkimiyet olmak üzere üçe ayırır. Buna göre Gelenekçi hâkimiyet şekli "mevcut bir sosyal düzeni devam ettirme" prensibine dayanmaktadır. Eskiden beri devam eden ve değiştirilemeyeceğine inanılan bu düzen, kutsal kabul edilmektedir. Kimin hükümdar olacağı geleneklerce belirlenmiştir. Hâkimiyetin icrası ve sınırları yazılı bir hukukla değil, örf, adet ve geleneklerle yürütülmekte ve tespit edilmektedir. İcradaki aksaklıklar, sistemin değil uygulayıcıların hatalarıdır. İdareciler halkın geleneklerine ait bir şeyi değiştiremezler. Aksi takdirde halkın şüphe ve tepkisi oluşur. Karizmatik hâkimiyet ise geleneklere ve eskiden beri alışılmış davranışlara değil, hükümdara "Tanrı tarafından lütfedilen üstün vasıflara" dayanmaktadır. "Karizma" denilen bu üstün vasıflarla donatılmış hükümdar, idare ettiği toplulukta "olağan üstü bir güçle donatılmış biri" olarak telakkî edildiğinden, ona bağlılık çok yüksek seviyededir. Gelenek ve alışkanlıklarla ilgisi olmadığından, bu hâkimiyeti icra eden hükümdarın topluma yeni uygulamalar getirmesi ve yeni hedefler göstermesi gayet kolaydır. Hükümdarın davranışları halk için her zaman büyük önem ifade etmez ve tepkiye yol açmaz. Zira Tanrı bağışının belirtileri hep halkın lehine olmaya bilir. Karizmayla donatılmış hükümdar, korkunç davranışlarda buluna bileceği gibi müşfik ve merhametli de olabilir. Önemli olan halkın, hükümdarın bu tavırlarını "karizma" anlayışı sebebiyle

yani insanüstü lütuf ve inayetle (kut'la) donatılmış olma gücü, idare edilenlerce meşruluğun kaynağı olarak kabul edilmekte, ancak hükümdarın bu karizması, ona sınırsız bir güç sağlayamamaktadır. Zira Kağan töreye ve muhtelif kurultaylarda alınan kararlara aykırı davranamaz. Ülkeyi iyi yönetemediğinde halk uzun süre tahammül göstermez ve aynı hanedana mensup başka birini Kağan seçerek, eski Kağanı tahttan indirir (Akman, 1997:28-29).

Kut'un en önemli özelliklerinden birisi de yalnızca Tanrı'nın uygun gördüğü veya verdiği olduğu soyda bulunmasıdır (Ögel, 1982:203; Mori, 1978:220). Dolayısıyla bu kut'lu ailenin bütün mensupları kut'lu kanı taşıdıkları için, hükümdar olma bakımından aynı hakka sahiptir (Yıldırım, 1991:519-530). Yani kut verilen hükümdarın bu üstün özelliği, irsî olarak çocuklarına ve diğer hanedan üyelerine geçer. Buna bağlı olarak devleti yönetme yetkisi, hanedan üyelerinin ortak hakkı sayılır ve "sonucuna katlanmak şartıyla her hanedan üyesinin mevcut Kağanın yerine geçmek için faaliyette bulunma hakkı vardır." (Taneri, 1993b:46)

Bu durum yani hâkimiyetin belli bir şahsa değil, bütün aileye ait olması anlayışı, "ülüş" veya "ortak hâkimiyet" prensibini de beraberinde getirmiştir (Akman, 1997:113-119; Togan, 1981:285-301; İnan, 1988). Ülüş'ün Türk kamu hukuku bakımından anlamı, ülke topraklarının devletin müşterek sahibi konumunda olan hanedan üyeleri arasında taksim edilmesidir. Bu gelenek, taht mücadelelerini de beraberinde getirmesine rağmen, bütün Türk devletinde uygulanmıştır (Kafesoğlu, 1988:365-367).

Türk hâkimiyet telakkisinin bu yapısı, "veraset usulü"nü de şekillendirmiştir. Şöyle ki Türk tarihi boyunca veliaht tayini, büyük veya küçük oğlun tahta çıkması ya da hanedanın en yaşlı üyesinin

meşru kabul etmesidir. Hükümdar, her zaman için başkalarının yapamayacağı işleri yapmak üzere Tanrı tarafından görevlendirilmiştir. Hâkimiyet ise çağdaş hükümler anlayışıdır. Hükümdar,"belirli bir hukuka tâbi kılınmıştır." Böylece halk ve hükümdar, kanun karşısında eşit hale getirilmiştir. Hükümdarla beraber diğer bütün icracılar, kanunu yürütmekle görevlidir (Arslan, 1990: 231-232; Donuk, 1981:30-31.).

hükümdar olması gibi usullerin zaman zaman uygulandığı biliniyorsa taht, her zaman ilahî takdire açık tutulmuş, herhangi bir veraset usulü, töre ve kanun haline gelmemiştir (İnalçık, 1959:69-73; Arslan 1990:234 vd)⁵.

Bu konuda kurultayların mühim rolüne de dikkat çekmek gerekir. Hanedan mensupları, büyük kumandanlar, memurlar ve tâbi beylerin iştirak ettiği kurultay toplantıları, hakiki bir seçim meclisi olmaktan uzak ise de, bir cülus ve biat merasimi yapılması (İnalçık, 1959:81) ve burada alınan kararların bağlayıcı nitelikte olması bakımından önemlidir (Ögel, 1982:73vd).

2- İslam'da Hâkimiyet ve Hilafet

İslam hukukunda otorite ile iktidar arasında bir ayırım yapılmadığı bilinmektedir. Şeriat, tek bir otoriteyi, yani "imam"ın otoritesini tanır (Rosenthal, 1996:35). İslam devletinde otorite prensibi ve ondan doğan iktidar, halife veya büyük imamın şahıslarında geleneksel olarak temsil edilir (Mantran, 1981:179-180).

Bununla beraber hâkimiyet Allah'a aittir (Mevdudî, 1996:20-29). Ancak Allah'ın siyasî hususlarda doğrudan doğruya hâkimiyeti icra etmeyeceği malumdur (Harun Han Şirvanî, 1965:308). Dolayısıyla ülkeyi idare edecek (Mantran, 1981:180.), ibadet ve şeriatı uygulayacak, orduları komuta edecek, yoksulları evlendirecek ve Müslümanlar arasında ganimeti dağıtacak bir imam veya halifeye gerek duyulmuştur (Macit 1990:117). Bunun için de Allah tarafından bu işleri gerçekleştirmek üzere vekil veya vekiller tayin edilmiştir. Bu vekil bizzat Allah'ın iradesine dâhil olup bir emanetçi, naip veya tevzi ve taksim edici durumundadır. Yani hiçbir zaman hâkimiyet hakkının doğrudan doğruya sahibi değildir (Eryarsoy, 1995:77 vd).

⁵ Bu durumun, tahta, güçlü ve yetenekli olanın geçmesine imkân tanıyacağına işaret eden bazı araştırmacılar, Türk veraset usulünü "Liyakat Sistemi" olarak nitelendirmişlerdir (Kafesoğlu, 1987:64-66.).

İslam'da kamu hukuku alanında pek fazla hüküm bulunmaması (Barkan, 1993:185; Mumcu, 1985:29), bu konudaki uygulamaların İslam hükümdarının yetkisiyle şekillenmesine imkân vermiştir. Şüphesiz bu yetkinin şeriat dışına çıkmaması gerekir (Kösoğlu, 1997:168). Bunun gibi Kuran'da hükümet şekli hakkında da ayet yoktur. Ancak memleket idaresi hakkında verilen meşveret ve ulu'l-emr'e itaat düsturları (Umur, 1987:209 vd.) İslam devleti içinde hâkimiyeti icra için bir hükümdarın var olması gerektiğine işaret eder.⁶ Aksi halde devletsiz ve hükümdarsız bir İslam toplumundan bahsetmek mümkün olmayacaktır (Üçok-Mumcu, 1991:51-55).

İslam devletinin başkanına halife, emirü'l-müminin, imam gibi adlar verilmekte ise de, bunlardan en çok kullanılanı "halife" veya "hilafet"tir (Zeydan, I., 1971:158 vd.). Hz. Muhammed bir peygamber hem de son peygamber (hatemü'l-enbiyâ) olduğu için, yerine gelecek olan kişinin onunla aynı derecede olması veya aynı sıfatı taşıması mümkün olamazdı. Ondan sonra gelecek olan lider, İslam ümmetinin ancak siyasî lideri olabilirdi. Nitekim Hz. Peygamberin yerine İslam ümmetinin idaresine seçilen Hz. Ebubekir, kendisine "Allah Resulünün halefi" (halîfetu resûlillah) unvanını verdi. Daha sonra "Allah Resulünün halefinin halefi (halîfetu halîfeti resûlillah)" unvanını alan Hz. Ömer'le beraber, halifeden başka "emîrü'l-mü'minîn" unvanı da kullanılmaya başlandı. Halifelerin aldıkları bu unvan asıl manasıyla hükümdarın siyasî fonksiyonlarını gösterdiği halde, halifenin dinî fonksiyonlarını göstermek için de "imam" unvanı kullanılmaktaydı. Yani halifenin diyanet işlerini idaresi de göz önünde tutulmaktaydı. Ancak imamlık ruhanî değil, siyasî bir memuriyet idi (Kayaoğlu, 1985:17-19; Pritsch, 1943:81-82).

Bu şekliyle halifeyi, İslam ümmetinin "Hz. Peygamberden sonra dini koruması ve dünya işlerini dinî bir siyasetle idare etmesi için başlarına geçirdikleri kişi" olarak tarif etmek mümkündür (Neseff,

⁶ Buna karşılık İslam'da devlete ihtiyaç olmadığına dair görüşler de mevcuttur (Niyazi, 1989:54 vd.).

1975:187; Aktan, 1991:613 vd). Gerekli şartlara ve vasıflara sahip kişiler arasından seçilir (Zeydan, I., 1971:159 vd; Üçok-Mumcu, 1991:51-55; Neseî, 1975:187) ve Hz. Peygamber zamanında da görülen biat (Pritsch, 1943:82; Zeydan, I., 1971:164 vd), yani sadakat yemini usulüyle, Kur'an-ı Kerim'e itaat şartına bağlı bir çeşit sosyal mukavele ile icra yetkisi kazanır (Akgündüz, 1989:16).

Hulefâ-yı Râşidîn döneminde ilk halife olan Hz. Ebubekir'in Ensar'la Muhacirin arasında yapılan istişare sonrasında, Hz. Ömer'in Hz. Ebubekir tarafından aday gösterilmek suretiyle Halife olarak belirlendiği malumdur. Hz. Osman ise Hz. Ömer tarafından teklif edilen adaylardan oluşan şura tarafından halife seçilmiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesi sonucunda ortaya çıkan karışıklık döneminde hilafet makamına gelen Hz. Ali'nin de şura esasına göre halife seçildiği bilinmektedir. Ancak Muaviye ona biat etmeyerek Şam'da kendi halifeliğini ilan etmiş ve böylece iki taraf arasında mücadele başlamıştır. İslam âlemini günümüze kadar gelen bir tefrikaya götüren bu mücadele neticesinde kimin halife olacağı kesin surette kesinlik kazanmamıştır. Hz. Ali'nin şehit edilmesinin ardından Hz. Ali'nin oğlu Hasan, babasının taraftarları tarafından halife tayin edilmiş ise de Muaviye ile mücadeleye devam edemeyerek bir müddet sonra hilafetten feragat etmiştir.⁷

Muaviye'nin hilafeti kuvvet yoluyla ele geçirmesi, şura sistemini ortadan kaldırmıştır. Kendi oğlunu veliaht tayin etmesiyle beraber de hilafet, saltanat rejimine dönüşmüş⁸ ve bu tarihten itibaren halifeler veliahtlık usulüyle atanmaya başlamıştır (Mantran, 1981:183-184; Niyazi, 1989:76 vd). Şu halde hilafetin bu

⁷ Hz. Hasan'ın Hz. Ali taraftarlarınca halife olarak belirlenmesi sırasında Hz. Ali'nin yaralı bulunduğu, kendisine "Hasan'a biat edelim mi?" sorusunu yöneltenlere "size bunu ne tavsiye ederim ne de yapmayınız derim" şeklinde cevap vermiştir (Aktan, 1991:614.).

⁸ Bu konuda bir hadis-i şerif rivayeti vardır. Sahihliği tartışmalı bu hadiste Hz. Peygamber, kendisinden sonra hilafetin 30 yıl devam edeceği ve daha sonra hilafetin saltanata dönüşeceğini söylemektedir (Savaş, 1993:192-193).

değişiklikle dinî fonksiyonlarını kaybettiği ve tamamen eski Bizans veya Arap hükümdarlarıyla aynı mahiyete büründüğü söylenebilir.

Abbasîler döneminde de veliahtlık sistemi devam etmekle beraber, hilafetin mahiyetinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Başlangıçta hem dinî hem de siyasî otoriteyi ellerinde bulunduran Abbasî halifeleri, IX. yüzyıl ortalarından itibaren siyasî fonksiyonlarından uzaklaşmaya başlamışlardır. Bu görevi vezirler ve askeri emirlere bırakan Abbasî halifeleri tamamen dinî bir lider haline gelmişlerdir.⁹ Bu durum vezir ve askerî emirlerin siyasî kuvvetini artırmış, eyalet valilerinin bağımsız birer İslam devleti haline gelmesine ve Abbasî hilafetinin siyasî karışıklıklarla karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. 908-932 yılları arasında hilafet makamında kalan Halife Muktedir'in öldürülerek yerine Kahir Billah'ın geçmesinden sonra karışıklık daha da artmıştır. Kısa süreli değişikliklerden sonra hilafet makamına gelen Ebu'l-Abbas (Razi Billah) zamanında "emîrül-ümerâ" makamı tahsis edilmiştir. Ancak 935 tarihinde bu makama tayin olunan Muhammed b. Raik, gün geçtikçe halifenin geriye kalan bütün otorite ve dünyevî yetkilerini de elinden almış ve böylece Hilafet makamı bütün siyasî etkinliğini kaybetmiştir. Halifenin elinde sadece unvanı ve Bağdat sancağı kalmıştır (Pritsch, 1943:85).

Bununla beraber halifenin İslam hükümdarları üzerindeki etkisi manevi olarak devam etmiştir. Saltanatlarını meşrulaştırıp sağlamlaştırmak için kendilerinden menşur isteyen Müslüman vali ve hükümdarlara istedikleri menşurları göndermişler, siyasî yetkiler vermişler, hatta siyasî otoritelerini onlardan birine devredebilmişlerdir (Aktan, 1991:615).

⁹ Köprülü, İslam zihniyetine yabancı olan bu çifte hâkimiyet prensibini, Bizans ve İran etkisine bağlamaktadır (Köprülü, 1938:56-57). Pritsch ise Emevîler dönemindeki değişikliği Bizans ve Yunan'a, Abbasîler dönemindeki değişmeyi ise İran tesirine bağlamaktadır (Pritsch, 1943:83-84).

3- Türkler ve İslam Âme Hukuku

Önceden beri muayyen ve kökleşmiş bir hukuk sistemine, anane ve geleneğe, teşkilat esasları ve hâkimiyet mefhumuna sahip olan Türkler, İslam âlemine yeni bir hukuk ve devlet anlayışıyla girmişlerdir (Köprülü, 1938:39 vd; Kösoğlu, 1997:224). Kuzey Çin'den Karadeniz'in kuzeyi ve Ön-Asya'ya kadar kurdukları bütün Türk devletlerinde muhafaza edilen bu gelenek, İslamiyet'in kabulünden sonra da devam etmiştir (Taneri, 1993b:46-47).

İslamiyet, toplumlar için yepyeni bir nizam ve hayat tarzı getirmesine rağmen, onların eski kültür öğelerini ve alışkanlıklarını toptan veya tamamen reddetmemiştir (Niyazi, 1989:13). Bu durum, İslam hukukunun talî bir kaynağı olarak, örfî/sultanî hukuk müessesesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Macit, 1990:25). Hatta Hz. Muhammed'in bazı eski Arap örf ve adetlerini, tabî ki İslam çerçevesine uyanları, devam ettirmesi sebebiyle, o örf ve adetlerin "sünnet" olduğu ve dolayısıyla örf ve adet prensibinin sünnetle aynı şey olduğunu kabul edenler dahi vardır (Niyazi, 1993:51; Umur, 1987:164) Yine Hanefî fıkı "örf"ü, icmânın bir şekli olarak görür ki, bunların dayanağı "Müslümanlara göre iyi olan, Allah indinde de makbûldur" hadis-i şerifidir (Umur, 1987:165; Şener, 1990:30-31). Böylece "sahabe devrinden beri İslam ümmeti arasında teâmül haline gelip hakkında nâss bulunmayan, ancak müctehidler tarafından da takrir edilen ve kendisiyle amel olunan bir Örf, icmâ gibi telakki edilmiş" ve neticede meşrû bir kaynak olarak İslam hukuku ve şeriatı içerisinde yerini almıştır (İnalçık, 1996a:320).

Ancak bizim burada üzerinde duracağımız "örf" mefhumu, bugün kullandığımız manasından yani "örf ü adât"tan farklı bir mahiyette olup¹⁰ hususî manasıyla "hükümdarın sırf kendi iradesine dayanarak; şeriatın şumulüne girmeyen konularda, cemiyetin hayrı için koyduğu kanunlar ve bu kanunları koyma

¹⁰ Bu manadaki örf, Osmanlı kaynaklarında sadece "adet" veya "örf-i maruf" diye geçmektedir.

salâhiyeti” yani “Örf-i Sultanî”dir (İnalçık, 1996a:319-320). Fakat birçok İslam müellifinin, “Örf ü Adât” ile “Örf-i Sultanî” arasındaki yakın münasebetten dolayı, iki tabiri de kullandıkları görülmektedir. Gerçekten de örfî kanunların birçoğu, menşe itibarıyla örf ü adâttan ibarettir (Umur, 1987:164-165; Şener, 1990:30).

İslam hukukunun, kamu hukuku alanında pek fazla esas prensip koymadığı malumdur (Mumcu, 1985:28-29; Kösoğlu, 1997:168). Daha sonraki dönemlerde de İslam âmme hukuku, özel hukuk kadar gelişmemiştir (Şener, 1990:29; Üçok-Mumcu, 1991:51 vd). Böylece bilhassa idare ve teşkilat hukuku ile âmme müesseselerinde, kendine has şekiller ortaya koyan ve Şer’î hukuk kaidelerinden farklı bünye ve inkişâfa sahip bulunan bir Örfî veya Millî hukukun gelişmesi zarurî olmuştur (Barkan, 1993:186). Zira devletsiz düşünölemeyecek bir İslam toplumunun (Eryarsoy, 1995:41; Niyazi, 1989:23) devlet ve idaresi konusunda uygulayacağı usûl ve kaidelere ihtiyacı vardır (Mumcu, 1985:29). Ancak bunun için, hükümdarın devlet içinde tam manasıyla mutlak bir mevki kazanması ve devlet menfaatlerinin her şeyin fevkinde sayılması gereklidir. İşte bu aşamada, Örfî hukukun İslam devlet anlayışı içerisinde kuvvet ve ehemmiyet kazanması, Müslüman-Türk Devletlerinin kurulmasıyla aynı zamanda olmuştur (İnalçık, 1996a:319). Bunun en güzel örneklerine Karahanlı, Gazneli ve Selçuklular dönemine ait eserlerde rastlanır. Bu dönem müellifleri, Türk hükümdarlarını aynı zamanda da “ideal bir İslam hükümdarı” gibi göstermeye gayret etmişlerdir (Köprülü, 1938:59-60). Türk kültür tarihinin en önemli eserleri arasında yer alan Kutadgu Bilig, töreye dayanan devlet ve hâkimiyet anlayışının, İslamî değer ve kavramlarla yenilenmesinde başka bir şey değildir (Arslan, 1990:230). Nitekim eserin ismi bile “kutadmak” yani “kut sahibi kılmak, kut’a erişmek” fiilinden gelmekte olup, “siyasî otorite bilgisi”, “devlet olma, devletli olma” anlamlarını yansıtmaktadır (Güler, 1987:18-19). Başta Türk İslam hükümdarı olmak üzere, Müslüman-Türk halkına kut’lu olmanın yolları gösterilmektedir

(Donuk, 1982:104 vd; Kösoğlu, 1997:127). Yine Kaşgarlı Mahmut'un eserinin muhtelif yerlerinde, Siyaset-name'de ve Oğuz Kağan destanında da bir yandan eski Türk gelenekleri muhafaza edilirken, diğer yandan da buna İslamî kaide, kavram ve uygulamaların eklendiği görülmektedir (Arslan, 1990:230; Kösoğlu, 1997:124 vd).

Bununla beraber Türk hâkimiyet telakkisindeki İslamî etkinin, mahiyet itibarıyla oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Nitekim gerek Karahanlı ve Gazneli devletlerinin gerekse Selçuklu ve daha sonraki Türk-İslam devletleri incelendiğinde, Türk devlet ve hâkimiyet anlayışının "İslamî cila altında" hâkim olduğu görülür (Köprülü, 1938:61).

Selçukluların İslam ülkelerine hâkim olmalarıyla İslam medeniyeti ve Müslüman kavimlerin tarihinde yeni bir dönemin başladığı, siyasî olduğu kadar içtimai, iktisadi ve kültürel bakımdan da büyük değişikliklerin yaşandığı bir gerçektir (Turan, 1993:69). Aynı şekilde Türk âmme hukuku ve müesseselerinin en önemli dönemi de İslam âmme hukuku ve müesseseleri üzerinde bariz tesirler bırakması bakımından Büyük Selçuklu Devleti dönemidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Karahanlı ve Gazneli gibi Müslüman Türk devletleri de devlet yönetiminde eski Türk geleneklerini büyük ölçüde korumalarına rağmen, bunların diğer Müslüman devletleri çok fazla etkilediği söylenemez. Ancak Abbasî halifelerini maddi hâkimiyetleri altına aldıktan sonra Şii Fatımi hilafetinin nüfuzu altındaki Mısır, Suriye ve Kuzey Afrika dışında Yakın Doğu İslam dünyası üzerinde siyasî bir hegemonya kuran Selçukluların, siyasî hâkimiyetlerinin etkisiyle İslam dünyası üzerinde hukukî kültür bakımından da geniş ve devamlı bir etkide buldukları görülmektedir. Hâkimiyet telakkisi, devlet teşkilatı, hukukî sembol, rütbe, unvan ve memuriyetler gibi birçok uygulamada tespit edilen bu etkinin bir göstergesi de Selçuklu Devletinin merkezi otoritesinin azaldığı hatta yıkıldığı dönemden sonra ona varis olarak ortaya çıkan Türk ve İslam devletlerinde Selçuklu ananelerinin devam etmesidir (Köprülü, 1938:61-63).

Bunun yanında Selçukluların İslam devletleri üzerindeki bu etkileri dışında İslam âmme hukukunda da önemli bir değişimi de sağladıkları görülmektedir. Bu değişiklik Türklerin daha önceki devirlerinde, bilhassa Göktürklerde, Uygurlarda ve Hazarlarda mevcut olan “din ve dünya işlerini birbirinden ayırmak” prensibidir (Kafesoğlu, 1992:81). Nitekim Selçuklulardan önce bölgede bulunan İslam devletleri ve eski Türk ananelerine bağlı olan Karahanlı, Gazneli gibi Müslüman-Türk devletlerinin hükümdarları “halifeye bağlı Müslüman emiri” durumundaydılar. Bu teşekküller daima halifenin yüksek otoritesini tanımak ve her çeşit icraatta dinî hükümler çerçevesinde kalmak, meselelerini mümkün olduğu kadar şeriata bağlamak gayretinde idiler ve İslamiyet’in uzak sınırlarında gelişen bu devletler “laiklik” kavramı ile ilgili bir fikrî temele de sahip değildiler. Hâlbuki Selçuklular, Abbasî hilafet merkezi Bağdat’ı kendi hâkimiyet sahası içine aldıktan sonra da hilafet merkezine Türk İmparatorluğunun bir vilayeti, başkentten sonra gelen ikinci büyük şehri gözü ile bakmış ve sultanlar daima saygı gösterdikleri halifeyi muhterem bir vatandaş addetmişlerdir. İlk defa Barthold tarafından işaret edilen Selçuklu devletindeki bu laiklik fikrî 1055’te Bağdat’a giren Tuğrul Beyin, halife el-Kaim’in yıllık para ve erzak tahsisatını arttırmakla iktifa ederek dünyevî meseleleri kendi üzerine alması şeklinde tatbik mevkiine konmuştur.¹¹

Daha sonra halifeler Selçuklu sultanı tarafından hilafet makamına iktâ edilen araziden geçim ve gelirlerini sağlamışlardır. Bu durum İslam devletine âmme hukuku yönünden mühim bir değişiklik getirmiştir. Buna göre, sultan ile halife, biri dünyevî, diğeri dinî iki ayrı salahiyet sahasının birbirine denk başları haline gelmişlerdir. Selçuklu hükümdarı artık “halifeye bağlı Müslüman emîri” değil, fakat saltanatın gerçek sahibi ve dünya meselelerinden tek sorumlu şahıs idi. O kadar ki, zaman zaman halifenin bizzat

¹¹ “Büveyhîler zamanında halifenin dünya işlerinden uzak tutulmuş olmasının -Şif bir idarenin tahakkümü altında Sünnî ahkâmını zaten yürütülemeyeceği düşünülür ise- laiklik prensibi ile alakası olmadığı anlaşılır.” (Kafesoğlu, 1992:82-83).

sultanlar tarafından tanınması icap ediyordu. Bundan dolayı Büyük Sultan Melikşah, imparatorluğun ilgili işleri Sünnî mezhebindeki kadıların şer'î hükümlerine göre yürütölmekte iken, büyük bir hukukçular heyeti toplayarak, medenî hukuka ait yeni hükümler getiren kanunlar çıkarabiliyor ve mesela Süleymanşah'a Anadolu kıtası hükümdarlığı menşurunu verebiliyor ve halife de buna, sırf İslamî usûl bakımından, saltanatı tasdik hususunda iştirak ediyordu. Melikşah kanunlarının tatbik edildiği Sultan Sencer zamanında da durum bundan farklı değildir. Tuğrul Beyden beri devam eden Bağdat'ın askerî ve sivil idaresinin saltanat başkentinin tayin ettiği şihne'ler ve amîd'lere verilerek, halifenin vazife ve salahiyetlerinin yalnız şer'î meselelerin halli ile ziyaretleri kabul etmek, sultana ve tabi hükümdarlara hil'atler ve bir takım unvanlar vermek gibi öteden beri adet hükmünde olan merasimle sınırlandırılmıştır.¹²

4- İslam Âmme Hukukunun Türk Hâkimiyet Telakkisine Tesiri

İslam âmme hukukunun Türk hâkimiyet telakkisini üzerindeki en bariz tesiri, Selçuklu Devletinin kuruluşundan itibaren başlayan, ancak tam anlamıyla Osmanlı Devleti döneminde uygulanan "merkeziyetçi devlet" anlayışıdır (Turan, II, 1999:10-11).

Daha önce izah ettiğimiz gibi Türk hâkimiyet telakkisinin temelinde yer alan "kut" anlayışı, "kut"lu kanı taşıyan hükümdar ailesinin bütün bireyelerine hükümdar olabilme hakkı tanıyordu. Buna bağlı olarak da ülke hanedan üyelerinin ortak malı sayılıyor

¹² "Selçuklu İmparatorluğunun parçalanmasına sebep olan kardeş mücadeleleri zamanında devletin zayıflığından faydalanarak eski dünyevî iktidarı tekrar kurmak isteyen halifelerin Irak Selçuklu devletinin yıkılışında, Harezmşahlar devletinin çöküşü ve İslam ülkelerinin Moğol istilas ve esareti altına düşüşünde oynadıkları menfi rol malumdur. Bütün bunlara rağmen, Selçukluların İslam âlemine getirdikleri laiklik anlayışı devam ettirilmiş, bundan sonra Bağdat ve Mısır halifeleri mümkün mertebe dünya işlerine karıştırılmamış, Nihayet XVI. yüzyılda, Osmanlı padişahı Yavuz Selim'in hilafet vazife ve salahiyetlerini de kendi üzerine alması ile bu mesele fiilen kapanmıştır." (Kafesoğlu, 1992:82-83).

ve sonucuna katlanmak şartıyla her hanedan üyesinin Kağanın yerine geçmek için faaliyette bulunma hakkı bulunuyordu. Hâkimiyetin belli bir şahsa değil, bütün aileye ait olması ise “ülüş” veya “ortak hâkimiyet” prensibini beraberinde getirmişti. Bu prensibe göre ülke toprakları, devletin müşterek sahibi konumunda olan hanedan üyeleri arasında, hatta bazen boy beyleri arasında taksim edilirdi.

Bu uygulama Osman Turan’ın “Türk feodal devlet sistemi” adını verdiği bir yapının doğmasına sebep olmuştur. Her ne kadar bu sistem kuvvetli şahsiyetlerin meydana çıkmasına yardım etmiş ise de Türk devlet ve imparatorluklarında taht kavgaları, boy beylerinin isyanları gibi iç mücadeleleri ve bu mücadeleler sonunda parçalanmalarını da beraberinde getirmiştir. İslamî dönemde kurulan ilk Türk devletleri de bu usulü devam ettirmekle beraber, ilk olarak Selçukluların bu “feodal hukuk”un mahzurlarını bertaraf edebilmek için bazı tedbirlere başvurdukları görülmektedir (Turan, II, 1999:10).

Türk hâkimiyet telakkisinde ciddi bir tekâmüle işaret eden bu değişikliğin Türk âmme hukukunun kendi içindeki bir tekâmülü mü, yoksa İslam âmme hukuku veya başka bir yerden iktibas mı edildiği konusunda değişik yorumlar mevcuttur. Merkezi devlet anlayışının gerçek manada uygulayıcısı durumunda olan Osmanlı Devletinin kuruluşu mevzuunu çok sağlam delillerle açıklayan M. Fuat Köprülü, Türk tarihinde ilk defa görülen merkezi devlet anlayışının, temelini İslam hukukundan aldığını ve bu anlayışın tecellisi olarak diğer beyliklerin aksine Osmanlılarda hâkimiyetin taksim edilmemesinin Osmanlı Devletinin inkişafında önemli bir amillerden biri olduğunu kaydetmektedir (Köprülü, 1994:107). Köprülü başka bir eserinde de bu anlayışın Sasanî ve İslam halifeleri döneminde mevcut olduğunu, Selçuklu Devletinin Abbasî halifesinin siyasî hâkimiyetini üzerine almasıyla beraber devam edip Osmanlılara bu şekilde geçtiğini ifade etmektedir (Köprülü, 1981:147-154).

Selçuklular, Tuğrul Bey zamanından itibaren bu “feodal bünye”yi değiştirme ve merkezîyetçi bir devlet vücûda getirme gayretine girmişlerdir. Selçuklu imparatorluğu kurulurken ülkeler hanedanın azası ve Boy beyleri arasında, hukukî mevki ve derecelerine göre taksim edilmiş, melik ve beyler “feodal” bağlar nispetinde Tuğrul Beye bağlanmıştır. Ancak bu taksimden itibaren Tuğrul Bey hanedan mensuplarının hâkimiyetlerini sınırlamaya ve aristokrat Türkmen beylerinin nüfuzunu kırmağa çalışmıştır. Ancak bu gayretler şiddetli mukavemetlere ve isyanlara sebep olmuş, feodal nizamdan merkezîyetçi devlet sistemine geçmek ciddî zorluklarla karşılaşmıştır. Merkezîleştirme gayreti en ciddi muhalefeti, “orijinal bir mesele” olarak kuruluşundan beri Selçuklu Devleti’ni meşgul eden Türkmenler göstermiştir (Köymen, 1993:158-159). Kendi beyleri idaresinde müstakil olarak yaşayan bu Türkmenler, bir yandan hayat tarzları itibarıyla bir takım huzursuzluklara sebep olmuşlar, diğer yandan ise eski kültür ve ananelerine çok sıkı bağlılıkları sebebiyle merkezî otoriteye karşı çıkmışlar ve taht mücadelelerini tahrik ve teşvik etmişlerdir (Köymen, 1993:58-96).¹³

Buna rağmen, Melikşah devrinde Türkmenlerin devletin kuruluşunda sıkıntılara katlanarak birçok hizmette bulunmaları, sayılarının çok bulunması ve Sultan’ın akrabaları olmaları, onları devlet üzerinde hak sahibi haline getirmiştir. Bunun için Türkmenleri devlete düşman hale getiren sebepler araştırılmış ve bunların çözümü için çeşitli tedbirlere başvurulmuştur (Nizamü’l-mülk, 1995:149). Böylece “merkezîyetçi” gayretler ile Türkmen kuvvetleri arasında bir muvazene kurarak onları devlete bağlamak istenmiştir. Bununla beraber göçebe boyların kesif olarak yaşadıkları uzak bölgelerin fiili durumu dışında boy beylerine ıktâlar verilmemiş; onların yerine kölelikten yetişen kumandanlar ıktâların ve askerlerin başına geçirilmiştir. Bu suretle Oğuz beylerinin nüfuzu tedricen kırılmış, fakat yerlerine tayin olunan köle

¹³ Türkmenlerin bu tavrında Fârisleşmiş Selçuklu bürokrasisi ve Selçuklu sultanlarının “millî harsı ihmal etmeleri”nin de etkili olduğu görülmektedir (Turan, 1993:23 vd.).

kumandanlar da aynı nüfuzu kullanarak feodal devlet sistemi devam etmiştir. Devletin hanedan azasının müşterek malı olduğu hukuk ve anlayışı üzerinde ise hiç bir değişiklik olmamış, devletin birliği ve kudreti, ancak büyük şahsiyetler sayesinde devam etmiş, fakat o da feodal esaslar nispetinde gerçekleşmiştir.

Anadolu'da yerleşen Türkmenlerin dağılışı boy beylerinin nüfuzunu azaltmış ise de yerleşme ve vatan kurma devrinde devletin Selçuklu, Danişmendli, Mengücekli ve Artuklu hanedanlarına mensup hükümdar ve şehzadeler arasında taksimi devam etmiştir. II. Kılıç Arslan zamanına değin taht kavgaları ve taksim hüküm sürerken bu sultan da devleti on bir oğluna ayırmış, her biri kendi ülkesinde namlarına para basmak ve hutbe okutmak, müstakilen harp ve sulh kararlarını almak salahiyetine sahip bulunmuştur. Bu hükümdardan sonra, şehzadelerin melik olarak tayinleri yapılmış ve icabında saltanat mücadeleleri olmuş ise de devletin feodal esaslara göre taksimi artık son bulmuştur. Ancak hanedan azası ve özellikle sultanların oğulları arasında taht mücadeleleri yine de devam etmiştir., Selçukluların varisi ve Osmanlıların çağdaşı olan Türkmen beyliklerinde de bu "feodal siyasî hukuk" hüküm sürmüş ve bu küçük devletler bile memleketlerini hanedan azası veya beylerin oğulları arasında taksim etmişlerdir (Turan, II, 1999:11-12.).

5- Türk Hâkimiyet Anlayışının Tekâmülü: Osmanlı Örneği

Türk hâkimiyet anlayışının merkezî bir yapıya bürünmesinin en açık göstergelerine Osmanlılar döneminde tesadüf edilir. Osmanlı devletinin kuruluşundan itibaren öne çıkan bu değişim, konu hakkında çalışan araştırmacıların dikkatinden kaçmamıştır. Bunlardan biri olan ve Osmanlı Devletinin kuruluşu mevzuunu çok sağlam delillerle açıklayan M. Fuat Köprülü, "Osmanlı Devletinin İnkîşâfındaki Amiller" başlığı altında sıraladığı maddelerden birinde; "diğer beyliklerin aksine Osmanlılarda hâkimiyetin taksim edilmemesinin onlara büyük avantaj sağladığını" kaydetmekte

(Köprülü, 1994:107) ve böylece devletin daha kuruluş aşamasında hâkimiyet telakkisinde meydana gelen tekâmüle dikkat çekmektedir. Gerçekten de Osmanlı Devletinden önce kurulan Türk-İslam Devletlerinde gerekse Osmanlı Devletinin muasırı olan diğer Türk devlet ve beyliklerinde cari olan usulün menfi yönleri düşünülecek olursa, Osmanlı Devletinin bu uygulamasının devletin genişlemesi ve uzun yıllar hüküm sürmesi bakımından ne derece faydalı olduğu anlaşılır. Bu, aynı zamanda Türk hâkimiyet telakkisinde meydana gelen önemli bir gelişme, tekâmül olarak da değerlendirilebilir.

Merkezî devlet anlayışının en önemli özelliğini yansıtan ve temelini İslam âhmed hukukunun bir etkisi olarak değerlendirilen (Köprülü, 1994:107; Akman, 1997:125 vd.) bu usulün tatbiki, Osmanlı hâkimiyet telakkisinin mahiyeti konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bir görüşe göre kuruluş dönemi Osmanlı hâkimiyet anlayışının temelinde İslamî hâkimiyet geleneği yatmaktadır. Diğer bir iddiada ise “Türk-Türkmen ananesi”, Osmanlı hâkimiyet anlayışının dayandığı esas unsur olduğu savunulmuştur (Uğur, 1992:120). Bunların dışında, devletin kuruluşunda ve müesseselerindeki Bizans etkisinden yola çıkılarak ortaya atılan “Bizans veya İmparatorluk ananesi” iddiası da mevcuttur (Köprülü, 1981:145-154; İnalçık, 1964:8-13).

Dinî yönü etkili bulanlar, XIV. asır sonlarında ortaya çıkan, “İslamî velayet ve hilafet” rivayetlerini istinatgâh yapmışlardır. Buna göre Osman Bey’e “beylik”, Selçuklu Sultanı tarafından verilmiş veya Osman Bey, ona halef seçilmiştir (Uzunçarşılı, 1994:106; Danişmend, 1971:4). Ancak bu geleneğin Yıldırım Bâyezid zamanında, Osmanlıların Timur ve Memluk devletleriyle çatışma halinde bulunduğu bir dönemde teşekkül ettiği unutulmamalıdır (İnalçık, 1958, s.78-79). Otoritesini halifeden alan Selçuklu Sultanının, bu otoriteyi Osman Bey’e devretmesi veya Osman Beyin onun yerine seçilmesiyle, bu otorite Osman Bey’e geçmiş demektir. Zayıf bir rivayet olmakla beraber Selçuklu Sultanının Osman Bey’e hâkimiyet sembolleri göndermesi veya onu

veliaht tayin etmesi ve Yıldırım Bâyezid'in halifeden "Sultânu'r-Rûm" unvanını istemesi hadisesi (Wittek, 1971a:81-96) de Osmanlı hanedanına İslâmî bir hâkimiyet meşruiyeti kazandırma düşüncesinden ileri gelmektedir (İnalçık, 1958:77-78).

Zira Osmanlıların ehl-i küffâr veya dârü'l-harb olan Bizans'a karşı giriştiği gaza ve cihat faaliyetleri bütün İslam âlemince desteklenmiş hatta bu faaliyetlerin cazibesıyla farklı İslam ülkelerinden Osmanlılara yeni katılımlar olmuştur (İlgürel, 1992:16 vd.). Osmanlı Devletinin Kuruluşunu izah eden Fuad Köprülü ve Paul Wittek de Bizans-Selçuklu Hududundaki uc cemiyet ve kültürüne esas olan ananevî gaza ve gazi ruhunun büyük rolünü kuvvetle belirtmişlerdir (İnalçık, 1996b:149). Ancak bu gaza-cihat ruhunu yani İslâmî ideolojiyi kuramsallaştıran P. Wittek'tir (Wittek, 1971b:3-49). Ona göre; gazi devleti, askerî fütuhât gayesini güden bir teşkilattır. Bir gazi devleti bu manada büyük bir şöhrete sahip olur ki, bütün İslam memleketleri ona büyük bir saygı ile bakar. Bu devletin reisi, kendisine biat edenlerin sadakat ve bağlılığına sahiptir. Gazi devleti, kurumsallaşmasının başlangıcında tamamen savaşçılardan müteşekkil olup köylü, esnaf, tüccar ve idarî unsurlardan mahrumdur. Varidatın sürekli devamı için akın ve fütuhât harekâtı hiç durmaz. Ne zaman ki akın ve fütuhât durursa işte o zaman devletin tanzim ve teşkilat işleri başlar. Bu ise gayet zor bir iş olup, bu zorluğu başarıyla çözebilen tek gazi devleti Osmanlılar olmuştur. Böylece devletin kurulması için gerekli olan unsurlar sağlanmış ve Osmanlı devleti gaza ideolojisi üzerine kurulmuştur (Wittek, 1971c:55-59). Bazılarına göre "Abbasilerin yıkılışından bu yana açıkta kalan İslam hegemonyasını ele geçirmek" üzere Osmanlı Devleti'nin kaderini belirleyen bu ideoloji, F. Babinger tarafından da "askerî bir teokrazi" ve "Tanrı egemenliği" şeklinde ifade edilmiştir (Ateş, 1996:93, 97).

Gerçekten de gaza ve cihat ruhu, Osmanlı Devleti'nin temel unsurlarından biri olmuş ve Osmanlı Devletine bir "gaziler devleti"

nazarıyla bakılmıştır.¹⁴ Hatta gaza ve gazî kelimelerinin, Arap-İslam devletlerinden çok Türk-İslam devletlerinde, özellikle de Osmanlıların ilk dönemlerinde geniş olarak kullanıldığını görmek mümkündür (Özcan, 1995:9 vd). Yine ilk Osmanlı Padişahlarının hâl ve hareketleri ve kuruluşta büyük katkısı bulunan tarikatlar ve bu tarikatlara gösterilen müsamaha ve ilgi de Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda gaza ananesinin dinamik bir etken olduğunu göstermektedir (Ocak, 2000: 159-172).¹⁵

Bu durum hem devletin durumu kuvvetlenmiş, hem de komşu veya muasır İslam devlet ve beylikleriyle iyi münasebetler kurulmuştur. Ancak bir müddet sonra devlet genişleyip, gittikçe daha güçlü bir hale gelince; Ehl-i İslam veya Dârü'l-İslam olan komşu beylik ve devletlerle sürtüşmeler meydana gelmeye başlamıştır. İslam hukukunda iki Müslüman devletin savaşı mümkün görülmediğinden, bu kaçınılmaz faaliyetler için Osmanlılar farklı yollar izlemişlerdir. Gaza devleti olarak ününü artırmış olmanın verdiği avantajı da kullanarak; Karesi topraklarını miras yoluyla, Germiyan'ın bir bölümünü evlilik aracılığıyla, Hamit topraklarını ise satın almak suretiyle ilhak etmiştir (Emecen, 2000:34 vd).

Ancak Osmanlıların sürekli gelişmesi ve buna bağlı olarak gaza şöhretinin gittikçe artması, Türkmen beylikleri arasında endişeye sebep olmuştur. Osmanlılara karşı birleşen bu beylikler, I. Murat'ın Rumeli'de faaliyette olduğu bir sırada Osmanlı topraklarına saldırmışlardır (Uzunçarşılı, 1994:245 vd). İşte bu tecavüz, Osmanlı

¹⁴ Mesela Ahmedî, "Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk i Âl-i Osman" adlı eserine, aynı zamanda "Gazavâtnâme" ismini vermiştir. Yine diğer Beyliklerin Osmanlılara bakış tarzı da bu şekildedir (Kösoğlu, 1990:117-139).

¹⁵ Osmanlıların gaza ve İslamî ananeyi şîâr edinirken "katı şablonlara uydurulmuş bir İslam'dan değil, tarihî gerçekliği olan ve Türklerin Anadolu'da yaşadıkları ve yaydıkları farklı bir İslam anlayışından" bahsedilmesi gerektiğine dikkat çekmek gerekir. Nitekim Anadolu'nun dinî tarihi incelendiğinde, özellikle konar-göçer Türkmen muhitlerinde yerleşmiş olan ve eski kabilevi inanç ve geleneklerin derin izlerini taşıyan bir "Konar-göçer Halk İslamı"nın mevcut olduğu görülmektedir. Buna mukabil, merkezî devlet yapısı altında kurumlaşmış bir "Halk İslamı" veya "Osmanlı İslamı"ndan da söz edilebilir (Öz, 1991:11.; Ocak, 1994:107-123.).

devletine onlara karşı bir harekâta girişme fırsatı vermiştir. Zira bu, gaza ve cihadı engelleyici bir dârü'l-bağy yani isyan hadisesi olup; kâfirlere karşı cihat “farz-ı kifâye”, isyancıları tenkil ise “farz-ı ayn”dır. Böylece Osmanlı devleti, Anadolu’daki faaliyetlerinde haklı bir İslamî hükme kavuşmuştur. Daha sonra ki dönemlerde görülecek olan “mani-i gazaya gaza, gaza-yı ekberdir” sözü de bunun en açık ifadesi durumundadır (Emecen, 2000:35-36).

Beyliklerin bir bir ilhak edilmesi neticesinde ise Osmanlı devleti, devrin en büyük İslam devleti olan Timur ve Memluk devletleriyle komşu olmuştur (Aka, 1991:24). Bu iki devlet de bölgedeki Osmanlı genişlemesinden rahatsız olarak Anadolu’ya yönelik faaliyetlere girişmişlerdir. Böylece iki hatta üç Müslüman devlet karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, bu durum karşısında yeni politikalar üretmek durumunda kalmıştır.

İşte 14. asrın sonlarında kuvvetlenen İslamî velayet ve hâkimiyet iddiası da bu politikanın bir parçası görünümündedir. Zira Yıldırım Bâyezid, muhtemelen merkez, saray ve ulema muhitinde doğmuş olan (Yediyıldız, XII, 1987:295) bu iddia ile Timur ve Memluk devletlerine karşı Osmanlı hanedanının meşruiyetini tanıtmaya düşüncesiyle hareket etmiştir. Halifeden istediği Sultânü’r- Rûm unvanı da bunun içindir (İnalçık, 1959:77-78).

Osmanlı hâkimiyet anlayışında Türk-Türkmen ananesinin izlerini bulanlar ise, sıkça işlenmiş olan Oğuz teması ve Kayı rivayetlerini öne sürmüşlerdir. Başlangıçtan beri var olmakla beraber bilhassa II. Murat döneminde kuvvetlenen bu anlayışı da, siyasî bir kaygının neticesi olarak görmek mümkün olacaktır (İnalçık, 1958:68).

Daha öncede belirttiğimiz gibi Osman Beyin nesebi, bütün kaynaklarda -değişik varyantlara rağmen- Oğuz Hana ve torunu Kayı’ya çıkarılmaktadır. Kayı, Han çıkartan boy olup bütün Oğuzlar (Türkmenler) tarafından bu şekilde kabul edilmektedir (Turan, II, 1999:23 vd). Dede Korkut’ta bile yapılan bir kehanete göre “Hanlık tekrar Kayı’ya geçecek” (Dede Korkut, 1988:15), dolayısıyla Kayı

evladından bir bey var ise, beylik başkasına yaraşmayacaktır (Gökbilgin, 1992:431).

Ancak bu ananenin de kuvvet bulduğu döneme bakılırsa, bir siyaseti tecellisi olarak ortaya çıktığı anlaşılacaktır. Zira Timur istilası bütün Ön-Asya'da Türkmen ananesini yeniden canlandırmış (Mansura, 1984:7-28; Aka, 1991:106-107) ve nüfuz ettiği Türkmen muhitlerinde etkisini göstermiştir. Dolayısıyla Timur ve oğullarına karşı, Osmanlı hanedanının durumunu kuvvetlendirmesi ve Oğuz geleneği ve hatırasını yaşatan Türkmen muhitlerine meşruiyetini tanıtması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Şahruh'un Çelebi Mehmet'e gönderdiği ve Oğuz töresini ihya etme çağrısında bulunduğu mektuptan sonra da, Osmanlılar bu siyasete başvurmaya mecbur olmuşlardır (İnalçık, 1958:78-79).

Gerçekten de bu tarihlerde Doğuda yazılan eserlerde Osmanlı hanedanı aşağı bir soydan gösterilmektedir (Yediyıldız, XII, 1987:298). Birçok Türkmen muhiti Osmanlı tâbiyetinden çıkmış veya çıkarılmış, dolayısıyla Osmanlılar bu gelişmelere karşı bazı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Timur-oğullarına karşı ihtiyatlı bir siyaset takip eden Osmanlılar, hem kendilerini Doğuda bulunan diğer Türk ve Moğol hanedanlarının seviyesine çıkarmak hem de Timur-oğullarının etkilediği Türkmen zümrelerini tekrar kendi saflarına çekmek için bu ananeye yöneldiler. Öyle ki, II. Murat devrinde paraların üzerine Kayı damgası koydurulmuştur (Artuk, 1979:264).

Acaba bu siyasî hadise ve şartlara bağlı olarak beliren hâkimiyet görüşleri sadece bu siyasî kaygılarla mı sınırlı kalmıştır? Diğer bir deyişle muayyen bir Osmanlı hâkimiyet telakkisi mevcut olmamış veya belirli bir hâkimiyet anlayışı prensibi görülmemiş midir?

Verdiğimiz her iki görüş de aslında saray muhitinde beliren ve neticede mevcut idarenin gelişen siyasî şartlara bağlı olarak bir politika halinde ön plana çıkardığı hâl çareleridir. Buna rağmen Osmanlı devlet ve hâkimiyet anlayışında benimsenen ana kaynak ve usulleri göstermesi bakımından önemlidir. Ancak günün siyasî

şartlarının etkisinde kalarak gelişen ve dolayısıyla resmî bir ideolojiden ibaret olan bu temayüllerden sağlıklı bir netice çıkmayacağı malumdur. Dolayısıyla konunun tabii seyir ve tekâmülü içerisinde ve bu tür etkilerde kalmayan kaynaklardan istifade ile tekrar gözden geçirilmesi gereklidir.

Bunun için ilk başvurulacak yer, saray muhiti dışında, uc mıntıklarında yaşayan Türkmenlere hitap eden eserler, mesela Anonim Tevârih- i Âl-i Osman'lar ve Aşıkpaşazâde Tarihi'dir. Bu eserlerde Türk ve İslam unsurlarının bir terkibe ulaştığı gayet açıktır (Yediyıldız, XII, 1987:298). Bu eserlerdeki menkıbeler tamamen bu mahiyettedir. Buna göre hâkimiyet, ilahî menşeli olup bu İslamî ananenin aksine "otoritenin halife tarafından delege edilmesi" yani beşeri kanun veya tertiplerle değil, Tanrının tayiniyle (Kut ile) belli olur. Kut hükümdar çıkaran soya yani Kayılara verilmiştir. Bunda aynı zamanda da iyi Müslüman olmanın ve bir din ulusu tarafından taltif edilmenin payı büyüktür. Kurultay benzeri bir toplantıda cülus ve beylerin tabiiyet merasimi Oğuz Han töresince yapılır. Aynı merasimde biat müessesesi de söz konusudur. Hükümdar serveti halkın refahı için kullanmalı halkı giydirip doyurmalı ve adil olmalı ve gaza ruhu taşınmalıdır. Din ü devlet, mülk ü millet anlayışı hâkimdir. Arus-ı saltanat, taksim kabul etmez ve fitne, küfürden daha kötüdür.

Sonuç

Tarih boyunca kurulan bütün Türk devletlerinin ortak özelliklerinden birisi olan Türk hâkimiyet telakkisi, ilk Türk devletlerinden itibaren Türk devlet geleneğinin temelini teşkil etmiştir. Zaman içerisinde karşılaşılan yeni şartlar ve özellikle İslam âmme hukukunun etkisiyle gelişen Türk hâkimiyet telakkisi, Osmanlı Devleti döneminde en gelişmiş şekline ulaşmıştır. Türk ve İslam ananelerinin terkibi şeklinde değerlendirilebilecek bu uygulama, hem eski Türk âmme hukukunun hem de İslam âmme hukukunun bazı yönleri tadil edilmek suretiyle meydana gelmiş olup, merkezîyetçi bir yapı hâkimdir. Böylece Osmanlılar,

hâkimiyeti taksim geleneğini devam ettiren diğer Türk-Türkmen beyliklerine karşı çok büyük bir avantaj sağlamış, muhtemel bir bölünme veya parçalanmaya fırsat vermemişlerdir. Her ne kadar bu değişim Türkmen muhitlerinde tepkiye sebep olmuş ise de bu tepki merkezî devlet anlayışının yerleşmesini engelleyememiş ve neticede Osmanlı Devleti, kendisinden önceki Türk-Türkmen devletlerden farklı olarak taht kavgalarıyla yıpranmayarak uzun yıllar varlığını devam ettirebilmiştir. Fatih devrinde nihaî şekline ulaşan kardeş katli uygulaması da bunun sonucudur.¹⁶

Kaynakça

- Aka, İ. (1991). *Timur ve Devleti*. Ankara.
- Akgündüz, A. (1989). *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslam Anayasası*. İstanbul.
- Akman, M. (1997). *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*. İstanbul.
- Aktan, A. (1991). "Mısır'da Abbasî Halifeleri", *Belleten*, (214): 613-652.
- Alföndi, A. (1943). "Türklerde Çifte Krallık", *II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları (20-25 Eylül 1937)*, 507-519.
- Arslan, M. (1990). "Eski Türk Devlet Anlayışı ve Çifte Hükümdarlık Meselesi". *Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolokyumu*, Elazığ.
- Artuk, İ. (1979). "Osmanlılarda Veraset-i Saltanat ve Bununla İlgili Sikkeler", *İÜEF Tarih Dergisi (Uzunçarşılı'ya Hatıra Sayısı)*: 255-280.
- Ateş, T. (1996). *Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı*. Ankara.
- Barkan, Ö. L. (1993). "Kanunname", *İA*, Cilt VI. İstanbul, 185-196.
- Barkan, Ö. L. (1944). "Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi", *AÜ SBF Dergisi*, 1(2): 343-356.
- Danişmend, İ. H. (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. Cilt I. İstanbul.
- Davutoğlu, A. (1994). "Devlet", *DİA*, IX, İstanbul, s.234-240.
- Dede Korkut Kitabı* (1988). (Haz. Muharrem Ergin). İstanbul.
- Demir, F. ve Karatepe, Ş. (1989). *Anayasa Hukukuna Giriş*. İstanbul.

¹⁶ Akman, a.g.e., s.111 vd.

- Donuk, A. (1982). "Eski Türklerde Hükümdarın Vazifeleri ve Vasıfları". *TDA*, (17): 103-152.
- Donuk, A. (1981). "Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (10-11): 29-56.
- Ebu'l-Ala el-Mevdudî. (1996). *Hilafet ve Saltanat*. (Çev: A. Genceli), İstanbul.
- Eckhardt, S. (1982), "Efsanede Attila", *Attila ve Hunları*. (Ed: G. Németh), (Çev. Ş. Baştav). Ankara.
- Emecen, F. (1997). "Osmanlıların Batı Anadolu Türkmen Beyliklerini Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği". *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, (Ed: E. A. Zachariadou), İstanbul.
- Eryarsoy, M. B. (1995). *İslam Devlet Yapısı*. İstanbul: Beka Yayınları.
- Genç, R. (1981). *Karahanlı Devlet Teşkilatı*. İstanbul.
- Gökbilgin, T. (1992). "Osman I", *İA*, Cilt IX, İstanbul, s.431-443.
- Güler, A. (1987). "Türklerde Devlet ve Siyasî Otorite Kavramı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (24): 16-22.
- Güngör, H. (1994). "Uygur Kağan Unvanlarında Kün ve Ay Tenri Kavramlarının Kullanılışı". *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. Cilt II: Ankara, s.511-519.
- Halaçoğlu, Y. (1995). *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara.
- Harun H. Ş. (1965). *İslam'da Siyasî Düşünce ve İdare*, (Çev. K. Kuşçu), İstanbul.
- İlgürel, M. (1992). "XIV. Yüzyılda Osmanlı Devletinin Siyasî Durumu". *I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu* (26 Nisan 1989), Ankara.
- İnalcık, H. (1964). "Fatih Sultan Mehmet, İstanbul Fethi ve İmparatorluk", *Türk Kültürü*, 2(20): 8-13.
- İnalcık, H. (1966). "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenepleri", *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara, 259-271.
- İnalcık, H. (1996a). "Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi-Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları". *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*. İstanbul.
- İnalcık, H. (1996b). "Osmanlı İmparatorluğunun Doğuş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle". *Osmanlı İmparatorluğu (Toplum ve Ekonomi)*. İstanbul.
- İnalcık, H. (1958). "Osmanlı Padişahı". *AÜ SBF D*, 13(4): 68-79.

- İnalcık, H. (1959). "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi". *AÜ SBFD*, 14(1): 69-94.
- İnan, A. (1988). "Orun ve Ülüş Meselesi". *Makaleler ve İncelemeler*. Cilt I. Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (1992). *Selçuklu Tarihi*, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1987). *Türk Bozkır Kültürü*. Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul.
- Kayaoğlu, İ. (1985). *İslam Kurumları Tarihi*. Ankara.
- Köprülü, M. F. (1938). "Orta zaman Türk Hukukî Müesseseleri". *Belleten*, 2(5-6): 39-72.
- Köprülü, M. F. (1981). *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*. İstanbul.
- Köprülü, M. F. (1994). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. Ankara.
- Kösoğlu, N. (1997). *Devlet*. İstanbul.
- Kösoğlu, N. (1990). *Türk Dünyası ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*. İstanbul.
- Köymen, M. A. (1993). *Selçuklu Devri Türk Tarihi*. Ankara.
- Kubalı, H. N. (1950). *Devlet Ana Hukuku*. İstanbul.
- Macit, Y. (1990). *İslam Anayasa Hukukuna Giriş*. Kayseri.
- Mansura, H. (1984). "Timurlular Devletinde Hâkimiyet Anlayışı". (Çev.: E. Memiş). *Türk Kültürü*, XXII/258, s.7-28.
- Mantran, R. (1981). *İslam'ın Yayılış Tarihi*. (Çev.: İ. Kayaoğlu), Ankara.
- Mehmet N. (1979). *Millet ve Milliyetçilik*. İstanbul.
- Mori, M. (1978). "Kuzey Asya'daki Eski Bozkır Devletlerinin Teşkilatı". *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (9): 212-224.
- Mumcu, A. (1985). *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*. Ankara.
- Nesefti, Ö. (1975). *İslam İnancının Temelleri-Akaid*. (Haz.: M.S. Ahsen), İstanbul.
- Niyazi, M. (1989). *İslam Devlet Felsefesi*. İstanbul.
- Niyazi, M. (1993). *Türk Devlet Felsefesi*. İstanbul.
- Nizamü'l-mülk (1995). *Siyâsetnâme*. (Haz: N. Bayburtlugil), İstanbul.
- Ocak, A. Y. (1994). "II. Abdulhamit Dönemi İslamcılığının Tarihi Arka Planı: Klasik Dönem Osmanlı İslam'ına Genel Bir Bakış Denemesi". *Sultan II. Abdülhamit ve Devri Semineri*. İstanbul. s.107-123.

- Ocak, A. Y. (2000). "Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufi Çevreler ve Abdalân-ı Rûm Sorunu". *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*. (Ed.: E. A. Zachariadou), İstanbul. s.159-172.
- Ögel, B. (1981). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*. Ankara.
- Ögel, B. (1988). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul.
- Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı*. Ankara.
- Öz, M. (1991). "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Meselesi Üzerine Bazı Görüşler". *VI. Osmanlı Sempozyumu*, Söğüt.
- Özcan, A. (1995). "Türklerde Gaza Ruhu ve Bunun Osmanlılardaki Tezahürü". *X. Osmanlı Sempozyumu Bildirileri*. Söğüt.
- Pritsch, E. (1943). "İslam'da Devlet Fikri". (Çev. S. Şakir Ansay). *AU SBF D*, 1(1): 74-86.
- Rosenthal, E. I. J. (1996). *Orta-Çağda İslam Siyaset Düşüncesi*. (Çev. A. Çaksu). İstanbul.
- Savaş, H. (1993). *İslam Tarihi*. Cilt I. Kayseri.
- Şener, S. (1990). *Osmanlı'da Siyasî Çözüm*. İstanbul.
- Taneri, A. (1993a). *Türk Devlet Geleneği*. İstanbul.
- Taneri, A. (1993b). *Türk Kavramının Gelişimi*. Ankara.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular ve İslamiyet*. İstanbul.
- Turan, O. (1999). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. Cilt II. İstanbul.
- Uğur, A. (1992). *Osmanlı Siyaset-nâmeleri*. Kayseri.
- Umur, Z. (1987). *Türk Hukuk Tarihi Dersleri*. Cilt I. İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1994). *Osmanlı Tarihi*. Cilt I. Ankara.
- Üçok, C. ve Mumcu, A. (1991). *Türk Hukuk Tarihi*. Ankara.
- Witteck, P. (1971a). "Rum Sultanı". (Çev.: M. Süerdem). *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri: III*, İstanbul.
- Witteck, P. (1971b). "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu". (Çev.: G. Yalter). *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri: I*. İstanbul.
- Witteck, P. (1971c). "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Fethine Kadar (Osmanlı Tarihinden Yarım Asır)". (Çev.: M. Süerdem). *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri: II*. İstanbul.
- Yediyıldız, B. (1987). "Klasik Dönem Osmanlı Hâkimiyet Anlayışı". *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. Cilt XII. İstanbul.

- Yıldırım, D. (1991). "Köktürklerde Kağanlık Süreci: Kaldırma, Kötürme, Oturma". *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. Cilt II. Ankara, 519-530.
- Zeydan, C. (1971). *İslam Medeniyeti Tarihi*. (Çev: Z. Megamiz). (Naşiri: Mümin Çevik). İstanbul.

OSMANLI DEVLETI'NDE HÂKİMİYET ANLAYIŞI

Understanding of Sovereignty in the Ottoman State

Ümit KILIÇ

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
umit.kilic@atauni.edu.tr

Özet

Bu çalışma ile Osmanlı Devleti'ndeki hükümdar ve hâkimiyet anlayışı incelenmektedir. 600 yıl yaşayan Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet anlayışı, genel olarak eski Türk Devlet Geleneğinden temel almaktaydı. Bu telakki zaman içerisinde bazı farklı formlara dönüşmekle beraber temel esaslarını devam ettirmiştir.

Anahtar Kelimeler; Türkler, Hâkimiyet, Devlet, Ottamans.

Abstract

The aim of study is to explain the dominance and the sultans in the ottoman Empire. The dominance understanding of the Ottoman empire living 600 years generally grounded on old Turkish State traditions. This understanding has turned into different forms in time. Moreover its basic understanding continued.

Keywords; Turks, Sovereignty, State, Ottomans.

Giriş

Türk Milleti'nin tarih süreci içerisindeki varlığının binlerce yılı aşarak günümüze kadar uzanmasındaki en temel neden erken dönemlerinden itibaren sahip olduğu Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi ve bu mefkûreye kaynak olan medeniyet tasavvurudur.

Tarih ve coğrafya birçok topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Ancak önemli bir kısmı yerel ve kısa bir yaşam sürebilirken, az sayıda varlık gösterebilenler ise savaşlarla ele geçirdikleri büyük coğrafyalarda kendi akislerini bırakamadıkları için tutunamamışlar bir saman alevi gibi parlayıp sönmüşlerdir. Ancak Türk Milleti var olduğundan beri tarih ve coğrafyaya yüklediği anlam ve yüksek medeniyet değerleri ile yayıldıkları her coğrafyada, mensup oldukları her türlü dinî inanış içerisinde, karşılaştıkları her kültürel atmosfer bünyesinde varlıklarının tezahürü olan dört ana temele yani oksızlık (bağımsızlık), uluş (ülke), halk (kün) ve kanun (töre)'a sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Bunlar Türk Tarihi'nin her evresinde Türk düşünce ve hayat tarzının doğal ve vazgeçilmez unsurlarıdır. Türklerin tarih boyunca gösterdikleri ve günümüze kadar ulaşan devlet kurma istidatları elbette Tanrı Dağları'nın eteklerinde dolaştıkları ilk dönemlerden beri sahip oldukları hâkimiyet anlayışından kaynaklanmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde Hâkimiyet Anlayışının Menşei

1071' den itibaren Anadolu'ya akan ve buralarda beylikler ve devletler kuran boylar Türk-Oğuz'a, Osmanlılar 'da Oğuzların Bozok koluna bağlı Kayı'ya mensuptular. Kayıların Anadolu coğrafyasına gelişleri hakkında mufassal bir bilgimiz olmamakla birlikte Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat devrinde Ertuğrul Gazi'nin idaresinde Söğüt ve Domaniç bölgelerine yerleştirildikleri görülmektedir. Ertuğrul Gazi ve Osman Bey devrinde hanedan ailesinin reisi "Ulu(ğ) Bey" unvanıyla beyliğinde idarecisi konumundaydı. Ancak Orhan Bey devrinden itibaren Osmanlı hükümdarları "Sultan" unvanını kullanmışlardı. Hükümdarların

hükümdarı anlamındaki “Padişah” unvanı ise Fatih Sultan Mehmed devrinden itibaren genel bir kullanım haline gelmiştir. Yavuz Sultan Selim’in Kahire’yi ele geçirmesinin (1517) akabinde Hicaz bölgesi dolayısıyla Mekke Emirliği, Osmanlı İmparatorluğuna bağlandı. Sultan’ın doğu seferlerinde Abbasi halifesiyle görüşükten sonra “hadimü’l-haremeyni’s- şerifeyn” olan Yavuz Sultan Selim’in Memlûk Devleti’ni ortadan kaldırması O’nu fiili bir durum olarak hilafetin sahibi ve Müslümanları koruyucusu haline getirmişti.¹

Osmanlı Devleti’nde hükümdar ve hâkimiyet anlayışının temel unsurlarından biri Orta Asya Türk Geleneğidir. Türklerin veya Oğuzların tarihî fetihlerini destânî bir şekilde anlatan Oğuz-nâme’ye göre ilk cihân hâkimiyeti Oğuz Kağan tarafından kurulmuştur. Nitekim destân Oğuz Han’ın Çin, Hindistan, İran, Azarbaycan, Irak, Suriye, Mısır, Roma ve Rus ülkelerini fethettiğini anlatırken Hun, Göktürk ve Selçuk devirlerini şumûlüne almakta ve hattâ destânın bazı parçaları Osmanlılara kadar uzanmaktadır. Oğuznameye göre Türklerin ilk fâtilh atası, bütün millî müesseselerin müessisi sayılan Oğuz Kağan, semâvî bir menşeden gelmiş ve olağanüstü vasıflara sâhip olarak doğmuştur. O, daha çocuk iken birtakım kahramanlık yapmış ve kendisi gibi gökten inen bir kız ile evlenmiştir. Destânın İslâmî rivâyetine göre Oğuz Han daha doğuşunda, Müslüman olmadığı için, anasının sütünü almaz. Büyüyünce de bu din ayrılığı onunla babası Kara-han arasında mücadeleye sebep olur. Oğuzhan babasına galip gelir; tahta çıkar ve kağanlığını ilân eder. Dört tarafta bulunan bütün kavimlere elçiler gönderek “Ben artık bütün dünyanın Kağanıyım” der ve hepsini kendisine itaata ve tâbiyete çağırır. Esasen Oğuz Han’ın çok akıllı ve keramet sâhibi olan veziri İrkıl-hoca veya Uluğ-Türk Tanrının cihân hâkimiyetini kendisine verdiğini de tebşir eder: “Ey Kağanın, Gök-tanrı bütün dünyayı sana bağışlasın” der. Oğuz Han ilâhî hâkimiyetini kabûl etmeyen milletler üzerine seferlere çıkıp dünyayı fetheder. Bu fetih

¹ Ersin Gülsoy, “Türklerde Devlet Anlayışı ve Devlet Yönetimi”, *Türk Kültürü ve Medeniyeti Tarihi*, Erzurum 2013, s. 6-7.

hareketlerinde Bozkurt, Oğuz Han'ın da rehberidir. Gökten inen bozkurt: "Ey Oğuz, sen Urum (Roma) üzerine gitmek istiyorsun; ben senin önünde yürüyeceğim" der. Oğuz kurdu takiple sefere çıkar; Urum ve Urus hükümdarlarını yener; Çin, Hint, Suriye ve Mısır ülkelerini fetheder.²

Tarihi süreç içerisinde Türk Devletlerinde "kut" tabiri siyasî iktidarı belirtmekteydi. Kendisine Kut verilen aynı zamanda devletin idaresine de sahip olmaktadır. Bu durum Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında şöyle ifade edilmektedir: "...anta kisre Tengri yarlıkaduk için, kutım bar için, ülüğüm bar için...". Bu ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır ki Türkler, hükümlerlik gücünün Türk Kağanlarına ve hükümdar ailesine Tanrı tarafından verildiğini kabul etmekteydiler. Bu anlayış içerisinde Türk Kağanı, Tanrı tarafından seçilmiş ve kendisine kut bağışlanmış karizmatik bir kişidir. Hükümlerlik yetkisinin Tanrı tarafından bağışlandığına dair inanç, Bilge Kağan yazıtlarında; "Tengri teg Tengride bolmuş Türk Bilge Kağan" ifadesiyle kendisini göstermektedir. Bu ifadeler sadece Orhun yazıtlarında değil Eleğüş Yazıtlarında da açıkça görülmektedir. Bu ifadelerde Kağanların kendilerini gökte olmuş kabul ederek seçilmişliklerinin bir nişanesi olarak Tanrı'ya yakınlıklarını da göstermekteydiler ve bu durum onların dünyaya gelişlerinden itibaren yaşadıkları olayların önemli bir kısmı kutsal olarak yorumlanmaktaydı. Türk Kağanı'nın Kut sahibi olmasının gerekçesi ise yine yazıtlarda şöyle ifade etmektedir: "Üstte mavi gök, altta yağız yer ve ikisi arasında kişiöğlü yaratılmış; kişiöğülleri üzerinde de dedem Bumin ve İstemi kağanlar hükümdar olmuşlardı." Yazıtlarda mütemadiyen ifade edilen cihan hâkimiyeti fikri yalın bir dünya hâkimiyeti amacı taşımaz. Kişiöğlü üzerinde adaleti tesis etmek, bolluk ve bereketi arttırmak, dirlik ve düzenliği tesis etmek ve güvenliği sağlamak yani Türk hâkimiyet esaslarını tesis etmek esastır. Bu hâkimiyeti sağlayacak olan Kağan, Kut'a

² Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, Türk Dünya Nizamının Milli, İslami ve İnsani Esasları*, İstanbul 1993. s.75-76.

daimi surette sahip olamaz. Bir hükümdarın kutlu olup olmadığı onun idaresindeki gerçekleştirdikleri ile de bağlantılıdır. Halkı adaletle idare etmek, boylar ve beyleri arasında ayırım yapmamak, zenginlik ve refahı arttırmak ancak hepsinden de önemlisi elbette ülke ve milleti düşmanlardan korumak kağanın vazifeleridir. İdaresinde yoksulluk ve felaketlerin yaşandığı bir Kağan kutlu değildir ve tahtan indirilebilir. Bu bağlamda Kut, bir yönüyle Tanrıdan alınan soyut bir kavram olmakla beraber diğer yönüyle Türk'ün hayatına dokunan bir gerçekliktir.³

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet telakkisinin diğer bir kaynağı ise İslâm'ın hâkimiyet anlayışıdır. İslâm'da hâkimiyet mutlak manada Allah'a aittir. Allah'ın hâkimiyeti, başta yaratıcılık sıfatı olmak üzere, sıfatlarının evrendeki tezahürü ekseninde anlaşılmaktadır. Yönetme gücü anlamındaki siyasal egemenlik ise, esasları ilahi hâkimiyetin içinde olmakla beraber beşerîdir. Kur'ân'da maddî ve mânevî otoritenin birbirinden ayrılabilmesine dair vurguların olması siyâsî anlamda yönetmenin beşerîliğine işaret etmektedir. Kur'ân'da siyasal anlamda yönetme mevkiinin insanlara verilebileceği ifade edilmiş, kendilerine hüküm vermekle nimetlendirilen insanlardan söz edilmiş, hatta bazı peygamberlerin nübüvvet makamının yanında, hükümdarlık makamı verildiği anlatılmıştır. İslâm yasama sistematiği Allah'ın iradesi ile o iradeden yola çıkan müctehitlerin ortaya koydukları kaidelerden oluşur. Ancak bu müctehitler açısından uhrevî bir kaynaktan beslenen ve belli ölçülerle sınırlandırılmış bir alandır. Mutlak manada hâkimiyetin yaratıcıya ait olması hâkimiyet anlayışında insanın rolünü kısıtlamaktadır. Kur'ân'da mevcut olan müminler-inkârcılar gibi birtakım tanımlamalar genel manada bir idari-siyasî sınırlar şeklinde ifade edilmemektedir. Müminlerden müteşekkil ideal bir toplum yapısı amaçlanmış ve onlara da tanımlı kötülüklerle mücadele etmeleri yolunda hedefler belirlenmiştir.

³ Saadettin Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara 2012 s. 54-60.; Selahattin Tozlu, *Türk Tarihi ve Kültürü* "Türklerde Devlet yönetimi" Ed. Cemil Öztürk, s.209-210.

Kur'ân'daki dünya hâkimiyeti kavramı daha çok insan-eşya ilişkisi özelinde vurgulanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in hâkimiyet anlayışının içeren kavramların, siyasal bir içerik taşımaktan ziyade, Allah Teâlâ'nın evrende tezahür eden sıfatlarının birer yansıması oldukları görülmektedir. Yaratıcının, insan üzerindeki tartışılmaz güç ve hâkimiyeti ile onun mutlak iyiliğinin bir izdüşümü olarak insanı doğruluğa ve güzelliğe ulaştırmak amacıyla ferdi hayat ve toplumsal yaşama dair emirler koymaktadır.⁴

İlk İslâm Devleti, Akabe biatleri ile Mekke'de doğmuş, Hz. Peygamber'in hicretiyle Medine'de ülke unsuruna kavuşmuştur. Bu devletin ilk lider tipi, Peygamberin şahsında din ve siyaset birleşerek karizmatik olarak ortaya çıkarmıştır. Bu karizmatik lider, bir âyet söz konusu değilse, siyasî meselelerini istişare yoluyla ve çoğunluğun tercihine göre çözmüştür. Hz. Peygamber devrinde teşekkül eden ve Dört Halife devrinden sonra bir saltanat silsilesi haline gelen İslâm devlet başkanlığının devlet felsefesi, bahse konu temel prensiplere dayanmaktadır. Hükümranlık yetkisi ise peygambere halife olmak ve asabiyyet şeklinde uygulanmış gelmiştir. Peygambere hâlef olma ve İslâmın manevî nüfuzunu temsil etme yetkileri halifelere manevî bir görünüm kazandırmış, siyasî ve mânevî nüfuzlarını X. asra kadar korumuşlardı. Ancak farklı mezhep ve anlayışlara sahip Müslümanların kendi aralarındaki siyasî mücadeleleri, Abbasîlerin siyasî nüfuzlarını sarsmıştır. X. asırdan itibaren halifelerin yapabildikleri şey, birbirleri ile mücadele halinde olan hükümdarlara ağdalı unvanlar vermek ve bunlarla hediyeleşmek şeklinde idi. Her ne kadar Abbasî halifeleri zaman zaman sultanlar ile iktidar mücadelesine giriştilerse de siyasî konumunu Bağdat'ta 1258 yılına kadar, ruhanî konumunu ise Kahire'de, 1261-1517 yılları arasında koruyabilmişlerdir. Bu dönemlerde sünî Müslüman hükümdarlar, halkları üzerinde hâkimiyetlerini pekiştirmek için halifelerden "hükümdarlık

⁴ Hülya Terzioğlu, "Kur'an'ın "Hüküm Allahı'ndır" Öğretisi Üzerine", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, No. 11/1, İstanbul 2013, s.362-361.

menşuru” istemektedirler. Halifeleri siyasî nüfuzunda bulunduran devletler de, bu nüfuzlarını diğer Müslüman devletlere karşı kullanmışlardır. “Halifelik artık müşavere eden bir otorite olarak değil, askerî gücü elinde tutanların, halîfeye biat edecek, şeriatın üstünlüğünü tanımış olduklarını belirten, güç kullanılarak kazanılmış meşrûlaştırıcı haklar olarak değerlendiriliyordu. Bu oluşan yapı, Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferine kadar sürmüştür. Bu seferin sonucunda Yavuz, halîfeliğin siyasî ve ruhanî nüfuzunu kendi şahsında toplayarak, ilk devirlerdeki görünümüne tekrar kazandırmıştır.⁵

Osmanlı Hâkimiyet Anlayışı

Genel bir bakışla Osmanlı Devleti'nde hükümdar ve hâkimiyet anlayışının kökenini hiç kuşkusuz yukarıda bahsedilen Türk ve İslam hâkimiyet anlayışlarında aramak gerekir. Osmanlı hâkimiyet anlayışına göre Sultan, ülkesini Allah adına yönetmekte ve O'nun adaletini reayasına ulaştırmaktaydı. Genel anlamda XIV. yüzyıl İslâm dünyasında hâkimiyetin Allah'ın lütuf ve inayeti ile bir kişide toplandığı, fiilen hâkimiyeti ele geçirmiş olan hanedan üyesinin Allah'ın lütuf ve inayetine mazhar olduğu düşüncesi hâkimdi. Osmanlı hükümdarı ile ilgili bu ilahi anlayış, ilk Osmanlı kroniklerine de tanrı tarafından mübarek bir şahsiyet vasıtasıyla Osman'a bağlanmış olduğu telakkisi şeklinde yansımıştı. Osmanlıdaki devlet ve hâkimiyet telakkisinin XV. yüzyıldan sonra İslâmî kimliğin daha da belirginleştiği, Mekke ve Medine'nin Osmanlı idaresine girmesiyle ilk hilafet telakkisinin bir bakıma Osmanlı hükümdarının şahsında tekrar canlanmaya başladığı görülür. İslam hâkimiyet anlayışının devlet katmanlarında kendisini belirgin bir hale bürünmesinde Kemalpaşazâde ve Ebu's- Sûûd gibi Osmanlı devlet adamlarının oynadıkları önemli rol de gözden

⁵ Mustafa Alkan, “Osmanlı Devleti'nde Merkez Teşkilatı” *Osmanlı Tarihi El Kitabı* Ed. Tufan Gündüz; Ankara 2012, s.19-20.

kaçırılmamalıdır.⁶ İslamî hâkimiyet anlayışı Osmanlı idaresine nüfuz etmekle beraber Eski Türk geleneğinden gelen “Kut”salık anlayışı terkedilmemişti.

Osmanlı hükümdarına yüklenen kutsiyet, beylikten imparatorluğa dönüşümünü gerçekleştirdiği II. Mehmet döneminden itibaren uygulamada da kendisini göstermeye başlamıştı. Olağanüstü bir şahsiyet halini alan Osmanlı hükümdarı ile sarayda bile ancak sınırlı sayıdaki kişiler temas etme imkânına kavuşabilmişlerdi. II. Mehmet’ten itibaren bu uygulama idari mekanizmada da varlığını göstermiş ve hükümdar Divana başkanlık etmeyerek bu görevi hükümet üyelerine bırakmıştı. Kendisi ile konuşma, elini öpme, bir mesela hakkında arzda bulunma ancak hükümet üyeleri vasıtasıyla yerine getirilmeye başlanmıştı. Osmanlı hükümdarının bu kutsallığı Osmanlı kanunlarına “Ve canib-i şerifim ile kimesne taam yemek kanunum değildir. Meğerki ehl-i ıyalden ola. Ecdad-ı izamım vüzerasıyla yerler imiş. Ben men etmişimdir.” hükmüyle geçerek durumunu ilahî meşruiyetin yanı sıra hukukî bir şekle de büründürmüş oluyordu. II. Mehmet tarafından, yine aynı kanunnameye koydurulan “Ve canib-i şerifim sefer-i zafer- rehber müteveccih olsa yanaşmak vüzerâmin ve kadiaskerlerimin ve defterdarlarımın kanundur. Ma’zul beğlerbeğleri ve beğleri dahi davet edersem yanaşmak kanunumdu.” hükmüyle de devlet erkânının bile hükümdarın yanına yaklaşmalarının sınırlan çizilmiştir.⁷

Nitekim II. Mehmed’in ilim erbablarından Tursun Bey kaleme aldığı eserinde hükümdar ve hâkimiyet telakkisini benzer bir anlayışla ifade etmektedir. O’na göre her devirde bir hükümdara

⁶ Haldun Eroğlu, “Osmanlılarda İktidarın Değişim Süreci ve Meşruiyet sorunu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43,2 Ankara 2003. s.19-39.

⁷ Halil İnalcık, “Osmanlı Padişahı” *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c.13, No. 4, Aralık 1958, s.68-75. Eroğlu; “Osmanlılarda İktidarın Değişim Süreci ve Meşruiyet sorunu” s. 20-23. Abdülkadir Özcan; “Fatih Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, s.33 (1980-1981) s.43-45.

ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı karşılayan hükümdar ulu bir kişidir ve ona itaat edilmelidir. Hükümdarın ululuğu, yaratılmışların en şerefli olan insanın hallerini düzene koymasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda düzeni tesis eden kişiye de şükretmesi ve itaat etmesi gerekmektedir. Tursun Bey bununla hükümdara ilahî bir misyon yükler ve diğer insanlardan üstün kılındıklarını vurgular. İfade edilen bu üstün haller hükümdarı diğer insanlardan ayıran en temel vasıflardır. XVIII. yüzyılda yaşamış Defterdar Sarı Mehmed Paşa da nasihatnâme niteliğindeki eserinde, Tursun Bey gibi hükümdarın yerine getirmesi gerekli görevini, Müslüman olmayanların hallerini iyileştirmek, Müslümanların işlerini düzene koymak, kutsal ve güzel emirleri yerine getirmek olarak belirtirken “Padişâh-ı ruy-ı zemin zillullah-i fi'l-arz” anlayışına gönderme yapar.⁸

Padişahın bu kutsiyeti bir yönüyle milletle olan ilişkisi içerisinde şekillenirken başka bir yönüyle de İslâmî motifler içerisinde olağanüstü hal ve işaretler ile de ortaya konulabilmekteydi. Cihân hâkimiyetinin Selçuklulara ve Osmanlılara tarihi rü'yalarla ve şeyhlerin müjdelenmesi de eski Türk hükümdarlık anlayışının İslâmî bir mahiyet almasıdır. Selçuk'un babası Dukak, rü'yasında göbeğinden üç ağacın çıktığını, her tarafı saran dallarının göklere yükseldiğini görmüş ve bunun üzerine Korkut-ata da kendisine evlâtlarının cihân pâdişahı olacağını müjdelemiştir. Diğer rivâyete göre de İslâmiyeti kabul eden Dukak olup Kur'an'ı çok tâ'zim ettiğinden rü'yasında Hazret-i Peygamber kendisini ve oğullarını takdis etmiş; ashabının da dualarını almıştır. Osman Gazi'nin rü'yası da cihân hâkimiyeti inancını aksettirir. Rivâyete göre Osman Gazi Şeyh Edebalı'nın zâviyesinde misafir iken Kur'an'ı çok ta'zim eder. Yatınca, geceleyin, rü'yasında şeyhin kucağından çıkan bir ay kendi koynuna girer. Bunun üzerine Osman Gazi'nin göbeğinden çok muazzam bir ağaç yükselir ve dalları dünyayı sarar.

⁸ Haldun Eroğlu, “Osmanlılarda İktidarın Değişim Süreci ve Meşruiyet sorunu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 43,2 Ankara 2003. s.19-39.

Bu rü'yayı dinleyen Edebali Osman Bey'e: "Pâdişâhlık sana ve nesline mübârek olsun ve kızım Mal-hatun da senin helâlin olsun" der. Böylece Osman Gazi Şeyh'in damadı olur ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da cihâna hâkim olacağı keşfedilir.⁹

Bahsedilen olguların esasta sahip olduğu dayanak belirgindir. Osmanlılarda hâkimiyetin kaynağı Eski Türk geleneklerinden de mevrus olarak Allah'tır. Ancak yine İslamî hâkimiyet anlayışı içerisinde de görebileceğimiz gibi asabiyyet mefhumu da Osmanlılarda hâkimiyetin meşruiyeti açısından ön plandadır. Yavuz Sultan Selim devrinde Osmanlılar, kendilerinin, Selçukluların özellikle de Anadolu Selçuklularının tek vârisi görerek Memlûklüler ile siyasî ve askeri mücadeleler yürütmekteydiler. Yine aynı şekilde Timurla yapılan mücadelelerde kendilerinin Oğuz neslinden oldukları ve dolayısıyla hâkimiyet haklarının buradan kök saldıgını ifade etmekteydiler.

Aynı şekilde XIV. yüzyıl Osmanlı kronikçilerinden Ahmedî ve Şükrullah'a ait eserlerde de Osman'a veya babası Ertuğrul'a, beyliğin Selçuk sultanları tarafından verildiği ve Osman'ın son Selçuklu Sultanına hâlef olduğunu anlatan ifadeler vardır. Osmanlıların, Timurlu ve Memlûklü karşısında hâkimiyetlerinin bir diğer vurgusu da Hâkimiyet meşruiyetini İslam halifesine tescil ettiren Selçuklu Sultanı, bu meşruiyeti uç beyi Osman'a veya babası Ertuğrul'a mevrus kılmıştır. Osmanlı Devletindeki Eski Türk hâkimiyet anlayışını gösteren ilk kaynaklara II. Murat döneminde rastlamaktayız. Bu kaynaklar Osman Gazi'nin, Oğuz Han'ın büyük oğlu Gün Han'ın oğlu Kayı Han soyundan geldiğini vurgulamakta ve Osman Bey bu boyun reisi olarak tanımlanmaktadır. Bu dönemde, Osman Bey'in soyunu Oğuz Han'a çıkararak bir şecere de tanzîm edilmiştir. Osman Bey'in hükümdar olmasını Yazıcı-zâde Alî şöyle ifade etmektedir; "Kayı'dan Ertuğrul oğlu Osman Beği Uc'daki Türk beğleri derilüb kurultay edüb Oğuz türesin sorulub han diktiler... Gün Han'ın vasiyeti Oğuz türesi mûcibince hanlık ve padişahlık Kayı

⁹ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, s.82.

soyu var iken özge boy hanlarının soyuna hanlık ve padişahlık değmez". Yavuz Sultan Selim devrinden itibaren Osmanlı padişahları mevcut siyasî güçlerine ilaveten halifelik unvanı da alarak dünyadaki Müslümanların da idarecisi konumunu da almaktaydı.¹⁰

Osmanlı devlet anlayışında, Osman Gazi'den II. Abdülhamid'e kadar, Osmanlı hanedanı her zaman Osmanlı sosyo-politik organizasyonunun merkezinde bulunmuştur. Hükümdar, tebaasının babası olma gibi salt ataerkil bir telâkkiden çok tebaanın her halinden sorumlu olduğu anlayışına sahip olmuş ve tebaasını kendisine Allah'ın bir emaneti olarak değerlendirmiş, onları güzellikle idare etmek ve her çeşit zulüm ve haksızlıklara karşı korumak sorumluluğunu taşımıştır. Başta padişah olmak üzere, tüm hanedan üyelerinin uyması gereken kurallar; padişahın görev ve sorumlulukları, şehzâdeler hukuku, padişah reâyâ ve berâyâ ilişkilerini düzenleyen kurallar zamanla gelenekleşmiştir. Bu kuralların islam hukuku ve örfi hukuka ters olmaması en temel hassasiyet olmuştur. Padişah şerîat ve örfün dışına çıkarsa ne yapılması gerektiği Kanûnî Sultan Süleyman'ın koyduğu şu kanûnnâmede zikredilmiştir: "Devlet idâresi ulemâ ile vükelâyâ tevdi edilmiştir. Padişahın doğru yoldan sapması halinde, ulemâ ve vükelâ ordu reislerini keyfiyetten haberdâr ederek padişahı tahtdan indirip yerine hanedan erkânından diğerlerini seçecektir". Osmanlı padişahı, bir şehzade olarak dünyaya gelmekte, şehzâdelik geleneğine göre yetiştirilmekte, ilahî takdire bağlı olarak padişah olursa, tüm sosyo-politik yapılanmaların temel taşı olarak hâkimiyetini sürdürmektedir. Padişah iktidârı süresince karizmatik bir lider olarak devrine yön verebildiği gibi, sırf saltanat geleneği gereği de iktidarda kalabilmektedir.¹¹

¹⁰ Halil İnalçık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 14, S.1, Ankara 1959, s.77-82.

¹¹ Halil İnalçık; *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı Devlet, Kanun, Diplomasi*, İstanbul 2011, s.-79-90. Mustafa Alkan; "Osmanlı Devleti'nde Merkez Teşkilatı" s.26.

Klasik dönem Osmanlı idaresinde padişahın mutlak otoritesini kanunların haricinde kısıtlayan bir kişi veya kurumsal yapı mevcut değildi. Osmanlı'da Padişahın otoritesinin sınırlandırıldığı ilk düzenleme 7 Ekim 1808'de âyânlar ile padişah arasında imzalanan Sened-i İttifak anlaşmasıdır. Buna göre, âyânlar padişaha mutlak surette itaat edecek ve reformlara destek vereceklerdir. Padişahın mutlak vekili olan sadrâzâmın emirleri aynen hükümdar emri gibi sayılacak, ancak sadrâzâmın kanun ve senede uygun emirlerine itaat edilecek, aksi halde hep birlikte karşı durulacaktır. Vergiler, vükelâ ile âyânlar arasmda müzâkere yoluyla konulacak ve artık hep ona göre davranılacak, yeni atanan sadrâzam ve şeyhülislâmlar en kısa zamanda senedi imza ile yükümlü olacaklardı. Sened-i İttifak, Türk hukuk tarihi'nde padişahların yetkilerini sınırlamak üzere uygulanan ve çoğu zaman da etkisiz kalan yöntemler bir yana, bu sınırlamayı bir metin içinde ve karşılıklı taahhütlerle güvence altına alan ilk hukuk belgesi niteliğini taşımaktadır. II. Mahmut, kendisini tahta taşıyan olağanüstü siyasî gelişme ve çalkantılar sonucunda ayanlarla anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Sened-i İttifak genelkriterlere göre bir anayasa olmasa da, maddi kriterlere göre anayasal özellik göstermektedir. Bu belge devlet iktidarını resmen sınırlandırıyor, âyânlar ile fukara ve reayaya çok sınırlı da olsa birtakım haklar tanıyordu. Türk tarihinde ilk defa devlet, iktidarının sınırlandırılabilceği ve iktidarının dokunamayacağı sahaların olduğunu bu belge ile kabul edilmiştir. Devlet iktidarını sınırlandırmayı amaçlayan bir girişim olarak Sened-i İttifak, Türk tarihinde ilk anayasal belgedir. Sened-i İttifak insan hakları yönünden de önemli bir belgedir. İşkence yasağı, vergilerin adil bir şekilde belirlenmesi, fakirlerin ve reayanın korunması, haksızlık yapılmaması, cezalandırmadan önce soruşturma yapılması hem devletin hem de âyanların keyfiyete göre davranmalarının engellenmesi ve devletin devamlılığı için ortak hareket edilmesi gibi şart ve ifadeler hem birinci hem de ikinci kuşak haklar bakımından önemlidir. Mîsâkın süresiz olarak akdedilmesi, her gelen sadrâzam ve şeyhülislâmm mîsâka yeminle

bağlı olması, hükümetin gerektiğinde vergileri artıramaması padişahın mutlak ve geleneksel otoritesini zedeliyordu. O zaman bu şartlar, bizzat saray çevresinde, saltanata istiklâline aykırı, yâni padişahın mutlak otoritesini sınırlayıcı mâhiyette görülmüştü.¹² Sened-i İttifak bir kısım araştırmacılar tarafından 1215'te İngiltere'de Kral Topraksız John ile soylular arasında imzalanan Magna Carta'ya benzetilir. Magna Carta soyluların kral ve Sened-i İttifak ise âyanın padişah karşısında elde ettiği hakları korumaya yönelik olduğundan ortaya çıkış biçimleri ve içerikleri yönünden aralarında bazı benzerliklerin bulunduğu söylenebilir; ancak sonuçları bakımından iki belgenin birbirine benzediğini ileri sürmek güçtür. Zira Magna Carta, İngiltere'de soyluların haklarının teminat altına alınmasının ve zamanla bu hakların halka doğru genişlemesinin yolunu açmasına rağmen Sened-i İttifak için böyle bir durum söz konusu değildir. Ayrıca Magna Carta'da haklarını krala karşı korumak isteyen güçlü bir sosyal grup olarak soylular varken Sened-i İttifak'ta senedin içeriğindeki hakları benimseyen böyle bir taraf yoktur.¹³

Öte yandan Gülhâne Hatt-ı Hümâyunu, gelenekçi yapı içerisinde şer'i hukuka ve gelenekçi devlet anlayışına saygı göstermekle beraber kanun ve devlet telakkisinde ve idare prensiplerinde modern dünyanın kavramlarını getirmektedir. Bu durum kendisinden sonra başta 1876 Anayasası olmak üzere modern Cumhuriyeti de içine alacak şekilde yapılacak modernleşme faaliyetleri için bir kilometre taşı konumunda idi¹⁴. Anayasal Meşrutî Yönetime giriş mahiyetinde değerlendirilebilecek olan İslahat Fermanı ise birçok maddede önemli anayasal hak ve özgürlükler içermektedir. En önemlisi, Ferman'ın hemen başında

¹² Aybars Pamir, "Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak'ın Yeri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* s.2, c. 5, Ankara 2004.s.78-79. Alkan, "Osmanlı Devleti'nde Merkez Teşkilatı", s. 26-27.

¹³ Ali Akyıldız, "Sened-i İttifak", *DİA*, c. 36 İstanbul 2009, s.514

¹⁴ Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu", *Bellekten*, C. Xxviii,S.112 Ankara 1964, s.621-622.

ifade ettiği can, mal ve namus güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu, her ne kadar Tanzimat Fermanı'nın bir mirası olsa da, Islahat Fermanı'nın temel kurgusu bu önemli güvencenin etrafında oluşturulmuştur. Kanun-ı Esasi'yi oluşturan ilkeler bunu çok açık bir şekilde göstermiştir. Kanun-ı Esasi'nin maddeleri her ne kadar karma usulle meydana getirilmiş ise de, sınırları Tanzimat ve Islahat Fermanları ile çizilmiştir.¹⁵ Bu fermanlar padişahın yetkilerini sınırlayan anayasa rolü üstlenmemekle birlikte padişah çıkarılacak yasalar ile yetkilerini sınırlamaya söz veriyordu. Osmanlı Padişah ve yetkilerinin kesin ifadelerle tanımlandığı en önemli metin kuşkusuz 1876 Anayasasıdır. Kanunî esaside padişah “Saltanât-ı Seniyye-i Osmaniye, Hilâfet-i Kübrâ-yı İslâmiyeyi hâiz olarak Sülâle-i Âli Osmandan usûlü kadimesi veçhile ekber evlâda aittir” (*madde 3*). Zât-ı Hazret-i Padişâhî hasbel-hilâfe, din-i İslâmın hâmisi ve bil-cümle teb'a-i Osmaniye'nin hükümdâr ve pâdişâhıdır” (*madde 4*). “Zât-ı Hazret-i Padişâhinin nefsi-i hümayunu mukaddes ve gayr-i mesuldür” (*madde 5*). İlk kez Osmanlı Devleti'nde insanların, devlete karşı ileri sürebileceği hakları bulunuyordu. Bu ilk anayasa denemesi ile mutlak monarşiden çıkmıştır. Kanun-i Esasi parlamentoya dayalı bir hukuk devleti olmanın ilk denemesi olarak, günümüze kadar devam eden anayasal gelişmeler ve demokratikleşme çabalarına temel olmuştur. II. Abdülhamit tarafından Anayasa içindeki 113. Maddeye dayanarak askıya alındı ancak II. Abdülhamit döneminin bitişini müteakip 23 Temmuz 1908 tarihinde, 1876 Anayasası tekrar uygulamaya konuldu. Bu meşrutiyet döneminde ise Osmanlı Devletinde Cumhuriyet fikri yayılmaya ve taraftar bulmaya başladı. Aslında Vilâyet meclislerinin kurulması 1876 ve 1908 meclis-i mebûsanların oluşumunda seçim sisteminin kullanılması, Osmanlı hâkimiyet alanında millî iradenin devreye girmesiydi.¹⁶ Bu bir bakıma Osmanlı Devleti'nde

¹⁵ Musa Gümüş; “Anayasal Meşrutî Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi”, *Bilig Güz/* 2008, s.47, s.234-235.

¹⁶ Müzehher Yamaç; “İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasisi)”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, c.3, s.5, 2014 s. 66.

hâkimiyetin kaynağının Tanrı vergisinden, milli iradeye kayışının bir iz düşümüdür. Osmanlı Devletindeki bu süreç Modern Türkiye'nin kuruluşunda Cumhuriyet'in ilanı ve TBMM'nin kuruluşu ile devam ederek hâkimiyetin kaynağının milli iradeye geçişi ile neticelenmiştir.

Sonuç

Üç kıtada altı yüz yıllık bir varlık gösteren Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu hâkimiyet anlayışı elbette süreç içerisinde farklı şekillerde tezahür etmiştir. Orta Asya Türk gelenekleri ve İslam hâkimiyet anlayışını yaşatan Osmanlı Devleti'nde başlangıçta hâkimiyetin meşruiyetini, Tanrı'nın lütfu ile seçilen ve üstün nitelikler ile donatılmış lider ve ailesinin vasıflarından kaynaklanmaktaydı. Tanrı tarafından seçilmiş ve üstün asabiyet ve niteliklere sahip karizmatik hükümdar ağırlıklı olarak içsel irade ve denetim ile kitleleri, töreleri gözeterek belli bir misyon etrafında hedeflere ulaştırmakla görevliydi.

Sınırların genişlemesi, kurumsallaşma ve bürokrasinin artışı ile hâkimiyet anlayışı başlangıçtaki temel olgular üzerinde gelenekçi bir hâkimiyet anlayışına kavuşmuştur. Öteden beri yaşayan ve kâinatın sonuna kadar sürecek olan değişmez bir düzenin devam ettirilmesi prensibi benimsenmiştir. Hâkimiyetin kim tarafından, nasıl elde edileceği ve nasıl kullanılacağını töre ve gelenekler belirlemektedir. Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nda Padişahın mutlak hâkimiyetini sınırlayacak bir kurum mevcut değildi ancak İmparatorluğun Avrupa ile olan siyasî ilişkilerinin de etkisi ile XIX. Yüzyıldan itibaren rasyonel hâkimiyet anlayışının yer edinmeye başladığı görülmektedir. Padişah hâkimiyet alanını ve daha da önemlisi emretme gücünü herkes için bağlayıcı olan yasalar ve hukuk kurallarından almaktadır ve hükümdarın meşruiyeti yasa ve hukuka uygunluğu ölçüsünde geçerlidir. Sened-i İttifak ile başlayan bu sürecin birikimleri Genç cumhuriyet için esaslı bir temel olmuştur.

Kaynakça

- Akyıldız, A. (2009). "Sened-i İttifak". *DİA*, Cilt 36. İstanbul, 512-514.
- Alkan, M. (2012). "Osmanlı Devleti'nde Merkez Teşkilatı". *Osmanlı Tarihi El Kitabı*. (Ed. T. Gündüz). Ankara.
- Eroğlu, H. (2003). "Osmanlılarda İktidarın Değişim Süreci ve Meşruyet Sorunu". *AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43(2): 19-39.
- Gömeç, S. (2012). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara.
- Gülsoy, E. (2014). "Türklerde Devlet Anlayışı ve Devlet Yönetimi". *Türk Kültürü ve Medeniyeti Tarihi*. Erzurum.
- Gümüş, M. (2008). "Anayasal Meşrutî Yönetime Medhal: 1856 İslahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi". *Bilig*, (47): 215-240.
- İnalçık, H. (1958). "Osmanlı Padişahı" *AÜ SBF Dergisi*, 13(4): 68-79.
- İnalçık, H. (1959). "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usûlü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi". *AÜ SBF Dergisi*, 14(1): 69-95.
- İnalçık, H. (1964). "Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu", *Belleten*, 28(112): 603-622.
- İnalçık, H. (2011). *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı Devlet, Kanun, Diplomasi*. İstanbul.
- Özcan, A. (1981). "Fatih Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (33): 7-56.
- Pamir, A. (2004). "Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak'ın Yeri". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53(2): 61-82.
- Terzioğlu, H. (2013). "Kur'an'ın "Hüküm Allahı'ndır" Öğretisi Üzerine". *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11(1): 354-364.
- Tozlu, S. (2011). "Türklerde Devlet Yönetimi". *Türk Tarihi ve Kültürü*, (Ed. C. Öztürk). Ankara.
- Turan, O. (1993). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi: Türk Dünya Nizamının Milli, İslami ve İnsani Esasları*. İstanbul.
- Yamaç, M. (2014). "İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasisi)", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5): 54-68.

İSKİTLER'DE ATALAR KÜLTÜ VE YURT KAVRAMI

The Ancestry Cult And Contry Consept in Scythians

Oktay ÖZGÜL

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Tarih Bölümü
oktayozgul@hotmail.com

Özet

Özellikle M. Ö. VIII. asırdan itibaren Ön Asya, Karadeniz ve Kafkasya'da bu kadar etkili olan İskitler'in atalarına ve onların mezarlarına çok büyük bir önem verdikleri yazılı ve arkeolojik kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bugünkü Doğu Türkistan'dan başlayıp Macaristan ovalarına kadar asırlarca hâkimiyet kuran İskitler'in yurt ve toprak düşüncesi; atalarına duydukları sevgi, saygı ve onların ruhlarına adadıkları kurban merasimleri ile farklı bir biçimde gelişmiştir. Eski Türk kültüründe *Yurt* kelimesi çadır anlamında kullanılmış, ancak zamanla üzerinde yaşanılan toprak parçası-vatan anlamına bürünmüştür. Bu şekilde göçer Türk boylarında yurt düşüncesinin felsefi temellerinin atılmasında ekonomik mecburiyetlerin olduğu kadar atalar kültürünün de önemli olduğu görülür. Zaten İskitler'den sonra gelen Hun-Göktürk-Uygur vb. Türk devletlerinde de atalar kültürünün vatan duygusunun gelişmesine önemli etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu makalemizde İskitler'in yeni yurt bulma arayışlarının altında yatan coğrafi sebepler ile ona kaynaklık eden atalar kültürü, eski Türk kültürü bağlamında irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İskitler, Atalar Kültü, Yurt, Türk Kültürü.

Abstract

It is understood from the written and archaeological sources that Scythians, who are so influential in Asia, Black Sea and Caucasus beginning from the 13th century, attached great importance to their ancestors and

their graves. Scythians, who ruled for centuries the lands starting from today's East Turkestan to the plains of Hungary, developed a notion of homeland with love, respect, and sacrificial ceremonies dedicated to their ancestors' souls. In ancient Turkish culture, the word *Yurt* was used in the sense of a *tent*, but over time the meaning changed to refer *motherland* – territories to live on. It is seen that cult of ancestors is as important as the economic obligations for the emergence of the notion of in the nomadic Turks. etc. already. It is also true that the cult of ancestors is important for the Turkish states such as Hun, Gokturk and Uighur which came after Scythians to develop a understanding of homeland. In this article, the geographical reasons underlying Scythians' quest for new homeland and the cult of ancestors which forced that quest will be examined in the context of ancient Turkish culture

Keywords: Scythians, Ancestry Cult, Country, Turkish Culture.

Giriş

M.Ö. II. binyıldan başlayıp M. Ö. III. yüzyıla kadar, Doğu Türkistan, Türkistan, Kafkasya, Güney Rusya bozkırları, Karadeniz'in kuzeyi, Balkanlar ve Tuna havzası ile Anadolu'nun kısmi yerlerinde hâkimiyet kuran İskitler'in kimliği konusunda pek çok görüş ortaya atılmıştır¹. İskitler'in erken dönem Türk topluluklarından birisi olduğu konusunda yazılı ve arkeolojik malzemeler her geçen gün artmakta ve onların proto Türk kavmi olduğu konusunda yerli ve yabancı görüşler ağır basmaktadır². XIX. yüzyılın başlarından

¹ Rice, T. T., *The Scythians*, Thames and Hudson, London,1958; 40 vdd.; J. Junge, *Saka Studien*, Leipzig, 1939, 6 vd.; Von der Osten, H.H., *Die Welt der Perser*, Gustav Kilm-pert Verlag, Stuttgart, 1956; 71 vdd; Togan, A.Z.V., "*Sakalar (I)*.", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 17, 1986, 20 vd; Tarhan, T., "Bozkır Medeniyetlerinin Kısa Kronolojisi", *Tarih Dergisi*,1970, 24, 17 vdd; Durmuş,İ İskitler(Sakalar) Ankara 2008; 3-13-19-20; Grousset, R. *Stepler İmparatorluğu (Atilla-Cengiz-Timur)* Ankara 2011; 18 vdd; Grakov, B.N, *Çar İskitler*, İstanbul, 2008; 47 vdd.

² 2017 yılında A. Ceylan başkanlığında Moğolistan'da bir yüzey araştırması gerçekleştirdik. Yüzey araştırmalarımız sırasında İskitler'e olan bazı kült alanlarında, özellikle Tamir Irmağı Vadisi, Geyikli Taş Kurgan alanında incelemelerde bulunduk. M.Ö. XIV-VII. yy'lara tarihlenen ve Erken İskit dönemine ait olan bu kült alanında bir Hun kurganının da yer alması, bize bu bölgenin erken dönem Türk boyları tarafından ne kadar kutsandığını göstermektedir.

itibaren Rus arkeologlarının çalışmaları, onlar hakkında yapılan pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Böylesine büyük bir coğrafyada uzun yıllar hâkimiyet kuran bu göçebe toplulukların meydana getirdikleri muazzam sanat eserleri, çok geçmeden batılı bilim adamlarının da ilgisini çekmiş ve böylece Orta Asya'daki önemli krali İskit kurganları açılmış, çoğu yağmalanmış ve çıkarılan altın eserler, başta Hermitage Müzesi olmak üzere Avrupa'nın önemli müzelerine götürülmüştür. Bunlar arasında Rus Çarı I. Petro'nun altın İskit eserleri koleksiyonu, İskit kültür tarihi bakımından büyük bir önem taşımaktadır³. Rus arkeologların İskit eserlerine olan ilgisinin en büyük sebeplerinden birisi, ele geçirilen eserlerin altın olması ve büyük bir sanat işçiliğini yansıtmasıdır.

M.Ö. I. Binde İskit yayılımı ve Krali Kurganlar

Bozkırda meydana gelen iklim değişikliği (genelde kuraklık) salgın hastalıklar, artan nüfus, boylar arası geçimsizlik, siyasî baskılar ve

³ Rudenko S,I, Frozen Tombs of Siberia, The Pazyryk Burials of Iron-Age Horsemen California Berkeley and Los Angeles,1970 , XXXIII; Minns, E. H., Seythians and Greeks, Cambridge: University Press, 1913.; XXXVI.

yeni yurtlar bulma arayışı ile ortaya çıkan göç hareketleri,⁴ M.Ö. XIII. asırdan itibaren yoğunlaşmış ve dağınık halde yaşayan proto Türk boyları (İskit halkları) bugünkü Moğolistan coğrafyasından Kazak-Kırgız bozkırı boyunca Fergana Vadisi'nden Hazar ve çevresine göç etmeye başlamışlardır⁵. İskitler, M.Ö. VIII. asırdan itibaren Kafkasya'daki Daryal, Derbent ve Mamison⁶ geçitlerini aşmak suretiyle Ön Asya'ya gelmişlerdir⁷. Ön Asya dünyasında köklü siyasi-kültürel değişmelere yol açan Kimmer-İskit akınları doğuda Urartular'ı yıkmış⁸, Orta Anadolu'nun güçlü devleti Frigya'yı tahrip etmiş⁹ ve Batı Anadolu'nun altın krallığı Lidya'yı¹⁰ ise bir

⁴ Salim Koca, "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları" Türkler Ansk. C I, Ankara, 2002, 651-663; M. T. Tarhan "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler Kimmerler ve İskitler" Türkler Ansk. C. I, Ankara, 597-610.

⁵ N.A.Bokovenko, "Migrations Of Early Nomads Of The Eurasian Steppe In A Context Of Climatic Changes", NATO Science Series, IV, vol.42, 2004 London, p.21-33. Yılmaz, A, "Göktürk Tarihi Coğrafyası", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* Sayı: I, 2015, 30; Aytbayev, A, "İlk Orta Asya Sakinlerinin Göç Süreçleri", Türkler Ansk. C I, Ankara, 2002, 664-671.

⁶ Kafkasya'daki Daryal-Derbent ve Mamison geçitlerinin Eskiçağdaki fonksiyonları hakkında geniş bilgi için bkn: Özgül, O-Ceylan, N, Eskiçağ'da Kafkasya Geçitleri (Daryal ve Derbent), Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, c:IV s:XIII 24-62.; Özgül, O, Çoruh Ve Kür Vadisi'nde Kimmer-İskit Yer Adları, Belgü, S, II, 2015,159-181.

⁷ Sulmırski, Tadeusz, 1954, "Scythian Antiquities In Western Asia The Appearance Of The Scythians", *Artibus Asiae*, Vol. 17, No. 3/4, s. 282-318.; Rice 1958; 25vdd.; Tarhan,2002; 604.; Kimmer ve İskitler'in Önasya, Kafkasya ve özellikle Kuzeydoğu Anadolu'daki askeri ve siyasî faaliyetlerini destekler mayette tarafımızdan bir takım yeni kanıtlar elde edilmiştir. Bu tarihi ve arkeolojik veriler, 1-5 Ekim 2018 yılında XVIII. Türk Tarih Kongresi'nde " Urartu'nun Kuzey Ve Kuzeydoğusunda Kimmer-İskit Varlığına Dair Yeni Görüşler" isimli bir bildiri olarak sunulmuş olup baskı aşamasındadır.

⁸ van Loon, M. N. "Urartian Art Its Distinctive Traits in the Light of New Excavations" Leiden 1966, 15; Ivanchik, A. The Current State of The Cimmerician Problem Ancient Civilizations Leiden 7, 3-4; 2001; 337-339. Eldeki arkeolojik veriler, Urartular'ın İskitler tarafından yıkıldığı yönündedir. Urartular'a ait önemli bazı kale ve şehirlerde İskit tahribatının izleri açıkça görülür (Çavuştepe, Ayanis, Karmir-Blur, Toprakkale vb). 2002-2003 yılları arasında ekip üyesi olarak katıldığımız Aşağı Anzaf ve Yukarı Anzaf Kalesi kazı çalışmaları esnasında özellikle mutfak ve depo kısmında çok sayıda İskit tarzı ok ucuna rastladık. Anzaf Kalesi kazı çalışmaları sonuçları hakkında detaylı bilgi için bk: Belli O- Ceylan A, "2002 Yılı Anzaf Kaleleri Kazı ve Onarım Çalışmaları", 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı-II*, 2004, 29-40.

⁹ Tarhan, M.T, "Eskiçağ'da Kimmerler Problemi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul,1972,114-115.;

daha toparlanamayacak duruma getirmiştir. Dönemin güçlü Asur imparatoru Asarhaddon ise, bu saldırılardan kendisini korumak için, çareyi tanrı Şamaş'a yalvarmakta bulmuştur¹¹.

Ön Asya dünyasındaki İskit göçlerinin politik ve kültürel hayattaki akislerini yazılı ve arkeolojik kaynaklardan takip etmek mümkündür. Özellikle antikçağ yazarları başta Herodotos¹² olmak üzere, Strabon¹³, Ksenophon¹⁴, Thukydides¹⁵, Hippokrates¹⁶ vb. batılı kaynaklar İskitler hakkında detaylı bilgiler sunarken, Pers kaynakları¹⁷, Asur kaynakları¹⁸ ve Çin kaynakları¹⁹ da onlar hakkında önemli bilgiler aktarırlar.

Sevin V, Anadolu Uygarlıkları Ansk C.2, 1982 256.; Uçankuş H. T., Ana Tanrıça Kybele'nin Ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia, Ankara 2002;16-17.

¹⁰ Tarhan, 1972;154-157; Durmuş İ, "Anadolu'da Kimmerler Ve İskitler", Belleten LXI, s. 231, Ankara 1997, 273-286.

¹¹ Asur casusluk teşkilatının başında bulunan veliaht prens Sanherib tarafından, Asur kralı II. Sargon'a yazılmış bir mektupta, Kimmer güçlerinin, 1. Rusa (M.Ö. 743-714) egemenliğindeki Urartular'ı yenilgiye uğrattıkları hakkında bilgiler verilir. Geniş bilgi için bak: Waterman, Leroy, Royal Conespondance of tle Assyrian Empire, Ann Arbor, 1930, No; 197.; Adalı, S.F, "Tugdamme and Cimmerians": A Test of Piety in Assyrian Royal Inscriptions, Time and History in the Ancient Near East, Winona Lake, İndiana, Eisenbrauns, 2013; 587-593.

¹² Herodotos "Historia", kitap IV. Kitap I, 15-16-103-106-201-206, Kitap III, 93,116.

¹³ Strabon, "Geographika" I,III, IV, IX. kitap.

¹⁴ Ksenophon "Kyros'un Anabasisi" adlı eseri, IV. kitap 7. Bölüm.

¹⁵ Thukydides, II. Kitap, 97.

¹⁶ Hipokrates'in "Havalar, Sular ve Mevkieler", adlı eseri çok önemlidir. Eserin birçok yerinde İskitler'in hayat tarzları, yaşayışları, fiziksel görünüşleri, iklimin İskitler üzerindeki tesiri hakkında bilgi verilir.

¹⁷ İskitler hakkındaki en önemli Pers kaynağı Bisutun Kitabesi'dir. Darius'un (M.Ö. 522-486) Persepolis Yazıtı olarak da bilinen Eski Persçe, Elamca ve Babilce olarak yazılan üç dilli Bisutun yazıtında İskitler, 21. paragrafta "Saka" olarak geçmektedir. Sakalar'ın üç kolu (*Saka tigrakhauda-Saka tiay para daray-Saka houmavarga*) olduğundan bahsedilen Bisutun yazıtının Babilce metni E. V. Voigtlander tarafından Corpus Inscriptionum'da 1978'de Londra'da yayınlamıştır. Yazıtın Aramice metni J.C. Greenfield - B. Porten tarafından 1982'de Londra'da; Persçe metni ise R. Schmitt tarafından 1991 yılında Londra'da yayınlanmıştır. Geniş bilgi için bkn.,R. Borger, - W. Hinz, "Die Behistun-Inschrift Darius' des Grossen," Texte aus der Umwelt des Alten Testaments I: Rechts-und Wirtschaftsurkunde, historisch-chronologische Texte, Gütersloh, Germany, 1984,s. 419 vd.; Ceylan 2015; 1 vdd.

¹⁸ Luckenbill, D.D., Ancient Records of Assyria and Babylonia, II, Greenwood Press, New York, 1968; 567; Landsberger, B.-T.Bauer, "Zu neueröffentlichten

Doğu Türkistan'dan başlayıp Tuna Havzası'na kadar geniş bir alanda ortaya çıkan bozkır topluluklarında bağımsızlık düşüncesi etrafında gelişen yeni yurtlar bulma arayışı, bütün dünya tarihini etkilemiştir. Bu anlamda coğrafyanın insanı şekillendirdiğini, insanın yalnızca coğrafyayı isimlendirdiğini ifade etmek sanırım yanlış olmayacaktır. Bu noktadan hareketle İskitler'in kendilerine yurt ararken bir takım fiziki ve coğrafi şartları aradıkları muhakkaktır. Irmak kenarları, bol otlaklar, yüksek platolar ve bozkırlar, İskitlerin yurt seçmede aradıkları stratejik unsurlar olmuştur. Bununla birlikte mevcut şartları sağladıktan sonra asıl mesele, onların coğrafyalara yükledikleri anlamda yatar.

Tarihi ve arkeolojik kaynakların da işaret ettiği gibi atalar kültürünün İskit dünyasında çok önemli olduğu bir gerçektir. Bu konu hakkında hem batılı kaynaklar²⁰, (başta Herodotos olmak üzere) hem de Karadeniz'in Kuzeyi²¹ Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan, Kafkasya bölgesinde Dağıstan-Vladikavkas²², Kuban Bozkır²³ ve Balkanlar'da²⁴ ortaya çıkan İskit kurganları, önemli veriler sunar.

Geschichtsquellen aus der Zeit von Asarhaddon bis Nabionid", Zeitschrift für Assyriologie, III, 37, 1927, 60-98.

¹⁹ Eberhard, W., "Çin Kaynaklarına Göre Orta ve Garbi Asya Halklarının Medeniyeti", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, 1942,125-191.; Bugünkü işgal altındaki Doğu Türkistan Saka halkları hakkında ayrıntılı bilgi için bkn: Yıldırım, K "Doğu Türkistan'da Erken Saka Kültür Çevresi", *Türk Dünyası Araştırmaları* s.,206; 2013, 1-10.

²⁰ Herodotos, kitabında İskitler'in atalarına duydukları sevgi ve saygıdan, onlar için kestikleri kurbanlardan, şamanların yaptıkları ayinlerden ve onların atalar kültürüne ne kadar değer verdiklerinden bahseder. Herodotos; IV.

²¹Parzinger H. "Burial mounds of Scythian elites in the Eurasian steppe: New discoveries", *Journal of the British Academy*, 5, The British Academy 2017, 331-355.

²² Petrenko V. G. "Scythian Culture in the North Caucasus", *Nomads of The Eurasian Steppes In The Early Iron Age*, Edited By Jeannine Davis-Kimball Vladimir A. Bashilov Leonid T. Yablonsky, Zlnat Press Berkeley, Ca, 1995, 5-27.

²³ Valery S. O "Scythian Culture in The Crimea", *Nomads of The Eurasian Steppes in The Early Iron Age*, Edited By Jeannine Davis-Kimball Vladimir A. Bashilov Leonid T. Yablonsky, Zlnat Press Berkeley, Ca, 1995, 63-83.

²⁴ Tarhan, M.T, "Bozkır Medeniyetlerinin Kısa Kronolojisi", *Tarih Dergisi*, s. 24, 1970, 24-25.

Eski Türk topluluklarında mezar geleneği ve atalar kültü ile ilgili, çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bununla birlikte W. Radloff'tan²⁵ başlayarak Eski Türk dini ve inançları konusunda çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Yabancı bilim adamlarından başta M. Eliade²⁶, V.L. Seroşevsky²⁷ olmak üzere, Türk bilim adamlarından Z. Gökalp²⁸, A. İnan²⁹, H. Tanyu³⁰, B. Ögel³¹, H. Güngör³², İ. Kafesoğlu³³, S. Gömeç³⁴ vb. bilim insanları eski Türk inançlarını ve atalar kültünü tarihsel sosyoloji açısından ortaya koymaya çalışmışlardır. Bununla birlikte adı geçen bilim adamlarının hemen hemen hepsi konuyu, Hun-Göktürk-Uygur vb. devlet olma bilincine erişmiş Türk halkları açısından incelemiştir. Yazılı kaynakların yetersiz kaldığı, ancak arkeolojik materyalle desteklenmeye çalışılan İskit topluluklarındaki atalar kültünün yurt edinmedeki rolü biraz ihmal edilmiş olsa gerektir. Konu için ipucu olabilecek çok sayıda kurgan araştırmasının olduğunu belirtmek gerekir.

Atalar kültüne değinmeden önce İskitler 'in yaşadığı coğrafya hakkında biraz bilgi vermek doğru olacaktır. Bilindiği üzere Herodotos, İskitya'yı göçebelerin yaşadıkları "**doğu bozkır bölgesi**" ve çiftçilerin yaşadıkları "**batı bölgesi**" olarak ikiye ayırmıştır³⁵.

²⁵ Radloff W, Sibiry'a'dan III, İstanbul, 1994; 3 vdd.

²⁶ Eliade, M, *Şamanizm*, Ankara, 1999; 213 vdd.

²⁷ Seroşevsky, V.L *Saka-Yakutlar*, İstanbul, 2007; 1 vdd.

²⁸ Gökalp, Z, *Türk Medeniyeti Tarihi*, Ankara 1976; 40-41.

²⁹ İnan, A, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, 2006 ;166 vd.

³⁰ Tanyu H., *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara 1980;. 45-50.

³¹ Ögel, B., *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul, 2001; 415-428.

³² Güngör, H, *Türk Bodun Bilim Araştırmaları*, Kayseri, 1998; 26-40.

³³ Kafesoğlu, İ., *Eski Türk Dini*, Ankara, 1980, 46 vdd.

³⁴ Gömeç, S, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Ankara, 2014; 238 vdd.

³⁵ Herodotos IV, 17-18., Bu anlatı, İskitler 'in yüzde yüz bir göçebe kültür olmadıkları konusunda önem taşır. İklim ve coğrafyanın uygun olduğu yerlerde yerleşik bir çiftçi hayatı benimseyen İskit boyları ile birlikte tam anlamı ile göçebe hayat yaşayan İskit ve erken Türk boyları, tarihi süreçte birlikte var olmanın hem avantajını hem de olumsuz taraflarını yaşamışlardır. Arkeolojik veriler, Eski

Herodotos'a göre, çiftçi İskitler Dinyeper'in aşağılarında, İskitlerin farklı kavimlerinden biri olan Halizonlar ise Buga nehri boyunca yaşamışlardır ki, bu nehir Dinyeper'e yakın bir bölgededir. Herodot, yerleşik hayat tarzı benimseyen çiftçi İskitlerin Halizonlar'dan daha yukarıda, Buga'nın orta ve memba kısmında, oradan batıya Karpatlara ve güneye doğru Tuna'ya kadar yayılarak yaşadıklarını iddia etmiştir. Karadeniz boyundaki kuzey bozkırlarına göç eden Hükümdarlık İskitleri ise, Herodotos'un verdiği sağlam bilgilere göre, Sarmatlarla aralarındaki topraklarda, sınır bölge niteliğindeki Don Nehri'ne kadar yayılmışlardır³⁶.

Hükümdarlık İskitya'sının kuzeyinde Gelonlar ve Budinler, doğusunda ise yukarıda belirtildiği üzere Sarmatlar hayatlarını sürdürmüşlerdir. Herodotos, Sarmatlar'ın birçok gelenek bakımından İskitlerden farklı olmasına rağmen, onların İskitlerin dilini konuştuklarını öne sürmüştür³⁷.

Herodotos, Kitap IV.19'da "*Çiftçi İskitler'in doğusunda, Pantikapesi geçince, göçebe İskitler sürülerini otlatırlar; toprak sürmez, ekin ekmezler. Ağaçlık bölge dışında bütün bu topraklarda ağaç yoktur. Bu göçebeler gündoğusu yönünde, Gerrhos Irmağına kadar uzanan bölgeyi tutarlar ki on dört günlük yol genişliğindedir*" diyerek önemli bir noktanın altını çizer. Çünkü Gerrhos Irmağı, "Göçebelerin Ülkesi" ile Şahane (krali) İskitler'in ülkesini birbirinden ayırır ve Hypakyris'e dökülür³⁸.

Buradan da anlaşılacağı üzere, Gerrhos denilen bu bölge, krali İskitler ile çiftçi İskitler'i ayıran bir sınırdır. Herodotos konu ile alakalı olarak "*İskit kral mezarları Gerrhos topraklarında, yani*

Türklerde çiftçi ve tarımcı yapılanmaların, göçebe kültürden bağımsız olmadığını ortaya koyar. Cosmo, N, Ancient Inner Asian-Nomadic: Their Economic Basis and Its Significance in Chinese History, The Journal of Asian Studies, Vol, 53, No: 4, 1994, p1092-1126

³⁶ Herodotos IV, 17-18-19.

³⁷ Herodotos IV,21.

³⁸ Herodotos IV,56.

*Borysthenes üzerinde gemilerin gidebildikleri son bölgedir. Kralları öldüğü zaman, o bölgede eni boyu bir dörtgen, büyük bir mezar kazarlar ve hazır olduğu zaman ölüyü getirirler*³⁹.demektedir.

Herodotos, kralların gömülmesi ile ilgili olarak yine bu ülkeye vurgu yapar, “ölü, bir arabaya konur ve başka bir halk topluluğuna götürülür; teslim alanlar Şahane İskitler’in geleneklerini uygularlar: Bir kulaklarının memesini keserler, başlarını çepeçevre kazırlar, kollarının etini çizerler; alınlarını ve burunlarını yırtarlar, sol ellerine ok saplarlar. Sonra arabanın içindeki kral ölüsü, gene kendi uyruğunda olan bir başka halk topluluğuna götürülür; ilk olarak götürüldüğü yerin ahalisi de peşinden gider. Bütün halk toplulukları dolaştırıldıktan sonra ölü, imparatorluğun en uzak ülkesi olan Gerrhos ülkesine götürülür; mezar orada kazılmıştır. Mezarın içine çimen yayılır, kral üzerine konur; ölü, yere saplanmış mızraklarla çevrilir, üzerine ağaçtan bir gölgelik konur, sazlarla örtülür; mezarın içinde boş kalan geniş yerlere karılarından birisi, elinden içki içtiği kimse, bir aşçı, silahtarı, uşaklarından birisi, bir haberci ve atları, boşulup konulur, kullandığı şeylerden birer tane ve altın kupalar konur (gümüş ve bakır kullanmazlar). Bu tören tamamlanınca herkes mezarın üzerine kürekle toprak atar ve en yüksek tümseği yapmak için birbirleriyle yarış ederler”⁴⁰.

İskitler'de ölü mumyalandıktan sonra bir araba ile halk arasında gezdirilirdi. Ölünün aile, akraba ve yakın arkadaşları ile vedalaşması anlamına gelen bu tören sadece hanlar için yapılmazdı, sıradan halk için de aynı tören düzenlenirdi. Bu durum defin merasiminin İskitler 'de sınıf farkı olmaksızın özel bir öneme sahip olduğunu gösterir. Cenaze merasimleri, bu dünyanın öbür dünyada da devam edeceğine ilişkin inanca bağlı olarak düzenleniyordu. Bu sebeple Eski dağlık Altaylıların inançlarına göre, ölenlerin, güneşin battığı batıda bulunan öbür dünyaya yolculukları sırasında ve orada devamını bulan hayatlarında

³⁹ Herodotos IV,71.

⁴⁰ Herodotos IV,71-72.

ihtiyaç duyulabilecekleri her şeye dikkat edilerek, mezarlıkta bulunmasına özen gösterilirdi⁴¹.

Burada altı çizilmesi gereken bir nokta, krali İskit kurganlarının yoğun olduğu bölgenin, Herodotos'un verdiği bölge hakkındaki bilgiler ile örtüşmesidir⁴². Bununla birlikte bu ölü gömme geleneği Doğu Sakalarında da aynen uygulanmıştır. Altay Sakaları hükümdar kurganlarındaki kurgan buluntuları bu durumu doğrulamaktadır. Yine mezar ve kurgan tasvirlerinin Pazırık Kurganları⁴³ tipolojisi ile de örtüştüğü anlaşılmaktadır. Coğrafyanın uzaklığı İskitler 'deki ölü gömme geleneği ve toprakla bütünleşme ritüellerini pek değiştirmemiştir.

Atalar kültü; ölmüş ataları tazim ve onlar için adaklar adama inanç ve geleneği olarak tanımlanabilir. Ölen ataların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği inancı, onlara karşı duyulan şükran duygusu, atalar kültürünün temelini meydana getirir⁴⁴. Eski Türk topluluklarında olduğu gibi, İskitlerde de baba ve umumiyetle atalar, öldükten sonra dahi, ruhları vasıtasıyla, ailedekileri korumağa devam ettiklerinden, onlara karşı duyulan şükran duygusu, onların bozkır kültürünü yaşatmalarında önemli olmuştur. Başlangıçta ölmüş önemli kişilere ve atalara saygı ile ortaya çıkan ve onların ruhlarına olan sevgi ve inancı simgeleyen “*atalar kültü*”, İskit topluluklarında

⁴¹ Rudenko, 1970; 308-310.

⁴² Melyukova A I. “Scythians Of Southeastern Europe”, 1995; 27-63.

⁴³ Rudenko S,I, *Frozen Tombs of Siberia, The Pazyryk Burials of Iron-Age Horsemen* California Berkeley and Los Angeles 1970, 308-309.; Söz konusu kavimlerin ölüleri kaya dolgu kurgan şeklindeki çukurlara gömme gelenekleri de ortak idi. İleride de şahit olacağımız üzere, defin sonrası arınma geleneğine benzer ölülere tapma kültü de ortak idi. Batı Karadeniz İskitleri gibi, Tanrı Dağları'nın en doğusundaki Sakalar için de son derece karakteristik olan ve “İskit hayvan üslubu” şeklinde adlandırılan sanat üslubunda kesin bir birlik gözlemlenmiştir. Bu üslup, geniş anlamda İskit olarak adlandırılan karmaşık kültürün hepsine özel bir ton veren sanat üzerinde bir birinden ayrılmayacak surette bir hâkimiyet kurmuştur. Bu hâkimiyet, İskitler 'den sonra gelen Hun-Göktürk-Uygur-Kırgız boylarında da canlı bir şekilde varlığını sürdürmüştür.

⁴⁴ Güngör, H, “Eski Türklerde Din ve Düşünce, *Türkler Ansk.*, c.3, Ankara, 2002; 262.

farklı bir kimliğe bürünerek yaşamıştır. Bu konu hakkında son dönem Saha-Yakut araştırmacılarından V. Vasilyev şunları söylemektedir;

*“Atalar kültü, animizm, fetişizm, totemizmin çeşitli biçimlerine bürünerek doğanın canlı bir varlık olarak algılanmasında önemli bir katkıda bulunmuştur. Yalnızca boy varlığının devam ettirilmesi var oluş nedenini anlamlaştırmaktadır. İşte bu biçimde dinin ikinci değeri olan ve doğanın önemli bir katmanını meydana getiren insan kültü ortaya çıkmaktadır”.*⁴⁵

İskitler'deki atalar kültü ve cenaze merasimleri ile ilgili belki de en önemli antik kaynak Herodotos'tur. Herodotos, kitabında İskitlerin geleneklerine ne kadar bağlı olduklarını, tanrılarına kurban adadıklarını, bazı nehir ve tepeleri kutsadıklarını, yemin ve kan kardeşlik merasimlerini, savaş taktiklerini ve onların üzerinde yaşadıkları coğrafyayı çok detaylı bir biçimde açıklar.(Kitap, IV. Kitap I, 15-16-103-106-201-206, Kitap III, 93,1169) Ayrıca Herodotos Kitap, IV, 71'de onların defin merasimleri konusunda çok ilgi çekici bilgiler sunar.

Bununla birlikte İskitler'in atalarına duydukları saygı ve onların ruhlarına olan inançlarını anlatmada en çarpıcı örnek hiç şüphesiz. Darius'un İskitya seferine çıktığı sırada İskitler ile Persler arasında cereyan eden diplomatik haberleşmedir. Pers imparatoru Darius (M.Ö. 522-486), doğu Sakalarına (Saka tigrakhauda) karşı bir sefer yaptıktan sonra⁴⁶, batıya, Karadeniz İskitleri 'ne karşı askeri bir harekât düzenlemeye karar vermiştir. Sefer için gerekli hazırlıkları bitiren kral Darius, Anadolu üzerinden hareket ederek batıya doğru yönelmiştir. Samoslu

⁴⁵Vasilyev V,“Saha Halkının Kamılığı”, Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2007; 25 vd.

⁴⁶Kral Darius, Bisutun Kitabesi'nde Saka kabilelerinden bahseder, ayrıntılı bilgi için bk; Taishan Y, Sino-Platonic Papers, A Study of Saka History, Department of East Asian Languages and Civilizations University of Pennsylvania Philadelphia USA, 1998; 3-4.

Mandros'un yaptırdığı köprüden İstanbul boğazını geçerek, Trakya'ya doğru hareket etmiştir.⁴⁷ Tuna nehrini geçtikten sonra Karadeniz'in kuzeyinde doğuya doğru ilerleyen Persler 'in karşısında İskitler, geri çekilme kararı almıştır. Bozkır savaş taktikleri uyarınca ve bir plan dâhilinde sahte ricat taktiği uygulayan İskit ordusu, geçtikleri yerlerdeki buğday tarlalarını ve su kaynaklarını kullanılamaz hale getirerek, Pers ordusunu yıpratıp bozguna uğratmak istiyorlardı⁴⁸.

Darius, Tuna Irmağı'nı geçtikten sonra, Oaros/Dinyeper civarına gelmiştir. Bu arada kuzeye doğru çekilen İskitler, bu saldırı planı karşısında kendi yurtlarına dönmeye başladıklarında tekrar Persler'le karşılaşır. Ancak planları gereği Pers ordusu ile karşılaşmak istemeyen İskitler, onların önünden sürekli kaçarak oyalama taktiğine devam ediyorlardı. Arada bir ani saldırılar ile psikolojik bir kargaşa ortamı yaratmaya çalışan İskitler, yavaş yavaş başarıya ulaşmayı hedefliyorlardı. Bu durumdan sıkılan ve iyice yorulan Persler, geri çekilmeyi düşünmeye başlamışlardır.

Kral Darius İskitler'i sıcak savaşın içine çekmek için, İskit kralı İdanthysos'a bir atlı ile haber gönderir:

"Ey garip adam, yapabileceğin başka iki şey varken niçin boyuna kaçıyorsun? Eğer kendini bana karşı koyabilecek kadar güçlü sayıyorsan ona göre davran, kaçmayı bırak, savaşa gir; yok eğer kendini daha aşağı görüyorsan gene boyuna yürümekten vazgeç; efendine haraç olarak toprak ve su getir, huzuruna çık".

Skyth kralı İdanthysos, şu cevabı gönderir:

"İranlı, işte benim kanaatim: Beni hiç kimse ne korkutabilir ne de önünden kaçmaya zorlayabilir; senden de kaçtığım yok: Şimdiye kadar yapmış olduğum şey, barış zamanında da her zaman yaptığım şeydir. Neden hemen savaşa girmiyorum, onu da sana açıklayayım:

⁴⁷ Herodotos IV: 87.

⁴⁸ Herodotos IV: 121.

Bizim ne kentimiz var ne de bir tek dikili ağacımız ki elden gitmesin, ya da yakılıp yıkılmasın diye korkup hemen savaşa girelim; ama siz eğer ile de savaşmak istiyorsanız, bizim atalarımızın mezarları var; onları bulun, onlara el kaldırın, o zaman görürsünüz, mezarlarımız için dövüşüyor muyuz dövüşmüyor muyuz?

Ama daha önce ve keyfimiz istemediği sürece sizinle savaşmayacağız. Bu konu bu kadar. Efendilik konusuna gelince, ben yalnız iki efendi tanıyorum; atam Zeus ve Skyth'lerin 'kraliçesi Hestia. Ve bir de haraç olarak istediğin ekmek ve su yerine sana layık olduğun şeyleri göndereceğim; mademki kendini benim efendim sayıyorsun, senin bu palavraya cevap olarak, ağla diyorum sana".⁴⁹

Darius, birçok defa İskitler'in tuzağına yakalandıktan sonra, sonunda kıtlık içine düştüğünü gördü. O zaman İskit kralları durumu anlamışlardı, Darius'a bir çavuşla armağanlar yolladılar: *Bunlar, bir kuş, bir fare, bir kurbağa ve beş tane de oktu.* İskitler tarafından gönderilen bu armağanlar Persler tarafından şu şekilde yorumlanmıştır; *"İranlılar, eğer kuş olup uçmazsanız, fare olup yerin altına girmezseniz ve kurbağa olup bataklığa atlamazsanız, yurdunuza dönemeyeceksiniz; oklarla vurulup öleceksiniz"⁵⁰.*

Herodotos'tan da anlaşılacağı gibi, İskitler 'in yıpratıcı savaş taktikleri karşısında iyice dağılmaya başlayan Pers ordusu, geri çekilmeye karar vermiş sonunda, kral Darius, askerlerini Tuna Nehri'nden öteye geçirmeyi başarmıştır. Bu durum bu savaştan Pers ordusunun bir başarı elde edemediğini gösterir⁵¹.

⁴⁹ Herodotos IV: 124-127.

⁵⁰ Herodotos IV: 131-132. İskitler 'in gönderdiği oklar, Eski Türklerdeki hâkimiyet düşüncesi ile ilgilidir. Çünkü Eski Türklerde karşı tarafa ok gönderildiği zaman tabi olmaları istenir. Kökü İskitler 'e kadar dayanan ve Çin kaynaklarında da ifade edilen bu diplomatik mesaj, zamanla Hunlar'a, Göktürkler'e, Uygurlar'a, Selçuklu ve Osmanlı Türkleri 'ne sirayet etmiştir. Eski Türklerde okun tabiiyet ve davet sembolü olarak kullanımı hakkında bkn: Göksu, E, Okla Yükselen Millet, 2013; 172-186.

⁵¹ Kaynaklardan anlaşıldığına göre M. Ö. 513 yılında meydana gelen bu savaşta kaybeden Darius olmuştur. Zaten İskitler 'in savaştan hemen sonra İstanbul ve Çanakkale üzerinden hareketle Batı Anadolu'da ortaya çıkmaları, onların çok

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi, İskitler 'in Persler'e karşı vermiş olduğu cevap çok anlamlıdır. Kendilerinin yeryüzünde ne bir şehirleri olduğunu, ne de servetleri olduklarını ifade etmişlerdir. Atalarına karşı duymuş oldukları sevgi, saygı ve onların ruhlarına olan şükran duygularının çok önemli olduğunu ifade eden İskitler, yalnızca onların mezarlarına yapılacak olan saldırılar karşısında savaşa gireceklerini söylemişlerdir. Buradan İskitler'in neden Kırım ve Karadeniz'in çevresini yurt belledikleri ortaya çıkıyor. Kırım yarımadasında İskit krali mezarları ve kurganların sayısının çok olması, bölgenin o dönemde bile, İskitler tarafından kutsanan bir yurt olduğunu ortaya koymaktadır⁵². Çünkü onların inancına göre, atalar ruhu onları koruyordu. Onların mezarlarına yılın belli günlerinde kurbanlar adamak ve onları kutsamak çok önemli idi. Bu durumda İskitler 'in Karadeniz'in kuzeyini yurt tutmalarında; fiziki coğrafya şartlarının yanı sıra atalar kültürünün de ağır bastığını ifade edebiliriz.

İskitler'deki atalar kültürünün toprağı anlamaştırmaya yol açtığı ve onun için savaşma duygusunun bir gereklilik olduğu konusunda çarpıcı örneklerinden birisi de İskitler 'in devamı kabul edilen Batı Hunları'nda yaşanmıştır. Hun imparatoru Attila, Hun hükümdar ailesi mezarlarının Bizans'ın Margos piskoposu tarafından açılarak soyulmasını içine sindirememiş ve I. Balkan seferine çıkmıştır⁵³. Buradan da anlaşılacağı üzere, bozkır kavimlerindeki yurt

kuvvetli ve organize olduklarını gösterir. Cernenko E.,V.- Mcbride A- Gorelik, M. V., (Ed. Windrow, M) *The Scythians 700-300 BC*, Londra, 1999; 23-26. Rice T.T, 1958; 47-48.; Vemadsky, G.- M.Karpovich *Ancient Russia*, New Haven. 1943; s.70 vd.; Darius'un İskit seferinin ayrıntıları hakkında bkñ; Ceylan, A-Günaşdı Y, "Balkanlar'da İskitler", *Uluslararası Balkan Dil, Kültür Ve Medeniyet Sempozyumu Bildirileri* Edirne 2013; 113-139.

⁵² Ivantchik A, "The Scythian 'Rule Over Asia': The Classical Tradition And the Historical Reality, *Ancient Greeks West And East* (Ed By Gocha R. Tsetskhladze) Leiden, Boston, Köln 1999, 502 vdd.; Parzinger H. "Burial mounds of Scythian elites in the Eurasian steppe: New discoveries", *Journal of the British Academy*, 5, The British Academy 2017; 332 vdd.

⁵³ Ahmetbeyođlu, A. *Greek Seyyah Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay, İstanbul, 1995; s. 24 vd; Kafesoğlu, İ. *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1998;304.

kavramının oluşmasında atalar kültü ve krali mezarlar, büyük bir rol oynar.

M.Ö. XIII. asırdan itibaren çok geniş coğrafyalara yayılan İskit topluluklarının yurtlarını, yani uzun yıllar kaldıkları toprakların sınırlarını belirlemenin en önemli yolu; şüphesiz onların kültürünü en şekilde yansıtan kurgan araştırmalarından geçer. Göçebe hayat yaşayan İskitler 'in özellikle doğu kısımlarına (Sakalar) ait kurganlar, Sir-i Derya (Seyhun) Havzası Fergana Havzası, Moğolistan, Kazakistan, Kuzey Hindistan ve Pamir vb. yerlerde ortaya çıkarılmıştır⁵⁴. Bu kurganlar, Tunç Çağı'nın sonundan başlayarak M.Ö. III. asra kadar bahsi geçen yerlerde yayılım göstermekle birlikte, Hun ve Göktürk döneminde de karakteristik özelliklerini devam ettirmişlerdir⁵⁵.

İskit kurgan dağılımına baktığımız zaman genelde hükümdarlık kurganlarının olduğu bölgelerde (Kuzeybatı Moğolistan, Kazakistan, İli Ve Çu Havzası, Fergana Havzası, Altay, Güney Sibirya, Pamir Bölgesi, Kuban Havzası, Tanais, Kelermes, Olbia, Panticapeum, Tuna Havzası vb) kült alanlarının yoğun olduğunu görürüz. İskit boyları kurganların yanına diktikleri steller ve dikili taşlar ile o bölgenin kendileri için kutsal mekânlar olduğunu belirtmek istemişlerdir. Bunun en güzel örneklerinden birisi Kuzeybatı Moğolistan'daki Hanuy Vadisi'ndeki geyikli taşların olduğu kült alanıdır. M.Ö. XIV-VII. asırlara ait⁵⁶ Deer

⁵⁴ Yablonsky, L. T., The Material Culture of the Saka and Historical Reconstruction ,1995; 201-235.; Volkov,V.V, Early Nomads Of Mongolia,1995; 315-335.

⁵⁵ Hun ve Göktürk tarihsel coğrafyasında ortaya çıkan İskit dönemi kurgan kültürünün en önemli özelliği devamlılığıdır. M. Ö. XVII. asırdan itibaren Geç Andronovo kültürü ile iyice belirgin bir hal alan kurgan kültürü, İskitler ile beraber daha da gelişmiştir. Kurganların içine konulan hediyeler ve ölü armağanlarının sanat ve estetik açıdan belirli bir tarza yöneldiği görülür. "Bozkır Sanatı" ya da "Hayvan Üslubu" şeklinde yorumlanan bu sanat, erken Türklerin ilk sanatsal faaliyetlerini oluşturacaktır. Bu kurganlara ait en güzel örneklerden birisi Essik Kurgan'dır. M.Ö. V. yüzyıla tarihlendirilen ve İskitler'e ait olduğu anlaşılan kurgandan çıkarılan "Altın Elbiseli Adam", Türk kültür tarihinde çok özel bir yere sahiptir.; Akışev K.A. Kurgan Issık, Moskva,1978;12 vdd.

⁵⁶ Fitzhugh W W, The Mongolian Deer Stone-Khirigsuur Complex: Dating and Organization of a Late Bronze Age Menagerie. In Current Archaeological Research

Stone/Geyikitaşlar, İskitler'in erken dönemine tarihlenir. Burada 2017 yılında A. Ceylan başkanlığında yapmış olduğumuz yüzey araştırmalarında, stellerce çevrelenen kült alanının İskit topluluklarınca ne kadar kutsandığını müşahade ettik. Son derece korunaklı ve su bakımından çevreye göre daha zengin olan bu kült alanındaki büyük bir Hun kurganının varlığı da son derece önemlidir. Çünkü bu bölge kült alanlarından da anlaşılacağı üzere, İskitler 'den sonra gelen diğer Türk boyları tarafından da kutsal kabul edilmiş ve bu boylar o bölgeleri, kendi yaşam alanlarının çekirdeği yapmak istemişlerdir⁵⁷. Bu nedenle İskitler 'in atalarına karşı duydukları inanç ve saygı, onlar için çok büyük ölçekli han mezarları yapmaya sevk etmiş ve onların ruhlarının kendilerini ömür boyunca koruyacaklarına inanmışlardır.

Bölgenin stratejik açıdan önemli olması ve atalar kültünün devamlılığına bağlı olarak İskitlerden sonra gelen Hun kabileleri tarafından da kutsal sayılmış, Göktürkler çağında ise bölge, *Ötüken* olarak isimlendirilmiştir. Buna ilaveten Ötüken bölgesindeki ilk şehircilik faaliyetleri, yine bu kült alanlarında ve onlara yakın yerlerde kurulmuştur. Demek ki bozkırda fiziki yapının öngördüğü şartlar yanında atalar kültü de, Göktürk ve Uygur Çağı'nda yerleşim yerlerinin ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. İskit, Hun ve Göktürklerce kutsal kabul edilen Ötüken, isim olarak, Köl Tigin: Güney 3, 4, 4, 8, 8; Doğu 23., Bilge Kağan: Kuzey 2, 3, 6, 19. Tonyukuk: 15, 17. Şine Usu: Kuzey 2; Doğu 7, 9, 11; Güney 4. Terhin: Doğu 3; Güney 5, 6; Batı 1, 2, 4, 5, 5. Hoyto-Tamir: I, 3 ve VII, 2. yazıtlarında geçmektedir⁵⁸.

in Mongolia, edited by Jan Bemann, Hermann Parzinger, Ernst Pohl, and Damdinsuren Tseveendorzh, 2007; 183 vd.

⁵⁷ Geyikli taşların bulunduğu kült alanında şu anda yaşayan Türk-Moğol kabileleri halen daha atalar kültüne inanmakta, onlar için tütsü yakmakta ve yılın belli günlerinde atalar ruhu için at kurban etmektedirler.

⁵⁸ Aydın E, "Ötüken Adı ve Yeri Üzerine Düşünceler", Turkish Studies, c 2/4; 1262-1269. Ayrıca kutsal Ötüken 'in yeri hakkında detaylı bilgi için bk; Yıldırım K, "Asya Hunlarının Kurultay Yerleri Hakkında" Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies 16/2, 2016; 197-209.

İskitler'in yurt arayışlarında ısrarcı oldukları bir başka yer ise Kazakistan topraklarıdır. İskitler M.Ö. I. binden itibaren bu topraklarda yaşamaya başlamışlardır. Kazakistan'ın hemen hemen her tarafında özellikle Güney Kazakistan'da İskitlerden kalma kurganlara rastlanmaktadır⁵⁹. Bölgede İskit dönemi kurganların yanı sıra mezarlık ve kült alanlarının fazlalığı, İskitler'in bölgede kalıcı olma çabalarını ifade eder. Almatı yakınlarında 1969 yılında K. Akışev tarafından ortaya çıkarılan ve İskitler'e ait "Altın Elbiseli Adam" büyük bir önem taşımaktadır⁶⁰. Zira bu bölgede daha sonra pek çok İskit hükümdar kurganı ortaya çıkmış ve yeni "altın elbiseli adam" heykelleri bulunmuştur. M.Ö. V-IV. asra tarihlenen ve hükümdar ailesine mensup olduğu anlaşılan altın elbiseli adam kurganları İskitler 'in o dönemde Kazakistan coğrafyasını yurt edinme çabalarına bir başka kanıttır. Günümüzde bile, Kazaklar altın elbiseli adam kurganlarına çok saygı duymakta ve kendilerini Sakalar'ın soyundan saymaktadırlar.

Doğu Türkistan'dan başlayarak bütün Asya, Kafkaslar, Güney Rusya ve Karadeniz'in kuzeyi ile Tuna havzası boyunca büyük çoğunluğu göçebe hayat tarzını benimseyen İskitler 'in yurt arayışlarında atalar kültünün önemli olduğu yadsınmaz bir gerçektir.

Sonuç ve Değerlendirme

Eskiçağlarda yerleşik toplumların yurt arayışları ile göçebe toplumların yurt arama düşüncesi farklı şekilde gelişim göstermiştir. Yerleşik toplumlarda (Pers-Lidya-Frig-Grek-Hint-Çin vb) tarımsal faaliyetler, servet birikimi, kurumsal yapılar, yazı ve dil etrafında şekillenen medeniyet unsurları, zamanla toplumların yerleştikleri bölgeleri yurt edinmelerinde milli bir şuurun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle yazılı kültürün ortaya çıkmasından sonra, bir milli kimlik ve devlet düşüncesi ortaya çıkmaya

⁵⁹ Yablonsky, L. T., The Material Culture of the Saka and Historical Reconstruction, 1995; 200-235.; Volkov,V.V, Early Nomads Of Mongolia,1995; 315-335.

⁶⁰ Akışev K.A. *Kurgan Issık*, Moskva,1978;15 vdd.

başlamıştır. Bunun en açık örneği Persler 'de görülür. Aryan kabilelerin bugünkü İran topraklarına yerleşmelerinde, yerleşik yaşam unsurları, askeri başarılar ve yazı çok önemli olmuştur.

Ancak göçebe toplumlarda özellikle İskitler'de ve erken dönem Türk topluluklarında yurt ve vatan düşüncesi yerleşik yaşam unsurlarından çok daha farklı bir biçimde gelişim göstermiştir. Göçebe yaşamdan dolayı yazıya geç geçmeleri, büyük coğrafyalarda ve dağınık bir biçimde yaşamaları, onların toprakla olan manevi bağlarını atalar kültü üzerinden yürütmelerine sebep olmuştur. Göçebe halde yaşayan bir İskit insanının tek düşüncesini, bozkırda hayatta kalma oluştururken, yerleşik hayatı benimsemiş bir Lidyalı ya da Grekli için ise mal ve servetini çocuklarına miras bırakabilmek, esas olmuştur. Yerleşik kültürler ile göçer kültürler arasındaki bu farklılık, ileride Ön Asya ile klasik Batı Dünyası arasındaki belki de en keskin ayrımı ifade edecektir. Ölüler kültü, mezarları için savaşma düşüncesi, bozkır yaşam biçimi, İskitler 'de toprak-yurt düşüncesinin yerleşmesine sebep olmuştur. Yazılı ve arkeolojik kaynaklardan da anlaşılacağı üzere, krali İskit kurganlarının yoğun olduğu yerler, aynı zamanda onların atalarına kurban kestikleri, dini merasimler düzenledikleri ve birlik-beraberliklerini pekiştirdikleri yerlerdi. Bu yerler için gerektiği zaman savaşıyorlar, bir birleri ile kavga edebiliyorlar ve gerektiğinde ortak düşman etrafında birleşebiliyorlardı. Onlardaki atalar inancı ve koruyucu ruhlar, coğrafyanın vatanlaştırılmasında en önemli etkenler oluyordu. Şüphesiz politik sebepler, iklim şartları, askeri mücadeleler de İskitler'in yurt arayışında önemli olsalar da, asıl önemli sebep o dönemde atalar inancının şekillendiği yerleri koruma düşüncesidir.

İskitler'in yurt arayışlarında adeta bir belirteç olan kült alanlarının ortak özellikleri, önemli yol güzergâhları (İpek Yolu) vb, üzerinde yer almaları, korunaklı olmaları, su kaynakları ve otlak bakımından zengin olmalarıdır. Bozkırda ilk Türk şehirlerinin kurulduğu yerler, aynı zamanda krali İskit kurganlarının olduğu yerlerdir. Kurganların yoğun olduğu bu bölgelerin (Orhun ve

Selenge Havzası, Altay, Arzhan, Saymalıtış, İli ve Çu Vadisi, Esik, Kırım vb) arkeolojik verileri dikkatle incelendiği zaman, kültürel bir devamlılıktan rahatlıkla söz edilebilir.

İskitler 'den sonra Orta Asya bozkırlarında hüküm süren göçer boylar, zamanla bozkırdaki atalar kültürüne izafe edilen kült alanlarını öğrenecekler, bu yerlerin stratejik durumunu kavrayacaklar ve kutsal olan bu mekânlarda kendi inançlarını sürdürecektir. İskitler'den başlayarak bu yerlerdeki arkeolojik verilerin bir devamlılık arz etmesi bunu gösterir. Yukarıda izah ettiğimiz gibi Moğolistan Hanuy Vadisi'nde İskit dönemine tarihlenen birçok kurganın yanı sıra, aynı alanda Hun kurganların da yer alması ve hemen yanı başlarında Göktürk kurganlarının ve kült alanlarının olması, bu bölgelerin kutsal mekânlar oldukları için tercih edildiklerini gösterir. Yoksa bozkırda M.Ö. VIII. asırdan başlayıp sanki ezberlenmişçesine M.S. VIII. asra kadar bin yıllık bir zaman diliminde bozkır topluluklarının aynı yerleri yurt tutmalarındaki amaç başka ne olabilir?

Türk kültürünün erken evrelerinde (Kimmer-İskit) ortaya çıkan atalar kültürünün zamanla gelişim gösterdiği ve bozkırda bir süreklilik arz ettiği görülür. Erken dönem Türk boylarından (Hun-Göktürk-Uygur-Kırgız vb) itibaren diğer Türk boyları ve Oğuzlar arasında da atalar kültürüne çok değer verildiğini ve belirli yaşam alanlarının önemli olduğunu yazılı ve arkeolojik kaynaklardan anlayabiliyoruz. Selçuklu Türkeri'nin atalar kültürüne çok kıymet verdikleri, Anadolu'nun birçok şehrindeki kümbetlerden (kurgan) ve kümbet etrafındaki mezar taşlarından bellidir. Bugün Anadolu'da Selçuklu mahallelerinden, Selçuklu konut tipinden ve özel mülkiyet mimarisinden söz etmek mümkün değildir. Ancak onların atalarına duydukları saygı ve minneti ifade etmek için yaptıkları kümbetler bütün ihtiyaçları ile ayakta durmaktadır.(Erzurum'da Üç Kümbetler, Kayseri'de Döner Kümbet, Erzincan'da Mama Hatun Kümbeti vb) Çünkü onlar tıpkı İskitler, Hunlar, Göktürkler gibi bireysel mülkiyet kavramlarının geçici olduklarını, ancak toplumsal hafızada yer edinmiş atalar kültürünü yansıtan

abidelerin ve kurgan alanlarının kalıcılığının farkındaydılar. Bu yüzden sonsuza dek bilinmeleri ve hatırlanmaları için kendi beylerinin ruhlarını ölümsüz kılmak adına bu anıtları yapmışlardır.

Başka kültürlerde de buna benzer örnekler vardır. Bu anlamda Mısır'da Piramitler, İran'da Cyrus'un anıtsal mezarları örnek olarak verilebilir. Bu örneklerde yer alan mezar yapıları ve tapınak alanları, aynı zamanda iki farklı kültür arasındaki derin bir ayrışmayı da gösterir. Yerleşik uygarlıkların (Mısır-Roma-Yunan vb) inanç, kültür ve mimari anlayışları çok büyük ölçekli kurumsal yapılar (devlet-rahipler sınıfı) ile korunurken; göçer uygarlıkların mezar ve mimari anlayışları daha mütevazı bir şekilde gelişmiştir. Hatta ilk zamanlar estetik kaygısı olmadan ve bir tarza yönelmeden ortaya çıkmıştır. Bunun en bariz örneği, kurganların yerleşik hayattaki gelişmiş biçimi olan kümbetlerde görülür.

Hemen hemen bütün kümbetlerin süslemelerindeki motifler, Orta Asya şaman-kam inanç gelenekleri ile ilgilidir. Bu motiflerde yeraltı ve gökyüzü yolculuğunda insanlara refakat eden kuş şeklinde koruyucu yaratıklar ve on iki hayvanlı Türk takvimindeki hayvan tasvirleri yer alır. Bu durum, İslam olan Selçuklu Türklerinde bile atalar kültürünün ne kadar canlı bir şekilde yaşadığını gösterir. Günümüzde Türkistan ve Doğu Avrupa coğrafyasına baktığımız zaman İskitler'e ait krali kurganların olduğu yerlerde (Kazakistan, Saha/Yakut, Kırım) İskitler 'in soyundan geldiklerini iddia eden insanların olduğu görülmesi, atalar kültürünün toprakları vatanlaştırmadaki rolüne işaret eder.

Modern hayatta bile kırsaldan biri şehirde yaşayıp öldükten sonra, doğduğu memlekete götürülmeyi ister. Bunun sebebi, atalarının mezarlarının yanına gömülme isteği ve onların ruhları ile birlikte olma düşüncesidir. Dolayısıyla, ölmeden önce "*beni yurduma götürün*" türündeki toplumumuzdaki temenniler, Türk toplumundaki binlerce yıldır süregelen atalar kültürünün, İslami bir biçim almış şekliinden başka bir şey değildir.

Kaynakça

- Adalı, S. F. (2013). "Tugdamme and Cimmerians": A Test of Piety in Assyrian Royal Inscriptions. *Time and History in the Ancient Near East*, Winona Lake, İndiana, Eisenbrauns. s.587-593.
- Ahmetbeyođlu, A. (1995). *Greek Seyyah Priskos (V.Asır)'a Göre Avrupa Hunları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Akişev, K. A. (1978). *Kurgan Issık*. Moskva.
- Aydın, E. (2007). "Ötüken Adı ve Yeri Üzerine Düşünceler". *Turkish Studies*, 2(4): 1262-1269.
- Aytbayev, A. (2002). "İlk Orta Asya Sakinlerinin Göç Süreçleri". *Türkler*, Cilt I. Ankara. s.664-671.
- Belli, O. - Ceylan, A. (2004). "2002 Yılı Anzaf Kaleleri Kazı ve Onarım Çalışmaları". 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı-II*. s.29-40.
- Bokovenko, N. A. (2004). "Migrations of Early Nomads of The Eurasian Steppe in A Context of Climatic Changes". *NATO Science Series, IV*, Vol.42, London, 21-33.
- Borger, R. - Hinz, W. (1984). "Die Behistun-Inschrift Darius' des Grossen," *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments I: Rechts-und Wirtschaftsurkunde, historisch-chronologische Texte*. Gütersloh.
- Buyssikh S. B. (2007). "Contacts between Greeks and Non-Greeks on the Lower Bug in the Sixth and Fifth Centuries BC", *Classical Olbia and Scythian World, Sixth Century BC to the Second Century AD*. Kiev.
- Cernenko E. V. (1999). *The Scythians 700-300 BC*. Londra.
- Ceylan, A. (2015). "Ermenilerin Anadolu'daki Varlıkları ve Tarihi Gerçekler". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(10): 1-30.
- Ceylan, A & Günaşdı, Y. (2013). "Balkanlar'da İskitler". *Uluslararası Balkan Dil, Kültür Ve Medeniyet Sempozyumu Bildirileri*. Edirne, 113-139.
- Cosmo, N. (1994). "Ancient Inner Asian-Nomadic: Their Economic Basis and Its Significance in Chinese History". *The Journal of Asian Studies*, 53(4): 1092-1126.
- Durmuş, İ. (1997). "Anadolu'da Kimmerler ve İskitler", *Belleten*, LXI (231): 273-286.
- Durmuş, İ. (2008). *İskitler (Sakalar)*. Ankara.
- Eberhard, W. (1942). "Çin Kaynaklarına Göre Orta ve Garbı Asya Halklarının Medeniyeti". *Türkiyat Mecmuası*, (6-7): 125-191.
- Fitzhugh, W. W. (2007). "The Mongolian Deer Stone-Khirigsuur Complex: Dating and Organization of a Late Bronze Age Menagerie". *Current*

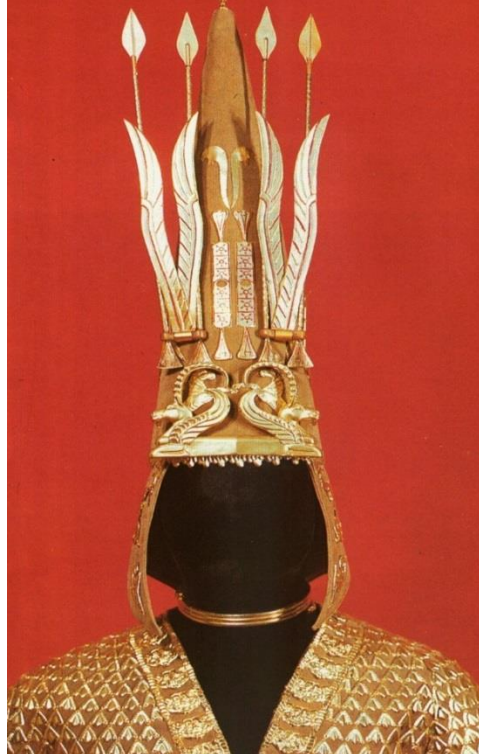
- Archaeological Research in Mongolia*. (Ed.: J. Bemmann, H. Parzinger, E. Pohl, and D. Tseveendorzh), Ulaanbatar. pp.183-199.
- Gömeç, S. (2014). *Türk Kültürünün An Hatları*. Ankara.
- Göksu, E. (2013). *Okla Yükselen Millet*. Konya.
- Grakov, B.N. (2008). *Çar İskitler*. İstanbul.
- Grousset, R. (2011). *Stepler İmparatorluğu (Atilla-Cengiz-Timur)*. Ankara.
- Güngör, H. (2002). "Eski Türklerde Din ve Düşünce". *Türkler*. Cilt 3. Ankara, 261-282.
- Güngör, H. (1998). *Türk Bodun Bilim Araştırmaları*. Kayseri.
- Herodotos (1983). *Herodot Tarihi*. (Çev.: Azra Erhat). İstanbul.
- İnan, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara.
- Ivantchik, A. (1999). "The Scythian 'Rule Over Asia': The Classical Tradition and the Historical Reauty". *Ancient Greeks West And East*. (Ed.: G. R. Tsetschladze). Leiden, Boston, Köln, 497-520.
- Ivantchik, A. (2001). "The Current State of The Cimmeric Problem". *Ancient Civilizations*, 7(3-4): 337-339.
- Junge, J. (1939). *Saka Studien*. Laipzig.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1980). *Eski Türk Dini*. Ankara.
- Koca, S. (2002). "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları". *Türkler*. Cilt I. Ankara, 651-663.
- Kryzhitskiy, S. D. (2007). "The Main Results of the Excavations at Olbia in the Past Three Decades". *Classical Olbia and Scythian World, Sixth Century BC to the Second Century AD*. Kiev.
- Ksenophon (1994). *Anabasis*. (Çev: Hayrullah Örs), İstanbul.
- Landsberger, B. - T. Bauer, "Zu neueröffentlichten Geschichtsquellen aus der Zeit von Asarhaddon bis Nabionid". *Zeitschrift für Assyriologie*, III, 37, 1927, p. 60-98
- Luckenbill, D. D. (1968). *Ancient Records of Assyria and Babylonia*. New York.
- Melyukova, A. I. (1995). "Scythians of Southeastern Europe". *Nomads of The Eurasian Steppes In The Early Iron Age*. (Ed: J. Davis-Kimball, V. A. Bashilov, L. T. Yablonsky). Berkeley, 27-63.
- Minns, E. H. (1913). *Seythians and Greeks*. Cambridge.
- Ögel, B. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul.
- Özgül, O. (2015). "Çoruh ve Kür Vadisi'nde Kimmer-İskit Yer Adları". *BELGÜ*, (2): 159-181.

- Özgül, O. (2018). "Urartu'nun Kuzey Ve Kuzeydoğusunda Kimmer-İskit Varlığına Dair Yeni Görüşler". *XVIII. Türk Tarih Kongresi*. Ankara.
- Özgül, O - Ceylan, N. (2017). "Eskiçağ'da Kafkasya Geçitleri (Daryal ve Derbent)". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(13): 24-62.
- Parzinger, H.(2017). "Burial mounds of Scythian elites in the Eurasian steppe: New discoveries", *Journal of the British Academy*, (5): 331-355.
- Petrenko V. G. (1995). "Scythian Culture in the North Caucasus". *Nomads of The Eurasian Steppes In The Early Iron Age*. (Ed.: J. Davis-Kimball, V. A. Bashilov, L. T. Yablonsky). Berkeley, 5-27.
- Radloff, W. (1994). *Sibirya'dan III*, İstanbul.
- Rice, T. T. (1958). *The Scythians*. London.
- Rudenko, S. I. (1970). *Frozen Tombs of Siberia, The Pazyryk Burials of Iron-Age Horsemen*. California.
- Seroşevsky, V. L. (2007). *Saka-Yakutlar*. İstanbul.
- Sevin, V. (1982). *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. Cilt II. İstanbul.
- Strabon (1969). *The Geography of Strabo*. (Çev.: H. L. Jones). Cambridge.
- Taishan, Y. (1998). *Sino-Platonic Papers: A Study of Saka History*. University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Tanyu, H. (1980). *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara.
- Tarhan, M. T. (2002). "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler Kimmerler ve İskitler". *Türkler*. Cilt I. Ankara, 597-610.
- Tarhan, M. T. (1972). "*Eskiçağ'da Kimmerler Problemi*". (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü: İstanbul.
- Tarhan, M. T. (1970). "Bozkır Medeniyetlerinin Kısa Kronolojisi". *Tarih Dergisi*, (24): 17-32.
- Thukydides. (1975). *Peloponnesoslularla Atinalıların Savaşı*. (Çev.: H. Demircioğlu), Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: Ankara.
- Togan, A. Z. V. (1986). "Sakalar (I)". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (17): 20-24.
- Uçankuş, H. T. (2002). *Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midas'ın Ülkesi Phrygia*. Ankara.
- Valery, S. O. (1995). "Scythian Culture in The Crimea", *Nomads of The Eurasian Steppes In The Early Iron Age*. (Ed: J. Davis-Kimball, V. A. Bashilov, L. T. Yablonsky). Berkeley, 63-83.
- Vasilyev, V. (2007). "Saha Halkının Kamlığı". *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 25-27.

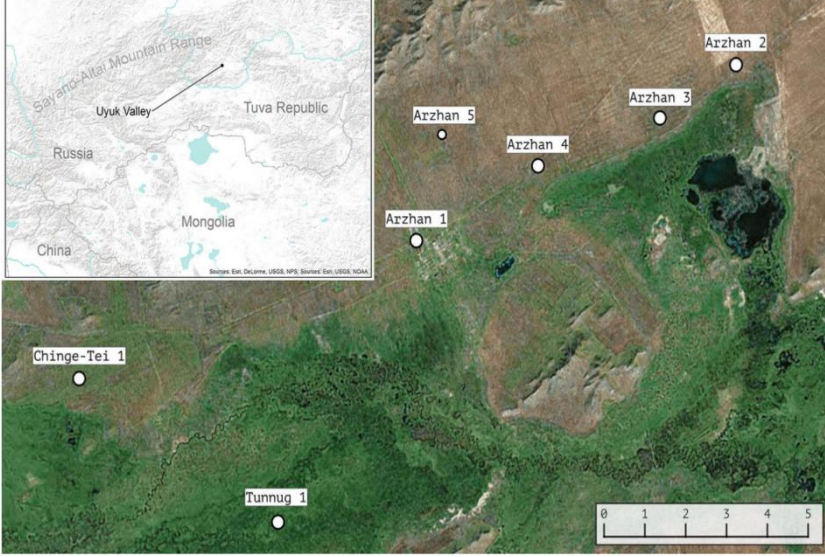
- Vemadsky, G. - Karpovich, M. (1943). *Ancient Russia*. New Haven.
- Von Der Osten, H. H. (1956). *Die Welt der Perser*. Stuttgart.
- Waterman, L. (1930). *Royal Conespondance of the Assyrian Empire*. Ann Arbor.
- Yıldırım, K. (2016). "Asya Hunlarının Kurultay Yerleri Hakkında". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16(2): 197-209.
- Yıldırım, K. (2013). "Doğu Türkistan'da Erken Saka Kültür Çevresi". *Türk Dünyası Araştırmaları*, (206): 1-10.
- Yılmaz, A. (2015). "Göktürk Tarihi Coğrafyası". *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, (1): 27-65.

Ekler

Altın Elbiseli Adam

Arzhan Kurganları M. Ö. IX. yy. /TUVA-Uyuk Vadisi
(G. Caspari, T. Sadykov, J.Blochin, I. Hajdas'ten)

(Arzhan Kurganları M. Ö. IX. yy. /TUVA-Uyuk Vadisi
G. Caspari, T. Sadykov, J.Blochin, I. Hajdas'ten)

Güney Kazakistan Kurganları

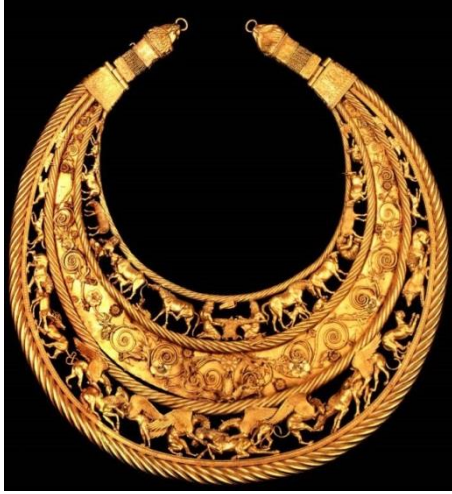

Pazırık Kurganları M.Ö. V-IV. yy. Altaylar

Pazırık Halısı

Solokha Kurganı Ukrayna**Chertomlyk Kurganı Altın Gerdanlık****Moğolistan Geyiklitaş Kült Alanı İskitler(M.Ö. 1000-700)**

TÜRK DEVLET MODELİ AVRUPA DEVLETLERİNE ROL MODEL OLABİLİR Mİ?

Kann Der Türkisches Staatsmodell Ein Vorbild Für
Europäische Staaten Werden?

Fatih OĞUZ

Sosyolog
fatihoguz@gmx.de

Özet

Avrupa devletleri mevcut rejim ve yönetim anlayışı, siyaset felsefesinin yeni evrelere geçmesi ve küresel gelişmelerden kaynaklanan sıkıntılar nedeniyle uzun zamandan beri yeni çareler aramaktadır. Sığınmacıların akımı ile sıkıntılar halk ve kamuoyu nezdinde daha hissedilir ve algılanabilir olmuştur. Bu devasa ve aksiyoner akım, ülkelerin demografik ve ekonomik yapısını değil aynı zaman da halkın siyasi tercihlerinde ve ideolojik eksen kaymalarında ciddi etken konuma gelmiştir. Birleşik Avrupa ideali bu fenomene karşılık tatmin edici bir karşılık verememiştir. Avrupa devletleri zaman kısıtlılığı nedeniyle münazaralara geniş yer vererek zamana yayamazlardı ve böylece geçmişte etkin ve verimli başarı getirmiş günün gereksinimleriyle donatılmış ve geleceği inşa edebilecek devlet modellerinden biri olan milli devlet modelini gündemine aldı. Bu çalışma, Avrupa devletlerinin yaşadıklarını; tarihsel süreç içerisinde farklı tecrübeler edinen ve bunların üstesinden gelme başarısını gösteren Türkiye Cumhuriyeti devletinin sahip olduğu milli devlet modeli Avrupa için rol model olabilir mi sorusuna farklı bir perspektifle açıklık getirmeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milli Devlet, Millet, Devlet, Türkiye, Avrupa.

Abstrakt

Die europäischen Staaten suchen seit langem nach neuen Lösungen aufgrund der derzeitigen Regime und des Regierungskonzepts, des Übergangs der politischen Philosophie zu neuen Phasen und der Schwierigkeiten, die sich aus den globalen Entwicklungen ergeben. Aufgrund der Flüchtlingsströme wurden die Probleme von der Öffentlichkeit und vom Volk bewusst und intensiver wahrgenommen. Diese starke Masse der Strömung ist zu einem ernstzunehmenden Faktor für die politischen Entscheidungen und ideologischen Achsenverschiebungen der Bevölkerung sowie für die demographische und wirtschaftliche Struktur der Länder geworden. Das Ideal von Vereinigte Europa hat nicht deutlich auf dieses Phänomen reagiert. Die europäischen Staaten können aus Zeitmangel ihre Suche nicht mehr auf die breite Debatte ausweiten und somit kam das Modell Nationalstaat was in der Vergangenheit effektive und effiziente Leistungen gebracht hat wieder auf die Tagesordnung. Dieses Modell sollte jedoch mit Ressourcen der jetzigen Zeit ausgestattet sein um gleichzeitig die gemeinsame Zukunft aufzubauen. Käme der Nationalstaat Republik Türkei, die in historischen Prozess unterschiedliche Erfahrungen erlebte und ähnliche Situationen in denen sich gerade europäische Staaten befindet mit Erfolg überwinden konnte als ein Vorbild Staatsmodell für europäische Staaten in die Frage? Diese Frage werde ich versuchen mit einer diverse Perspektive zur erläutern.

Schlüsselwörter: Nationalstaat, Nation, Staat, Türkei, Europa.

Giriş

Avrupa'daki birçok Ülke siyasetini derinden etkileyen gelişmelerin başında şüphesiz Sığınmacılar gerçeği bulunmaktadır. Bu gerçeği ülkelerde yaşanan seçimlerde tartışma konusu edildiğini ve bunun üzerinden Parti yetkilileri programlarına ve seçimlerde aday gösterdikleri temsilcilerin çalışmalarına geniş yer verdiklerine müşahede ediyoruz. Avrupa ülkelerinde Sığınmacılar üzerinden oluşturulan gündem o kadar etkili bir konuma erişti ki Almanya gibi bazı ülkelerde seçmenlerin siyasî dengeler ekseninde kaymalar yaşanmıştır. Sığınmacılar sorununu anlayabilmemiz için özellikle bir döneme gitmemiz gerekmektedir.

Postmodernizm sürecinde ivme kazanan çokkültürlülük ve çokseslilik simülasyonuna 2000'li yıllarda artış gösteren küresel terörün uluslararası sahayı aşarak direkt etki sağlaması o güne kadar yetkinliği kısıtlamaya ve hatta tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılan milli devlet sistemi ve ulusal yapılar küresel teröre karşı zayıf ve hatta kasti olarak kayıtsız kaldığı bahanesiyle mücadele edilmesi gereken fenomenin ilk sırasını almıştır. 11 Eylül 2001 tarihinden sonra İç ve Dış Güvenlik olarak iki tür ile temsil edilen Ulusal Güvenlik yerine Uluslararası Güvenlik geçiyor ve artık sadece sermaye değil uluslararası güvenlik politikaları da kıtaları gümrüksüz dolaşmaya başlıyor. 21 Eylül 2001 tarihinde dönemin ABD Başkanı Georg Bush Kongre üyelerinin huzurunda yaptığı konuşma göstermiştir ki Soğuk Savaş Berlin duvarının yıkılmasıyla tarih sahnesinden çekilmedi sadece suret değiştirerek Sıcak Savaşın sinyalini verdi.¹

Bu konuşması o güne kadar Berlin Duvarının yıkılmasıyla birlikte gelişim sürecini manevi ve tarihi değer yargılardan kopuk ilerleyen Postmodernizm Soğuk Savaşından yorgun çıkan milli devletlerin tüm birimlerine sirayet etmeye çalışmıştır. Soğuk Savaş döneminde dünyayı yeni bir cihan savaşından koruduğu iddiasıyla ortaya çıkan Postmodernizm moderniteyi tüm felaketlerin müsebbibi olarak göstermiştir. Mimariden edebiyata kadar Postmodernizm bu sefer karşımıza küresel reçete olarak ortaya

¹ Gücümüzün her aracını devreye koyacağız. Diplomasinin her aracını, İstihbarat birimlerin her imkanını, adli kovuşturmanın her aracını, her türlü finansal etki ve savaşlar için ihtiyaç duyulan her türlü silahlı terörün küresel ağını yıkmak ve yenmek için kullanacağız. Cevabımız hızlı bir karşı saldırı ve birkaç saldırıdan daha fazlasına sahiptir. Amerikalılar tek bir muharebe beklemesinler. Bu zamana kadar yaşamadığımız uzun bir sefer ile karşı karşıyayız. Her bölgede bulunan her millet karar vermelidir: Ya bizimledirler ya da teröristlerle. Bu günden itibaren Birleşik Devletler teröristlere yataklık eden ve destek çıkan her milleti düşman rejim olarak kabul edecekler. Bu sadece Amerikanın kavgası değildir. Sadece Amerikanın hürriyeti tehlikede değildir. Bu dünyanın kavgasıdır. Medeniyetin kavgasıdır. Gelişime, çoğulculuğa, hoşgörüye ve hürriyete inananların kavgasıdır. Medeni dünya Amerika'ya katılmaktadır. Terör cezasız kalırsa sırada olacak olanın kendi şehirleri, kendi vatandaşları olabileceğini anladılar. (<http://www.faz.net/aktuell/politik/dokumentation-bushs-rede-vor-dem-kongress-132494.html>)

çıkarmıştır: Postkosmopolitizmin itici gücü olan postmodernizm, Berlin duvarının devrilmesiyle postkolonizmi merkeze alan bir düzene doğru ilerledi. Bu düzenin kıtalar aşırı imkânlarla ve egemenliğe sahip olabilmesi için tüm dünya ülkelere demokratikleşme, medeniyetleşme, zenginlik ve refah vaadinde bulundular. Rızılı olanlara Uluslararası Birliklere üyelikler, Uluslararası Şirketlerde ortaklıklar veya Uluslararası Kurum ve Kuruluşlarla imtiyazlı ilişkiler sundular. Rızılı olmayanlara ise silah, enerji ve sermaye kozunu kullanarak kaos ve kargaşa çıkmasını sağlamaları neticesinde vücut bulan terörizmi bahane ederek kendilerinde direkt müdahale etme hakkı buldular. Böylece hem bir ülkenin düzenini dönüştürme, hem de coğrafi yapıyı menfaatlerine göre şekillendirme imkânlarını meşru yollar üzerinden elde etmiş oldular.

Kapitalizmin zorladığı imkânlar dâhilinde postkosmopolitizmin, postmodernizmin ve postkolonizmin en yüksek güç zirvesine eriştikleri dönem supranasyonel devir olarak kabul gören devirdir. Milli devletlerin sayısı 1980 yılında 177 iken 2018 yılının başında sayı 202'ye çıkmıştır. Sayının çıkmasında en büyük etken Sovyet Birliği'nin ve Yugoslavya'nın dağılmasıdır (Bröning, 2018, s.9). Çokuluslu Birlikler çözülüp yerine yeni milli devletleri ortaya çıktığı bir devirde milli devlet yönetimi ölü sayılmıştır. Lakin görülüyor ki ölü sayılan milli devlet modeline bir dönüşüm var. Bu dönüşümün en büyük nedeni yazının girişinde bahsedilen Sığınmacılar Sorunu olarak veriliyor. Neden olarak gösterilen Sığınmacılar Sorunu meşruiyeti ebedi olarak kabul ettirilmeye çalışılan çokuluslu ve çokkültürlü temalı radikal çoğulculuk anlayışıdır. Radikal çoğulculuk postkosmopolitizmin normalleşme ve demokratikleşme beyanıdır. Halkın milli kültür ve milli değer yargısının çözüldüğü, günümüze ve geleceğimize dair sosyokültürel endişelerin dikkate alınmadığı bir düzen içerisinde kültürü, dili, dini ve coğrafi menşeyi farklı olan büyük bir insan akımının yaşandığı bir dönemde halkın vereceği tepki her sosyal dilime olumlu veya olumsuz etkisi olduğu gibi siyasî platformda da bariz bir şekilde

görülmektedir. Millet gerçeğinin miadını doldurduğu ve milli devletin geçerliliğini yitirdiği varsayılan bir dönemde sığınmacıların beraberinde getirdiği sosyokültürel sorunların üstesinden gelebilmek ve buna karşılık yükselen aşırı sağ dalgasına katılım sağlayan sıradan vatandaşların endişelerine ve isteklerine cevap verebilmek için yeniden milli devlet ve toplumsal mutabakat adı altında milli veya yerli değerlerden oluşan sosyal yargı, siyasetçilerin ve düşünürlerin gündeminde tekraren yer bulmaya başlamıştır.

Örnek olarak Francis Fukuyama'nın Devlet İnşası isimli kitabında yer verdiği düşüncesini gösterebiliriz: "Büyük güçlerin çatıştığı bir dünyaya geri dönmek istemememize karşın, güç ihtiyacının farkında olmamız gerekir. Devletlerin ama sadece devletlerin yapabileceği bir şey vardır ki, o da, meşru gücü anlamlı bir şekilde toplamak ve bir araya getirmektir. Bu güç, yurtiçinde bir hukuk düzenini yürürlüğe koymak ve aynı şekilde dünya düzenini uluslararası düzeyde korumak için şarttır. Egemenliğin günbatımını öne sürenler –ister sağ kanatta, serbest piyasaların savunucuları; ister sol kanatta, çok taraflılık yandaşları olsun- günümüz dünyasında ulus devlet egemenliğinin yerini neyin alacağını açıklamak zorundadırlar. Bu boşluğu fiilen doldurmuş bulunanlar, çokuluslu şirketler, sivil toplum örgütleri, uluslararası örgütler, suç kartelleri, terörist gruplar ve benzerleri gibi, belli oranda güce ya da meşruiyete sahip olan fakat aynı anda ikisini birden nadiren büyesinde barındıran kuruluşlardan oluşan renkli bir koleksiyondur. Net bir cevabın yokluğunda, ulus devlet egemenliğine geri dönmekten ve bir kez daha devleti nasıl daha güçlü ve verimli kılabileceğimizi anlamaya çalışmaktan başka seçeneğimiz yok (Fukuyama, 2008, s. 141-142).

Almanya Örneğinde Milli Devlet'e Doğru

Sanayi devrimini ve Aydınlanma çağını başarıyla karşılamış ve bunun üzerinden o güne kadar örneği bulunmayan ve Bismarck'ın başlattığı Sosyal Sigortalarına yönelik inkılaplarıyla Sosyal Devlet

modelini oluşturarak (Schmid, 2012) tüm dünya devletlerine ölçüt olan Almanya üzerinden milli devlet yönetimini çağrıştıran kuramlar ve kurumlar supranasyonel alternatiflerle revize edilmeye çalışıldı. Almanya zorunlu askerlik şartını kaldırdı. Sportif turnuvaların gerçekleştiği zamanlarda her yerde Alman bayrağının dalgalanması, Alman bayrağının renklerinden oluşan aksesuarların piyasada revaçta olması çokkültürlü ve liberal yaşamı zedeleyebileceği ve hatta tehdit oluşturabileceği yönünde tartışmalar açıldı. Uyum çalışmaları kapsamında Alman siyasilere Almanya'nın temsil ettiği değerleri merkeze alan "Öncü Kültür" teorisini öne sürdüklerinde bu önerileri nazizmden kalan uygulamalarla eşdeğer tutuldu. Alman Federal Meclisinde asılı olan milli sembol kartalın indirilmesi, meclis odalarından Alman bayrağının kaldırılması gibi öneriler yapıldı. "Biz" duygusu yerine "Hepimiz" duygusu toplumun reflekslerine bağlanmak istenildi. "Biz" duygusu sınır koyucu bir aidiyet ifadesidir. "Biz" denildiğinde karşılığında "Onlar" belirginleşiyor. Lakin "Hepimiz" denildiğinde "Biz"i ve "Onlar"ı kapsayan bir supranasyonel kimlik meydana geliyor.

Avrupa kıtasında yaşayıp "Hepimiz" fikrini benimseyenler "Avrupalı"lık kimliği ile öne çıkmaktadır. Avrupa Para Birimi, Avrupa Ekonomik Strateji, Avrupa Medeniyet Siyaseti, Avrupa Güvenliğini tesis edecek olan bir Avrupa Ordusu. Devlet düzeyinde olan bir Avrupa statüsünü Anayasal güvencesi altına alabilmek ve bir nesil inşası haline getirebilmek için Avrupa Birliğini oluşturan ülkelere kendi milli devlet modellerinden uzaklaşmaları ve ABD modelinde Avrupa Birleşik Devletlerinin kurulmasını önermişlerdir. Bu öneriye sahip çıkanların arasında eski AP Başkanı ve eski SPD Genel Başkanı Martin Schulz bulunmaktadır. Partisinin 7 Aralık 2017'de gerçekleşen kongresinde şunları söylemiştir: Heidelberg Programı çerçevesi içerisinde 1925 yılından beri SPD Avrupa Birleşik Devletleri talep etmektedir. (...) Niye şimdi 100 yıl sonra yani en geç 2025 yılında Anayasal Antlaşma ekseninde Avrupa Birleşik Devletlerini gerçekleştirmeyelim? (...) Anayasaya

destek vermeyen AB üyesi olan ülkelerin üyeliği de iptal edilsin (Schulz, 2017).

Bu öneriyi yapan Schulz kısa bir zaman sonra partisinin başından ayrıldı ve partinin yeni bir genel başkan seçmesi ve hükümet ortağı olmasına rağmen parti günden güne seçmen kaybetmektedir. Almanya'nın kitle partileri denildiğinde akla iki parti gelir: CDU (Hristiyan Demokratlar Birliği) ve SPD (Almanya Sosyal Demokrat Partisi). Şansölye Merkel'in küresel platformda elde ettiği itibar ve yılların verdiği tecrübe nedeniyle ister parti içi, ister seçmen nazarında yaşadığı bazı sıkıntılara rağmen seçmen kaybını SPD'de olduğu gibi yoğun yaşamamaktadır. Lakin yine de seçmen tabanında başka partilere doğru kaymaların hızlandığı araştırmalarda ve son seçimlerde gözlemlenmiştir.

Eski ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in Dünya Düzeni isimli kitabında dile getirdiği şu sözünü dikkate almamız gerekmektedir: Günümüzdeki devletçilik ilkesinin karşılaştığı zorluk Uluslararası Sistemi yeniden yapılandırmaktır (Kissinger, 2014, s. 422).

Kissinger'in kastettiği husus Almanya örneğinde olduğu gibi diğer AB Ülkelerinde yaşanan seçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Orada çoğulculuk perspektifinde makul düzeyde politika yapan kitle partileri halkın nezdinde karşılık bulamadığı gibi sığınmacı sorunu gibi küresel bir gelişmenin karşısında çaresiz kalmaktadırlar. Halk genelde ve yerelde ülke olarak elde ettikleri kazanımlarının heder edilmesi konusunda endişelerine, taleplerine ve tepkilerine kitle partileri tarafından kulak vermedikleri kanısına vararak ya sokak gösterileri üzerinden, ya da kitle partilerden kopan partilere oy vermeleri üzerinden seslerini duyurmaya çalışmaktadırlar. Fukuyama'nın bahsettiği o boşluk halkın tepkisi üzerinden kendi ideolojilerini genel bir kabule dönüştürmeye çalışan radikal grupların aktivistleri tarafından doldurulmaya çalışılmaktadır. Şu an başta Almanya olmak üzere Avrupa Ülkelerinin ve Birleşik Avrupa İdealinin gerçekleşebilmesi için

öncelikle ortak değerler manzumesi ve mevcudiyet felsefesine sahip olmaları gerekmektedir. Avrupa'nın siyasî birlikteliğin kuruluş felsefesiyle ilgili farklı tanımlamalar içerisinde en isabetli bulunabilecek olan tanım, İkinci Cihan harbi sonrası kurulan Almanya Federal Cumhuriyetinin birinci Cumhurbaşkanı olan Theodor Heuss tarafından dile getirilmiştir. Batının (Batı Avrupa) çıkış noktası üç tepedir: Golgota (Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği varsayılan tepe), Atina'daki Akropolis ve Roma'daki Capitol tepesi. Batı hepsinden manen etkilendi ve isteyen her üçüne, hatta mecburi olarak, bir bütün olarak bakmalıdır (www.theodor-heuss-haus.de).²

Heuss'un bu üç tepe tasviri Hristiyanlık inancı, Yunan kültürü ve Roma hukukunu temsilindedir. Bazı yorumcular Golgota tepesinin Kudüs'te olması hasebiyle Hristiyanlık inancı halkasına Yahudilik inancını ekleyerek; Avrupa'nın temel değerlerini Hristiyanlık-Yahudilik inancı, Yunan Kültürü ve Roma Hukuku üzerinde oturtturarak "Birleşik Avrupa" idealine mevcudiyet statüsü vermektedirler.

Avrupa Birliğinin en önemli sosyokültürel ve sosyoekonomik kolonunu taşıyan İngilizlerin aldıkları Brexit kararı ile bu statü idealini ütopyalaştırdı. Ütopyalaşmayı kabul etmeyenler "madem İngilizler yok kendileri bilir, bizler de kendimize yeni ortaklar buluruz" mealinde özellikle eski Varşova Paktına üye olan ülkelere yöneldiler. Polonya, Macaristan, Bulgaristan, Slovakya, Romanya gibi ülkeleri AB'ye üye yaptılar. Lakin istedikleri sonuca erişemediler. Özellikle Polonya ve Macaristanda ciddi manada AB'nin temsil ettiği değer yargılara karşı siyasî gelişmeler söz konusu olmaktadır. Buna karşılık AP bu iki ülkeye yaptırımlar uygulanması için oylama neticesinde karar almıştır. AB'nin tüm bu kritik ilerlemesi olmasına rağmen AB'yi genişleterek bu tür krizlerin üstesinden gelinebileceği ve küresel rekabetin karşısında

² İkinci Cihan Harbi sonrası kurulan Almanya Federal Cumhuriyetinin birinci Cumhurbaşkanı Prof. Theodor Heuss Heilbronn'da 16 Eylül 1950 tarihinde düzenlenen bir okul etkinliğinde yaptığı konuşmadan alıntıdır.

güç kazanılacağını söyleyen AB Komisyonu Başkanı Juncker'e karşı AP'de bulunan bir fraksiyon sözcüsü olan vekilden tepki gecikmemiştir: "Halkın çoğunluğu AB'den uzaklaşıyor!"

Tüm çareyi milli devletlerin bertaraf edilmesinde bulanlar ve bu politikaya yönelik gündemi dizayn edenler sığınmacılarla birlikte ayyuka çıkan çaresizlikleriyle yüzleşmek zorunda kalmışlardır: Bu boşluğa idealleri gömülüyor!

Sığınmacıların yoğun akımıyla başlayan süreç yerli halkı kendisine "kimliğim nedir?" sorusunu doğal olarak sordurtuyor. Çünkü karşısında dil testine tabi olmuş, iş göçü ve beyin göçü nedeniyle ülkesine gelmiş kalifiyeli ve dünyayı tanıyan göçmen yok. Karşısında feodal ortamlarda ve demokrasi olmayan rejimlerde büyümüş, dini ve medeni yorumları çok uçta olan, savaş ve kaos nedeniyle psikolojisi yıpranmış olan kaçkınlar var. Bu insanların çoğu genç ve ailece kalabalıklar. Belki maddiyat bakımından güçsüzler ama manevi yönde yoğun dinsel aidiyetleri mevcut. Buna karşılık yaşı ilerlemiş ve gençleşmeyen, çekirdek aileden öteye gidemeyip bireyselleşerek yalnızlaşan, maddi anlamda zenginliğine zenginlik katan ama manevi noktada gittikçe güç kaybeden bir Avrupa topluluğu var. İşte tam bu noktada insanlar kendilerini vatandaş olarak çaresiz ve sahipsiz hissetmeye başlarlar ve ardında güçlü bir iradeyi görmek isterler. Bu irade; devletin siyasî ve meşru kuvveti, devlet çatısını güçlü tutan ülkenin ve mensubu olduğu toplumun kültürel kazanımlarıdır.

"Hepimiz" olgusunun bu tablonun karşısında radikal çoğulculuk yöntemiyle nasıl buharlaştığını gören vatandaş ayniyetini "Biz"de aramaya kalkar. Hayatı boyunca aşırı sağ ile bir ilişkisi olmamış, yabancı veya İslam düşmanlığı taşımamış birçok insanın "burada yıllarca yaşamış, burada doğmuş büyümüş, anayasal düzene riayet eden yabancı kökenli hiçbir kişiye karşı değilim. Nazilerden de zerre kadar haz almam. Lakin korkuyorum! Bu korkumu dile getiriyorum diye bana niye Nazi muamelesi yapılmakta? Ben vatandaşım, ben halkım, ben sosyal devletimizin ve değerler

düzenimizin içine düşeceği kargaşadan endişeliyim” tarzında görüş beyan ettiklerine günlük yaşam içerisinde şahit olunabilmektedir. İnsanlar bu kontrolsüz çoğunluğu, çokuluslu ve çokkültürlü akımı kontrol edebilecek, yerli düzenlerini (şehir kimliği, kültür öğeleri vd.) koruyabilecek ve onları vatandaşlık şemsiyesi altında ileriye taşıyabilecek bir devlet iradesinin kararsızlığından bahsediyorlar.

Burada en önemli vurgu Sosyal Devletin geleceğidir. Her milli devlet sosyal devlet olmayabilir ama her sosyal devlet milli devlettir (Bröning, 2018). Sosyal devletin varlığını ve geleceğini günün şartları içerisinde ileriye götüren öncü kuvvet milli devlet şemasıdır. Milli devlet eksik olduğunda sosyal devlet en büyük güç dayanağını yitirir ve halkı arayış içerisine sevkeder. Fukumaya'nın bahsettiği boşluğun bu arayış olduğunu söyleyebiliriz. Bu arayış Almanya'da PEGİDA gibi sivil inisiyatif hareketlerle, AfD (Almanya için Alternatif) gibi partiler tarafından karşılanmak istenildi. Ve ortaya siyasî alanda derin eksen kaymalarına sebep oldu. Almanya'da olağan olmayan hükümet kurma krizi yaşandı. Hükümet kuruldu ve bu sefer de hükümet içerisinde göçmenler ve sığınmacılar temalı görüş ayrılığı her alanda kendisini belli etti.

Bununla birlikte kamuoyunda Alman olmak, milli devlet, millet gerçeği, yurt sevgisi, milli kültür gibi konular her siyasî fraksiyona mensup veya hiçbir siyasî oluşuma mensup olmayan vatandaşlar tarafından tartışılır oldu. Kendini seven her insanın narsist olmadığı gibi kendini seven her milletin narsist bir canavara dönüşmeyeceğini aksine bu tür hastalığa aşağılık kompleksine kapılmışların sahip olduklarını (Dorn, 2018); milli kimliğinin korunması, milli kültürünün yaşatılması, milli kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve mensubu olduğu milletini sevmenin doğal sonucu olan milli devletin postkozmozpolitizmin ürettiği sığınmacılar sorunu başta olmak üzere supranasyonel krizlere karşı en etkili reçete olduğunu Almanya'nın hem sağ, hem de sol kesimde dile getirenlerin sayısı giderek çoğalmaktadır (Bröning, 2018, s. 18-33).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Örneğinde Arzulanan Milli Devlet Modeli

Almanya gibi diğer Avrupa Ülkeleri artık çokkültürlü ve çokuluslu bir yapıyla bir arada yaşamaya mecbur kaldıklarını kabul etmek durumdadır. O nedenle sığınmacıların arasından nitelikli olanları değerlendirmek istemektedirler. Bunu yaparken de kendi dünya görüşlerini oluşturan değerlerle bütünlük içerisinde olmalarını sağlayacak bir devlet modelinin varlığı önemsenmeye başlandı. Zorunlu askerlik şartı tekrar gündeme geldi. Lakin bu madde salt bırakılmayacak ve nitelikli olan göçmen kökenli vatandaşlarının dâhil edilmeleri için çareler düşünülmektedir. Almanya göçmen kökenli insanlar için yurt olarak cazip konuma getirilmek istenilmektedir. Böylelikle sahip oldukları kültürel kazanımlarıyla birlikte yabancı olan ama aynı zaman da yeni ve dinamik bir yapıya sahip farklı kültürlerin temsilcileri olan kıymetler toplumsal ilerleyişte değerlendirilmiş olmaktadır. *Buna cevap verebilecek bir milli devlet modeli var mıdır? Evet vardır, Türkiye Cumhuriyeti devleti!*

Çok iddialı gibi görünen bu cevabın açılımını Halil İnalçık şöyle yapmaktadır: Atatürk inkılabı, bugün yalnız Türklüğün değil, hür dünyanın idealidir. Onun kurduğu millî devlet, uyanan milletlere bir ilham ve kuvvet kaynağı olmaktadır. Atatürk, bugün yalnız kendi milletinin değil, cihan tarihinin de yapıcı kuvvetlerinden biri haline gelmiştir (İnalçık, 2017, s. 154).

Halil İnalçık'ın uyanan milletlere ilham ve kuvvet kaynağı olarak tanımladığı Atatürk'ün milli devlet modeli şu açıdan önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti devleti, kurucu ve hâkim unsur olması sebebiyle devlet omurgasını oluşturan, Türk milleti ile birlikte asırlar boyu birlikte yaşamış farklı kültürlere ve farklı inançlara mensup toplumların bulunduğu bir coğrafya üzerinde hüküm süren Cihan İmparatorluğun varisidir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti devleti kuruluşunda inkılaplarıyla ve yönetim şekliyle vatandaşlık mutabakatı etrafında birlikte yaşama ve birlikte gelecek kurma

idealini insanlara sunabilme başarısını gösterme zorunluluğuna sahip bir devlettir. Bu zorunluluğunu ancak ve ancak güçlü bir irade ile hayata geçirebilirdi. Mustafa Kemal Atatürk'ün bu başarısını Celal Bayar –yazıldığı tarih ve dönem dikkate alınmalı- şöyle anlatmaktadır: “Emperyal devletlerin hiçbir çeşiti yaşamıyor. İster uygarlığa, ister inanca, ister kaba güce dayansın, eninde sonunda parçalanıyor ve siliniyor. (...) İmparatorluk tabanlarının hiçbir çeşidi sağlam ve sürekli değil! Öyleyse, sağlam ve sürekli olan bir devlet tabanı aramak gereklidir. Tarih laboratuvarında imparatorlukların parçalandığını, silindiğini görüyoruz ama milletlerin silindiğine pek rastlamıyoruz. Nitekim imparatorlukların gücüne boyun eğmiş nice milletler, sonunda imparatorlukları çökertmişler ve kendi ulusal sınırlarında yaşamlarını sürdürmeğe devam etmişlerdir. (...) Batı toplumları, hâkim sınıfla, öteki sınıfların dengelenmesini amaçlayan bir yapıya sahipti. Egemenlik, halka değil, sınıfa dayalıdır. Yönetimin, sınıf diktatoryasına kaymaması veya kaymayacağını öteki sınıflara garanti etmesi için bazı müesseseler kurmuştur. Kopyacı bir tutum, demokratik cumhuriyet rejimini, bu müesseseleriyle birlikte kolayca benimseyebilirdi. Atatürk böyle bir yanlışa düşmemiştir. Atatürk, “güçlü devlet” düşüncesinden hareket etmiş ve bunun için

- Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu,
- Seçim sisteminin çoğunluk esasına dayalı olacağını,
- Millete ait olan egemenliğin sadece ve yalnızca milletin seçtiği Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılacağını

değişmez kurallar olarak benimsemiştir.

Aslında bu saydıklarım, demokratik cumhuriyet rejiminin idealleridir; hem de bugüne kadar hiçbir Batı ülkesinde gerçekleştirilmemiş ideallerdir; ama onların sınıfsal toplum yapıları, bu ideallere ulaşmalarına elverişli değil. Buna karşılık ne mutlu bir rastlantı ki bizim toplumumuzun yapısı, bu ideal demokrasiyi benimsemeyi zorunlu kılar. Çünkü sınıf yoktur, sınıf çıkarları yoktur, sınıf çıkarlarının dengelenmesi yoktur, sadece

millet vardır ve milletin içinden çıkardığı insanlarla temsil edilen bir devlet gereklidir. Demokratik cumhuriyette meşruiyetin tek kaynağı halk olduğu gibi, hâkimiyetin de tek sahibi elbette halktır.” (Bayar, 1999, s. 42-54)

Türk milleti; Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaası olan toplumların muhatap oldukları kimlik buhranı ve kimlik arayışı sürecinden ağır bedeller ödeyerek başarılı bir şekilde çıkmasını bilmiştir. Celal Bayar'ın yazdıklarına bakıldığında meşruiyetin tek kaynağı olarak kabul edilen halkın desteğiyle o dönemde Batı ülkelerine örnek olabilecek demokratik ve cumhuriyet temellerine dayalı milli devlet kurulmuştur.

İşte şu an Almanya başta olmak üzere ve diğer Avrupa Ülkelerinin ihtiyaç duyduğu milli devlet modeli Türkiye Cumhuriyeti devletidir. Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulduğundan bu yana Küresel Ekonomik krizler, Cihan harbi, Soğuk Savaş dönemden Sıcak Savaş dönemi, Jeostrateji ve bölgesel savaşlar, Sığınmacılar Sorunu, İdeolojik baskılar, Uluslararası terör, cunta yönetimler, devletlerin bölünmesi, paktların dağılması, savaş ve kaos bölgelerinden göç alması ve daha nice devasa gelişmelerin karşısında gelişerek ve ilerleyerek halkını ve vatandaşlarını tüm zorluklara rağmen milli, vatandaşlık ve kültürel mutabakat kapsamında bütünlük içerisinde ortak yaşam ve ortak gelecek ideali doğrultusunda olumlu hareketlilik içerisinde tutabilmektedir. Tıkandığı ve zorlandığı yerde Anayasal değişikliklere giderek dünyadaki konjonktürel dayatmalara karşı kendi perspektifiyle çıkış yolu bulma kabiliyetini ortaya koyabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin karşılaştıklarının bir kısmıyla karşılaşabilecek birçok devletin zorlanabileceğini dikkate alırsak, Türkiye'nin çok güçlü bir devlet geleneğine ve devlet felsefesine sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Türkiye'nin milli devlet modeli jeopolitik bakımından rol modelidir.

Almanya Cumhurbaşkanı meclisteki konuşmasında partiler üstü olduğunu ama tarafsız olmadığını ifade ederek eğer söz konusu

olursa meselelere daha aktif dâhil olacağını söylemiştir (Steinmeier, 2017). Fransa Ordusu ile ilgili bütçe nedeniyle alevlenen tartışmayı Fransa Cumhurbaşkanı Macron'un Genelkurmay Başkanına "komutan benim" diyerek nokta koyması ile tartışmanın ardından Genelkurmay Başkanı istifasını vermiştir (www.tagesspiegel.de).

Hem Almanya hem de Fransa Cumhurbaşkanı'nın tutumu yıllarca bu iki ülkenin halkı tarafından talep edilen istikrarı sağlayan, mevcut düzeni koruyan ve geliştiren, güvenliği diri tutan " güçlü devlet idaresini" yönetecek devlet adamı profili anımsatmaktadır. Lakin bu yeterli değil.

Ülke tüm kamuoyuyla birlikte birlik ve beraberlik içerisinde davranış sergileyebilmesi için öncelikle var olan sınırları belirgin hale getirmelidir. Sınır sadece gümrük noktalarının bulunduğu yerler değildir. Zihinsel, mental ve kültürel mesafelerin de ihtiyaç duyduğu sınırlar vardır. Eğer bu sınırlar olmazsa herhangi bir ihlal ve işgale engel olmak mümkün olmayacaktır.

Toplumcu ve dayanışmacı, hürriyetçi ve şahsiyetçi, milli üretim ve milli tasarruf doğrultusunda kalkınmayı, demokratik ve halkçı, ilim ve ahlaka dayalı eğitim atılımına, kültürel ve medeniyet çalışmalarına endeksli vatandaşlık mutabakatıyla pozisyon alan milli devlet modeliyle yönetilen ülkeler postkozmozpolitizmin ürettiği küresel sorunların üstesinden gelebileceklerinin bariz bir örneğini Türkiye Cumhuriyeti devletinin yaşam seyrinde görebilmekteyiz.

Kaynakça

- Bayar, C. (1999). *Atatürk Gibi Düşünmek*. 3. Basım. Tekin Yayınları: İstanbul.
- Bröning, M. (2018). *Lob der Nation*. Standpunkte: Bonn.
- Dorn, T. (2018), *Deutsch nicht dumpf: Ein Leitfaden für aufgeklärte Patrioten*. Knaus: München.
- Fukuyama, F. (2008). *Devlet İnşası*. 4. Basım. Remzi Kitabevi: İstanbul.

- Steinmeier, F. (2017). *Vereidigung zum Bundespräsidenten vor den Mitgliedern des Deutschen Bundestages und des Bundesrates*
<http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Frank-Walter-Steinmeier/Reden/2017/03/170322-Vereidigung.html>
(Erişim Tarihi: Eylül 2018)
- İnalçık, H. (2017). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*. Kırmızı Yayınları: İstanbul.
- Kissinger, H. A. (2014). *Weltordnung*. C. Bertelsmann Verlag.
- Schmid, J. (2012). *Historischer Rückblick*.
www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verhaeltnisse-eine-sozialkunde/138744/historischer-rueckblick?p=all (Erişim Tarihi: Eylül 2018)
- Schulz, M. (2017). *Bundesparteitag der SPD: Rede des Parteivorsitzenden Martin Schulz am 07.12.17*
https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Reden/20171207_Rede_Schulz.pdf (Erişim Tarihi: Eylül 2018)
- www.faz.net/aktuell/politik/dokumentation-bushs-rede-vor-dem-kongress-132494.html-(Erişim Tarihi: Eylül 2018)
- www.tagesschau.de/multimedia/video/video-447523.html-*EU-Abgeordnete stimmten für Rechtsstaatsverfahren gegen Ungarn*. (Erişim Tarihi: Eylül 2018)
- www.tagesspiegel.de/politik/streit-mit-praesident-macron-frankreichs-streitkraefte-chef-tritt-zurueck/20079514.html - *Frankreichs Streitkräfte-Chef tritt zurück*. (Erişim Tarihi: Eylül 2018)
- <https://www.theodor-heuss-haus.de/theodor-heuss/zitate/#c2595> - (Erişim Tarihi: Eylül 2018)

DEVLET FELSEFEMİZDE BİR BAĞIMSIZLIK SEMBOLÜ: AY-YILDIZLI AL BAYRAK

A Symbol of Independence in Our State Philosophy:
Red Flag with Crescent and Star

Mustafa YİĞİT

Araştırmacı-Yazar
mustafayigit06@gmail.com

Özet

Devletler, bağımsızlığını ve hâkimiyetini görünür kılabilmek amacıyla bazı semboller kullanırlar. Arma, fors, tuğra, kitabe, bayrak şeklinde tezahür eden bu semboller aynı zamanda belli bir toprak parçası ve insan topluluğu üzerinde tesis edilmiş olan otoriteyi temsil eder. Milletlerin ve devletlerin hayatında çok önemli bir yeri ve anlamı bulunan, birçok ülkenin millî marşlarına konu olan bayraklar, içte ve dışta bağımsızlığın en mühim sembolüdür. Ay-yıldızlı al bayrak da Türk devlet felsefesinin önemli bir unsuru olmakla birlikte güçlü ve köklü devlet geleneğine sahip olan Türk milletinin tarihin hiçbir döneminde devletsiz ve vatansız kalmadığının ilânıdır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devlet Felsefesi, Bayrak, Egemenlik.

Abstract

Every state has some symbols to declare their independence and sovereignty to make it visible to others. Symbols such as coat of arms, pennants, tughras, inscriptions and flags are also signs of authority over a certain territory and group of people. Flags, which have great importance and role in the history of nations and states and find a place in many of the national anthems, are the most vital symbol if freedom. Red flag with crescent and star is not only an important element of Turkish state philosophy but also Turkish nation's assertion that Turks have never been stateless and without free lands.

Keywords: Turkish State Philosophy, Flag, Sovereignty.

Bağımsızlığın Sembolü Olarak Bayrak

Devletler, bağımsızlıklarını ve hâkimiyetlerini görünür kılabilmek amacıyla semboller kullanırlar Arma, fors, tuğra, kitabe, bayrak şeklinde tezahür eden bu semboller aynı zamanda otoriteyi, egemenliği temsil eder.

Bayrak bir milletin varlığının ve bağımsızlığının sembolü, tarihinin hatırasıdır. Değeri; pamuk, atlas ve ipekten yapılmasına bağlı olmayıp temsil ettiği milletin kıymeti ile ölçülür. Devletin hâkimiyetini, bağımsızlığını ve şerefini temsil ettiği için bayrağa saygı gösterilir. Bayrak aynı zamanda devletlerin anayasalarında da temel değer olarak yer alır.

Bayrak kelimesi Türkçe bir kelimedir ve bu kelimenin XI. asırda; Oğuz Türkleri arasında “bayrak” ve “batrak” biçimlerinde ve aşağı yukarı bugünkü manada kullanıldığını Kaşgarlı Mahmud’dan biliyoruz.¹ Bayrak, Türk Dil Kurumunun sözlüğünde de şöyle tanımlanmaktadır: Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçimindeki kumaş sancaktır. Sancak tabiri ise Türkçe olup, çoğunlukla askerî birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak anlamına gelmektedir. Ayrıca Osmanlı Devletinde liva olarak da kullanılmıştır.²

Milletlerin ve devletlerin hayatında çok önemli bir yeri ve anlamı bulunan, sık sık ülkelerin millî marşlarına konu olan bayraklar, bilindiği gibi içte ve dışta bağımsızlığın en mühim sembolüdür. Bayrak kelimesini Türklerde bağımsızlığın yanı sıra devlet töresinin/hukukunun kuruluşuyla ilişkilendiren Bahaeddin Ögel, konuyla ilgili olarak şunları kaydetmektedir: “...bir kurultayda veya toplantıda kim nerede duracaktır? Bu, Türklerin deyimiyle bir orun, yani mevki meselesidir. Herkesin/boyların mülkiyet ve hâkimiyetini gösteren bir damga ile yine bir Türk topluluğunun bir

¹ Mevhibe Savaş, “Bayrak, Tuğra, Sancak”, *Aksu (Mahalli) Gazetesi*, s.2

² *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, Türk Dil Kurum Yayınları, Ankara, 2005, s.227.

sembolü olan bayrak, Türk tarihinin hep bu mitolojik çağlarında oluşmuş, hukukî belgelerdir. Bütün bu töreler, topluluk düzeni ve askerî bir disiplin kurmak için konmuş kanunlardır”.³

Türk tarihinin müstesna şairi, fikir adamı ve en dikkate değer vatansever şahsiyeti, ahlâk ve dava adamı merhum Mehmet Akif Ersoy “vatan türkümüz” olan ve kahraman Türk ordusuna hitaben kaleme aldığı İstiklâl Marşı’nda Hakk’a, bayrağa, bağımsızlığa, birlik ve beraberliğe duyduğu inancı, güveni aşağıdaki dizelerde şöyle dile getiriyordu:

“Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır; Hakk’a tapan, milletimin istiklâl!”⁴

Türk milleti Anadolu coğrafyasında çok büyük zorluklar, sorunlar ve imkânsızlıklar karşısında; sömürgeci Batılı Devletler ve onların siyasî uzantılarına karşı, dört yıl kadar sürdürdüğü İstiklâl Mücadelesi yıllarında gösterdiği direnişin ve direncin merkezde en büyük ve en anlamlı gerekçelerinden birisini de Türk istiklâli, onun namusunun ve bayrağının yok edilme tehdit ve tehlikesi oluşturmaktaydı. Türk milleti hep bir ağızdan, “Ey benim nazlı hilâlim, Ey benim güzel şanlı bayrağım. Senin yoluna kurban olayım.” diyerek bu mücadelesini altın harflerle dünya tarihine yazdırmıştı.⁵

Türk Bayrağındaki Ay ve Yıldız

Bayrak eski devirlerden beri dünya milletleri gibi Türkler açısından değerli bir sembol olmuştur. Her bayrak gibi Türk bayrağının ifade

³ Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, s.81.

⁴ Zeki Sarhan, *Vatan Türküsü / İstiklâl Marşı, Tarihi ve Anlamı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.31.

⁵ M. Ertuğrul Düzdağ, *İstiklâl Şairi, Mehmet Akif Ersoy*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2003, s.109.

ettiği anlam da çok önemlidir ve tarihî bir şuuru yansıtır. Bu manada Türk bayrağındaki ay-yıldızın anlamı sanıldığı gibi basitçe Ay ve Yıldız değildir, bu bileşik sembolün kökeni en az bin beş yüz sene önceye dayanır ve gerçek anlamı ‘yeniden doğuş’tur. Bayrağımızda gök sembollerinin yer alma sebebi, “insandan ve yeryüzünden bağımsız” bir hükmediş felsefesinden kaynaklanır.

Türkler; tarih sahnesine çıktıklarından bu yana askerî kıt’alarda muhtelif şekil ve amblemler kullanmışlardır. Bu muhtelif amblemler arasında en ziyade rağbet gören gök naturizminin bariz sembolleri olan güneş, ay ve yıldız şekilleridir.

Türklerde, kaynağını ve gücünü Güneş’ten (yıldız) ve Ay’dan yani göklerden alan bir devlet anlayışı, bir kut anlayışı vardır. Bu nedenle, ilk Türk devleti kurulduğundan beri aslında hiç yıkılmamış sadece zamanla hükümetler ya da yönetim şekli değişmiştir. Bilinçaltımıza yerleşen bu felsefe, bize en zor anlarımızda bile ayağa kalkabilme yeteneği kazandırmıştır. Ay-yıldız, bu felsefenin Bayrağımızdaki yansımasıdır.

İslamiyet’ten önce ve sonra Türk devletlerinde hükümdara, kumandanlara, kahramanlara ve ordunun değişik kısımlarına mahsus olarak ayrı renklerde ve ayrı motiflerde çeşit çeşit bayraklar vardı. Bayraklarında veya başka hâkimiyet sembollerinde ay yıldız Sümer, Elam, Hitit, Mısır, Sasani gibi birçok farklı uygarlığın yanında Türkler tarafından da erken tarihlerden beri kullanılmıştır. Örneğin, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan sahasında son zamanlarda yapılan arkeolojik buluntularda Göktürklerde 6. yüzyıl ortalarından itibaren ay yıldızlı sikkenin kullanıldığı tespit edilmiştir.

İslamiyet’in Türklerde yayılmasından sonra Tolunoğulları, Gazneliler, Karahanlılar, Memlûklar, Timur, Akkoyunlar, Karakoyunlar ve Selçukluların görkemli ve çeşitli renk ve şekillerde bayraklar kullanmaya devam etmişlerdi. Bayraklarında kırmızı renk kullananların başında ise Oğuz Türklerinin Selçuklu Devleti gelmişti. Kaşgarlı Mahmut, Divân-ı Lûgat’it Türk adlı eserinde bunu

şöyle ifade etmişti: “Ağdı kızıl batrak Togdı kara toprak Yetşükelip Ugrak Tokşıp anın ki içtimiz.” Burada ifade edilen şudur: Müslüman askerlerinden kızıl bayrak yükseldi. Kara toz kalktı. Uğrak atları bize yetiştirdi ve birlikte savaştık. Bu nedenle geri dönmeye geciktik. Yine Kırgızlardaki sancak ve bayrakların kırmızı renkte olduğu Manas destanında ifade edilmiştir.⁶

Hilâl şeklindeki ay ile yıldızın pek eski zamandan beri şarkta kullanıldığını biliyoruz. Ayın hilâl şeklinde iken Zühre yıldızıyla bir araya gelmesi yani kıran vaziyeti, hayır ve saadet alâmeti olarak telâkki edilirdi. Örneğin Anadolu’da, eski Türk mitolojisinin Kutup Yıldızı ile ilgili izleri hâlâ yaşamaktadır. Zaten, “Demir kazık”, “Demir Direk” gibi sözlerimiz, Anadolu Türklüğünün de kutup yıldızı için kullandıkları müşterek deyimlerdir. Bu yıldıza, bazı yerlerde ise “Kuluçka” denir. Bu ad da yıldızın hareket etmesinden dolayı verilmiş olmalıdır.⁷

Türkçede “kazık” demek, yerinde duran kımıldamayan, tahta veya demirden yapılmış, büyük bir çividir. Kutup yıldızı da gezmeyen bir yıldızdır. Yine Türk mitolojisine göre, “Uzaydaki bütün yıldızlar, ona bağlanmış bir şekilde onun etrafında dönerler”. Aynı zamanda “Göğün göbeği” de yine Kutup yıldızıdır.

Beş kollu yıldızlar mükemmelliği, altı kollu yıldızlar evliliği beraberliği, yedi kollu yıldızlar gökkuşağını-doğal tabiatı, sekiz kollu yıldızlar ise güç ve iktidarı ifade eder. Orta Asya Türk sanatında çok kere karşımıza çıkan tasvirlerin birçok tarihçi tarafından zamanla Türkleşmiş, proto-Türkler olarak ifade olunan Orta Asya’da yaşamış bir topluluk olduğu gibi kutlu bir takımyıldıza (Kök Luu) adını veren bir hükümdarlık simgesi olarak başkentte (Ordu Balık) kullanıldığı görülmektedir.⁸

⁶ Kâşgarlı Mahmud, *Divânu Lugâti’t Türk*, Haz. A. B. Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.426.

⁷ Emre Sarı, *Türk Mitolojisi*, Ebook Publishing, Antalya, 2016, s.32.

⁸ Sarı, a.g.e., s.33.

Ay'a gelecek olursak; Eski Türk inanışlarına göre ay ile güneş, insanlara daima iyilik getiren ve onları koruyan iki kutsal kudretti. Ay ile güneş insanoğlunu her zaman göz altında bulundurur ve onları kötü yola sapmadan korurlardı. Aşağıdaki, Altay Türklerinin anlattıkları masal da, bunun bir örneğidir:

Çok çok eski çağlarmış büyükçe bir dev varmış,
Nice çok canlar almış, insanoğlu az kalmış.
İnsanlar toplanmışlar, ta Tanrıya varmışlar,
Kurtar bizi diyerek, Tanrıya yalvarmışlar.
Bu çok güç vazifeyi, Tanrı güneşe vermiş,
"Yakarım ben dünyayı, ay yapsın işi dermiş".
Ay dünyaya inerken, hava da çok soğukmuş,
Dev böğürtlen yer iken, ağaçla göğe uçmuş.
Ay gökte dolun iken dev ayda görünürmüş,
Böğürtlenini yerken, keçeyle bürünürmüş.⁹

Çünkü Türkler, yerin ve göğün tek yaratıcısı olan Gök Tanrı'yı yücelerde ve yükseklerde düşünmüşler; göklerde, Gök Tanrı'ya ait (ay-yıldız) her şeyi tıpkı canlı gibi düşünerek içselleştirmişlerdir.

Bazı bilim adamları "yıldız" motifinin esasında Araplardan esinlenerek Yakındoğu'dan alındığını, dolayısıyla baskın bir Arap kültürü etkisinde kalındığını ifade etseler de bu doğru değildir. Bir kere Türkler, bu motifleri yahut sembolleri İslamiyet'ten çok önce biliyor ve kullanıyorlardı. Örneğin; Semerkant Müzesi'nde bir Ak Hun (Eftalit) parası üstündeki beş uçlu-köşeli yıldız ve hilâl sembollerinin bulunduğu, Türk kültürünün doğduğu İç Asya'da proto-Türk olarak kabul edilen milletlerin (Chouların-Zhouların bugünkü ay-yıldızımıza benzeyen alametleri baş bayraklarında kullandıkları) ve Türklerin gök ibadeti kozmolojisi içinde yer alan arsal ikonogrofilerde, çeşitli tamga/damgalarda, Kök-Türk yazısında fonogram olarak vb. yerlerde kullanıldığı açıkça görülmektedir.¹⁰

⁹ <http://www.sonsuz.us/turk-mitolojisine-gore-gunes-ay-ve-yildizlar/>

¹⁰ Emel Esin, *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabalca Yayınları, İstanbul, 2004, s.59-62.

Yine bununla ilgili olarak örneğin; Arap kültürü tesiriyle Ay ve Yıldız motifleri iddia edildiği gibi çok geç dönemlerde (13-14. yy) kullanıldıysa; bundan önceki dönemlerde gerek yapı ve süsleme sanatlarında gerekse el ve dokuma sanatlarında kullanılan ay ve yıldızlı geometrik motifleri nereye koyacağız? Ayrıca İslam'dan önce Türk sanatı iyice incelendiği zaman başta güneş, ağaç, çeşitli türde kuşlar (çift başlı kartal, aslan, at vb.) olmak üzere ay-yıldız motiflerinin de yaygın olarak kullanıldığı görülecektir. Türk-İslam devletleri dönemlerde özellikle ay-yıldız motifinin belirgin bir şekilde yaygınlaştığını görmek mümkündür. Bu dönem çeşitli sanat dallarında bilhassa el ve dokuma sanatında kullanılan yaygın sembollerden bir tanesi de ay ve yıldız motifleridir. Öyle ki, hayatın her noktasında karşımıza çıkan bu motifler sonradan Türk-İslam sanat anlayışında en çok kullanılan ikonografik motifler olmuş; toplum ve devlet nezdinde yüceleştirilerek bayrak ve sancaklarda alamet olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹¹

İslâmiyet'in tesiri altında kalan Türkler, sancak ve bayraklar üzerine her ne kadar Kuran'dan alınmış fetih sureleri, kelime-i tevhid vesaire yazmış ve işlemiş ise de dinî, siyasî bir alet makamında kullanılan hükümdarların etrafında toplanan yüksek sınıfın millî varlıklarından fedâkarlık yapmalarına rağmen halk tabakası hem dillerini, hem de an'anelerini muhafazaya devam etmişlerdi. İşte Türk milletinin an'anelerine sadık kalmaları yüzündendir ki güneş, ay ve yıldız sembollerini paralar üzerinde, kitabelerde, sancak ve bayrak üzerinde görüyoruz. Selçuklular zamanında olduğu gibi büyük devletlerin dağılması üzerine Suriye'de, Mısır'da ve Anadolu'da kurulan devletler zamanında da bu sembollerin kullanılmasına devam edildi.

Hilâl şekli Haçlı muharebeleri esnasında Müslümanlığın bir remzi (sembolü) makamında telâkki edilmeğe başlandı. İlhanlıların tazyiki karşısında parçalanıp dağılan Anadolu Selçuklu devletinin yerine geçen Anadolu beylikleri ve hususu ile Anadolu Türklerini

¹¹ Esin, a.g.e., s.59-62.

bir araya toplamağa muvaffak olan Osmanlı devleti de hem dinî hem millî an'anelerin tesiri altında kalarak sure-i Fetih ve kelime-i şahadet işlemeli sancak ve bayraklarla birlikte hilâli sancaklar kullanıldı.¹²

Ay ve yıldız tasvirleri sadece yakın dönem bazı Türk devlet ve Türk beyliklerinde kullanılmadığı, Akhun ve Hazar imparatorlukları ile Gazneliler devletinde de kullanıldığını göz önüne alırsak bu kozmik ve astrolojik tasvirlerini çok öncelere kadar gittiğini görürüz. Öyle ki, ay-yıldız ve güneş tasvirlerinin çok erken dönem Türk sanatında kullanılan başlıca tasvirler olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim son dönem basında çıkan bazı haberlere göre Rus arkeologlar tarafından 1500 yıllık Türklere ait ay-yıldız tasvirli-sembolü ilk madeni sikkenin-paranın 6. yüzyıl ortalarından itibaren Göktürklerde kullanıldığı bilimsel olarak açıklanmış ve ispatlanmıştır.¹³ Bu çok önemli buluş, Türklerin sosyo-ekonomik tarihlerinin yeniden yazımını gündeme getirecek ve birçok önyargı, değerlendirme ve ezberleri bozacak niteliktedir. Türklerin yerleşik Çin kültür ve medeniyetinden esinlenerek ya da etkileşim halinde kalarak ortaklaşa kullandıkları tasvirler olduğunu ileri süren iddialar bir tarafa, genel kabul gören görüş bu tasvirlerin Türklere özgü olarak ortaya çıktığıdır. Bu tasvirlerden sonra Türk tarihinde bayraklarda en çok kullanılan figürler ise (ejder) denilen çift başlı kartal ve bozkurttur. Bu tasvirler, tartışılmaz bir biçimde Türk milletinin dünyaca tanınan simgeleri-sembolleri olup, hem Türk bozkır kültürü hem de Gök (Kök) - Tanrı inancıyla yakından ilgilidir.¹⁴

Osmanlı'da Bayrak ve Ay Yıldız Motifi

Türk bayrağının bu şekli almasının resmî anlatımından önce efsanesine değinmeden geçmemek gerekir. Osmanlıların 1448'de,

¹² Savaş, a.g.m., s.2.

¹³ Utku Bolulu, "1500 yıllık ay-yıldızlı TL", *Radikal Gazetesi*, 09.03.2005.

¹⁴ Mahmut Enes Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED] Sayı: 42, 2010, s.224.

düşmanlarını ağır bir yenilgiye uğrattığı Kosova Savaşı'ndan sonraki gece; savaş alanında oluşmuş kan gölünün üzerinde gökyüzünden yansıyan hilal ve yıldız yan yana görünmüştür. Böylece sultan II. Murad, bu simgeyi devlet bayrakları arasında kullanmaya başlamıştır.

Diğer bir hikâyeye göre ise; Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi, rüyasında göğsünde bir hilal ile yıldızın belirmediğini ve göğsünün büyümeye başladığını görmüştür. Bu rüyayı devletinin cihana hükmedecek kadar büyüyeceğine bağlamış ve bayraklarında kullanmaya başlamıştır. Ancak resmi tarihte bilinen gerçek Osmanlılar, çoğunlukla üç hilâlli yeşil ve kırmızı bayrağı kullanmıştır. Sultan III. Selim (1789–1807) zamanına kadar Osmanlı Devleti'nde kullanılan sancaklarda çoğunlukla yıldız bulunmayan daha çok yeşil ve beyaz renkte olan sancaklar kullanılmışlardır.

Bir hilâl ve sekiz köşeli yıldız bulunan kırmızı bayrak, ilk defa 1793'te III. Selim döneminde devletin resmî bayrağı olarak kabul edilmiştir. Bayrak ve sancaklara çok özel bir önem veren yenilikçi ve sanatkâr bir devlet adamı olan III. Selim kırmızı renkte sancakların sekiz köşeli Zühre yıldızını üzerine yarım Ay'ın yani hilâlin yanına ilave edilerek bundan sonra devamlı böyle kullanılmasını emretmiştir.¹⁵

Sultan II. Mahmut ve Abdülmecit zamanlarında da kırmızı zemin üzerine işlenen ay yıldızlı bayraklar kullanıldığı görülmektedir. M. Zeki Pakalın'ın 19. yüzyıl Osmanlı vak'anüvislerinden (devletin resmî tarihçileri) Lütfi Efendi'nin "Lütfi Tarihi" adını taşıyan eserinden naklettiği bilgiye göre, günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kullandığı kırmızı zemin üzerine beş şualı-köşeli kullanılan ay-yıldızlı bayrağın ilk kez Sultan II. Mahmut zamanında hicrî 1242 (miladî 1826) senesinde yayımlanan resmî

¹⁵ Soysal, a.g.e, s.224.

tebligatlar muvacehesinde resmen kullanıldığını nakletmektedir.¹⁶ Bu bayrağın sonraki dönemlerde de kullanıldığını, Sultan Abdülmecit zamanında (1839-1861) kesin bir şekilde devam ettirildiğini belirtmekte faydalı olacaktır. Sultan II. Abdülhamit döneminde kullanılan bayraklarımızın şekillerinin 1904 yılında Bahriye kolağlarından (deniz yüzbaşısı) Mehmet Salih Bey tarafından oluşturulduğu ve Bahriye Nezareti'nce yayınlanan Beyneddüvel işaret defterinde yer aldığı görülmektedir.¹⁷

Hilal ile yıldızın İslami bir sembol olması, Osmanlı'nın bu bayrağı kullanarak üç kıtada yayılmasından ve bu sembolün İslami alametler olarak algılanmasından sonra ortaya çıkmıştır. Cezayir, Tunus gibi Osmanlı'nın bir parçası olmuş ülkelerin bayraklarının yanında Pakistan, Malezya ve Singapur gibi ülkelerin de ay-yıldızı İslami sembol olarak kullanmalarının sebab-i hikmeti esasen budur.

Cumhuriyet Türkiye'si ve Türk Bayrağı

Tarihî kaynakları incelediğimizde görüyoruz ki; Osmanlı Devleti'nin millî bayrağı/sancağı şu anda Türkiye Cumhuriyeti'nin temsil edildiği kırmızı zemin üzerine yerleştirilen ay yıldızlı bayrağımızdır. Türk milletinin ve devletin bölünmez bütünlüğünün, millî birlik ve beraberliğinin yegâne sembolü olan bayrak ve sancaklara gereken önem ve özeni gösteren, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve büyük devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk bu konuda çok hassas davranmıştır. Öyle ki 22 Ekim 1925'te bu konuda çıkartılan "Sancak Talimatnâmesi" kararnameyle, Türk bayrağının nasıl imal edileceği, ölçüleri, ay ve yıldızın nerede bulunacağı belirlenmiştir.¹⁸

Cumhuriyet döneminde alay sancaklarına da büyük önem verilmiş, askerî hizmet talimnamesine sancak merasimleri hakkında esaslı hükümler konulmuştur. Millî işaretleri taşıyan, iki

¹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 3, MEB Yayınları, İstanbul, 2004, s.119.

¹⁷ Pakalın, a.g.e, s.119.

¹⁸ Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk, *Belleten*, Cilt 3, Sayı 10, TTK Yayınları, Ankara, Nisan 1939, s.247-268.

katlı kırmızı ipek kumaş üzerine sarı sırma ile hilal ve yıldız işlenmiş, hilalin sağında cumhuriyeti işaret eden “T.C.” harfleri ve “C” harfi içine de sancak numarası işlenmiştir. Cumhuriyet güneşinin huzmeleri hilalle doğru uzanmış ve alt yakasında hangi alaya ait olduğu sarı sırma ile işlenmiştir. Sancak etrafı sarı sırma şeritle çerçevelenmiş dış şeridin sırma saçakları sancağa daha fazla güzellik vermiştir. Sancak gönderinin üzerinden bakıldığında hilâl ve yıldız ihtiva eden pirinçten yapılmış iki tuğ göze çarpar. Eski askerî kıt’alarda kullanılan tuğlar, alay sancağı ile birleştirilmiştir.

29 Mayıs 1936’da TBMM tarafından çıkartılan, 2994 numaralı “Bayrak Kanunu” ile Türk Bayrağı’nın yapımı, şekli, özelliği ve kullanım nitelikleri detaylıca açıklanmış ve 5 Haziran 1936 tarih 3332 numaralı Resmî Gazete’de yayınlanmıştır. Ayrıca 22.9.1983 tarihinde TBMM tarafından yasalaşan 2893 numaralı kanunla da Türk bayrağının yarıya çekilmesi, selamlanması, örtülebileceği yerler, kullanılması ve yapılması yasaklanan alanlar ile ilgili kanuna uymayanlar hakkında yapılacak adlî-hukukî soruşturmalar ve verilecek cezalar detaylıca belirtilmiştir.¹⁹

Bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kullandığı, Türkiye Cumhurbaşkanlığı bayrağını (kırmızı zemin üzerinde bitmez tükenmez Türklük kaynağını ifade eden güneş etrafında dizilen; şimdiye kadar Türk tarihinde kurulmuş olan on altı büyük Türk devletini-imparatorluğunu sembolize eden her biri, birer parlayan ve etrafını aydınlatan yücelerde yıldızlarla ifade edilen bayrak) bizzat M. Kemal Atatürk düzenleyerek Türklük ülküsü ve tarih şuuru konularında ne denli bilgili ve duyarlı olduğunu, sanatsal olgulara dikkat ettiğini bir kez daha gösterecektir.²⁰

¹⁹ Bayur, a.g.e., s.247–268.

²⁰ Mehmet Ateşoğlu, Atatürk’te Türklük Aşkı ve Ülküsü, *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı 191, Kasım 2002, s.24–32.

Sonuç: Milli Egemenlik, Ay ve Yıldız

Ay yıldız sembolleri Türklerin tarih sahnesine çıktığından bugüne hem kültürel hayatlarında hem de devlet hayatlarında başlıca kullandıkları sembollerden olmuştur. Türkler İslamiyet ile tanıştıktan sonra da bu iki göksel sembolü İslam'ın sembolü haline getirmişlerdir.

Ay yıldızlı Al Bayrak, Türklerde esas olarak Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün kurumsallaştırdığı ancak temellerinin Kül Tigin'e kadar uzanan Devlet'i Ebed-i Müddet fikrinin yansımasıdır. Bu anlamda, devlet'i ebed müddet fikrinin en önemli sembolüdür. Bu nedendir ki, binlerce yıldan beri elde taşınmış, eve asılmış, mezara dikilmiştir. Türk milletinin düğününde de şehit cenazesinde de Türk bayrağı evin tabutun örtüsüdür.

O ay yıldız düşmana karşı yürüyen Kuvvayi Milleye'nin kalpağındadır. O ay yıldız Kıbrıs'ta Milli Mukavemet teşkilatının göğsündedir. O ay yıldız, tarihte, güçlü ve köklü devlet geleneğine sahip olan Türk milletinin tarihin hiçbir döneminde devletsiz ve vatansız kalmadığının ilanıdır. O ay yıldız Ait olduğu devletiyle kendi öz yazgısını / kaderini bir gören Türk milletinin yüreğindedir. Nice yağız delikanlıyı, nice baba yiğitleri, cengâverleri ve Mehmetçik'leri o ay yıldızın ufuklarda dalgalanması uğruna şehittir. O ay yıldızlı bayrak bu milletin doğulusuyla Batılısıyla İzmirliysiyle, Karslısıyla, Adanalısıyla Samsunlusuyla, Konyalısı, Edirnelisi, Urfalısıyla emperyalistlere karşı verdiği mücadelenin adıdır. Bu milletin vatan uğruna toprağa düşmüş şehitlerin kanının rengidir. Türkiye Cumhuriyetinin şerefidir, şanıdır.

Kaynakça

Ateşoğlu, M. (2002). "Atatürk'te Türklük Aşkı ve Ülküsü". *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, (191): 24-32.

Bayur, Y.H. (1939). "Atatürk". *Bellekten*, 3(10):247-268.

- Bolulu, U. "1500 yıllık ay-yıldızlı TL". *Radikal Gazetesi*. 09.03.2005.
- Düzdağ, M. E. (2003). *İstiklâl Şairi Mehmet Akif Ersoy*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Esin, E. (2004). *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmud. (2014). *Divânu Lugâti't Türk*. (Haz. A.B. Ercilasun, Z. Akkoyunlu). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt 3. İstanbul: MEB Yayınları.
- Sarı, E. (2016). *Türk Mitolojisi*. Antalya: Ebook PUBLISHING.
- Sarıhan, Z. (2000). *Vatan Türküsü / İstiklâl Marşı, Tarihi ve Anlamı*: Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Soysal, M. E. (2010). "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (42): 209-239.
- Türkçe Sözlük*. (2005). 10. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurum Yayınları.

KİTAP İNCELEMESİ

Bahaeddin Ögel: *Türklerde Devlet Anlayışı* (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)

Yasin ŞEHİTOĞLU

Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi İşletme Bölümü
ysehito@yildiz.edu.tr

Büyük kültür tarihçimiz Bahaeddin Ögel'in Türklerde Devlet Anlayışı isimli eseri Türk Devlet Felsefesinin en somut özelliklerini içerisinde barındırmaktadır. On bir bölüm içerisinde birbirinden farklı konulara değinen Ögel, her konuyu detayları ile incelemiş ve Türk bilim hayatına bu önemli eseri bırakmıştır. Eserin ilk başlığının kâinat devleti olması verilen emeğin hem ne kadar derin olduğunu ortaya koymakta hem de meselenin asırlar ötesinden asırlar sonrasına ufuk açıcı bir ruhu olduğunu hissettirmektedir. Türk Devlet Felsefesinin başta İlâhi temelleri olmak üzere tüm temellerini ele alan Ögel, Devletin dayandığı temel ilkeleri de başarı ile okuyucuya sunmuştur.

Bu kitap incelemesi çalışması iki bölümden oluşmaktadır. İlk olarak Bahaeddin Ögel'in biyografisi okuyucuya sunulmuş akabinde ise eser hakkında yapılan incelemeye yer verilmiştir. Açıkça ifade etmek gerekir ki, bu inceleme bile bir değil birkaç inceleme ile

bitirilebilirdi. Zira Ögel, bu eserinde de kütüphanelerce ifade edilebilecek bir konuyu, ustalıkla bu hacimli eserine sığdırmıştır.

Bahaeddin Ögel Kimdir?

Elazığ'ın Çarşı mahallesinde 1924 yılında doğdu. Babası Harput eşrafından Mehmed Şemseddin Bey, annesi Nâdire Hanım'dır. İlk ve ortaokulu Elazığ'da, liseyi Malatya'da okudu. 1941 yılında girdiği Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olduğu yıl Erzurum Lisesi'ne öğretmen olarak tayin edildi (1945). Erzurum Anıtlarında Altay-Türk Sanatının İzleri adlı ilk kitabıyla Ülkü Mecmuasında yayımlanan "Erzurum Tavan İşleri" ve "Erzurum Evleri" adlı makalelerini burada kaleme aldı. IV. Türk Tarih Kongresi'ne sunduğu "İslâm'dan Önceki Türk Devletlerinde Tımar Sistemi" başlıklı tebliğini beğenen M. Fuad Köprülü'nün aracılığı ile 4 Kasım 1947 tarihinde Ankara Hasanoglan Köy Enstitüsü tarih öğretmenliğine tayin edildiyse de enstitünün bazı bölümlerinin kapatılması yüzünden kararname dokuz gün sonra iptal edildi. Bunun üzerine görevinden istifa etti (17 Kasım 1947). Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Alman Sinolog W. Eberhard'ın danışmanlığında hazırladığı Uygur Devleti'nin Kuruluşu adlı doktora tezini tamamlamasının (1948) ardından mezun olduğu bölüme asistan tayin edildi (27 Ekim 1948).

Askerlik görevinden sonra 1953'te gittiği İran'da Türk İslâm tarihi açısından önemli şehirlerde dört ay boyunca araştırma ve incelemeler yaptı. Yurda dönünce kazanmış olduğu bursla bir yıllığına Almanya'ya gitti. 1953-1954 yıllarında Hamburg Üniversitesi'nde B. Spuler, O. Franke, A. von Gabain gibi Türk tarihi uzmanlarının yanında çalıştı. 18 Kasım 1955'te "Liao Devrinden Önceki Kitanlar" konulu teziyle doçent unvanını aldı. 1959-1961 yıllarında Almanya'da ilmî araştırmalarda bulundu. Tayvan hükümetinin bursuyla 1962-1963'te Taipei'deki National Cheng-Chi Üniversitesi'nde çalışma yaptı. Temmuz 1963'te Japonya'ya geçti. Orta Asya uzmanı Japon tarihçileriyle tanıştı. Taipei'de

bulunduğu sırada hazırlayıp profesörlük takdim tezi olarak sunduğu Sino-Turcica adlı eseriyle 27 Ocak 1965 tarihinde profesör oldu. Ankara Üniversitesi'ndeki görevinin yanı sıra 19 Mayıs Gençlik ve Spor Akademisi, Kara Harp Okulu ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde, Gazi, Selçuk ve Fırat Üniversitelerinde Türk kültür tarihi ve siyasî tarih konularında dersler verdi. 22 Ekim 1984'te tayin edildiği Tarih Bölümü başkanlığından 7 Mayıs 1986'da istifa etti. Türk Tarih Kurumu'nun aslı üyesi olan Bahaeddin Ögel, 7 Mart 1989'da Ankara'da vefat etti. Cenazesi 9 Mart'ta Kocatepe Camii'nde kılınan namazdan sonra Karşıyaka Mezarlığı'na defnedildi.

Almanca, İngilizce, Fransızca, Farsça, Çince, Moğolca ve Rusça bilen Bahaeddin Ögel, İslâmiyet öncesi Türk siyasî ve özellikle kültür tarihi üzerinde yaptığı çalışmalarla tanınır. Ögel, kültür tarihi çalışmalarında Türk kültürünü zaman ve mekân açısından bütün derinlik ve genişliğiyle ele almış, bir bütün olarak gördüğü bu kültürün köklerinin Orta Asya'da olduğunu, dallarının ise Avrasya'ya yayıldığını belirterek köklerle dallar arasındaki bağların ortaya konulması gerektiğini vurgulamıştır. Onun yaptığı ilmî çalışmalarda Orta Asya, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet çizgisini esas aldığı görülmektedir. Yirmi cilt halinde planlayıp ancak dokuz cildini tamamlayabildiği Türk Kültür Tarihine Giriş adlı eserinde Türklerde köy ve şehir hayatını, ziraat ve yemek kültürünü, tuğ, bayrak, ordu, mehter, aile ve halk musikisi aletleri gibi konuları bütün ayrıntılarıyla inceleyen Ögel, Türk kültür tarihiyle ilgili araştırmaların XIX. yüzyılın sonlarında sinologlar, diğer yabancı tarihçiler ve filologlar tarafından başlatılmasını bir talihsizlik olarak nitelemiş, yabancı araştırmacıların Türk kültürünün özelliklerinden habersiz oldukları için tespit ve değerlendirmelerinde hata yapabildiklerini, bu sebeple Türk tarihi araştırmalarının Türk bilim adamlarınca yapılmasının gerekliliğini her fırsatta dile getirmiştir.

Eserleri: Erzurum Anıtlarında Altay-Türk Sanatının İzleri (Erzurum 1947); İslâmiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi: Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre (Ankara 1962); Sino-Turcica Çingiz

Han ve Çin'deki Hanedanının Türk Müşavirleri (Taipei 1964); Türk Kültürünün Gelişme Çağları (İstanbul 1971); Türk Mitolojisi (I-II, Ankara 1971-1989); Türk Kültür Tarihine Giriş (I-IX, Ankara 1978-1987); Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi (I-III, Ankara 1981); Türklerde Devlet Anlayışı: 13. Yüzyıl Sonlarına Kadar (Ankara 1982). Bahaeddin Ögel'in Türk Tarih Kurumu Belleten'i ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Vakıflar, Türk Kültürü ve Millî Kültür dergilerinde ve uluslararası dergilerde çok sayıda makalesi, tebliğleri, Türk Ansiklopedisi ve İslâm Ansiklopedisi'nde maddeleri yayımlanmıştır.¹

Kitap İncelemesi²

1. bölüm üç başlıktan oluşmaktadır. İlk başlık ise “**Türklerde Kâinat Devleti Anlayışı**” üzerinedir. “Evren imparatorluğu” düşüncesinin mitolojik temelleri, Türklerde, “evren (universal) Devlet” fikrinin temelleri, Türk Devletinin kuruluşunda, “gök, yer ve insan” üçlüsü, göğü, yeri yaratan ve Türk Devletini kuran yüce Tanrı bu başlık altında incelenmiştir. İkinci başlık ise “**Cihan ve Cihana Hükmeden**” adını taşımakta olup, dünya ve cihan anlamlarında kullanılan acunun anlamı ve bütün dünyanın hâkimi, Hakani “acuncu” anlayışı bu başlığın konularıdır. Son başlık ise “**Yeryüzü ‘Türk Devleti’ Halinde**” adını taşımaktadır. Devlet ve yurt toprağı; yönlenme ve teşkilât, mukaddes Devlet toprağı, Devlet ve vatan toprağı olan mukaddes yer ve sular ve koruyucu özellikleri bölümün diğer konuları arasında yer almaktadır.

2. bölüm ise **Türk Devleti ve Kâinat** kavramlarına odaklanmaktadır. Devlet teşkilatı ve yön kavramının beraber ele alındığı bu bölümde yurt ve vatan toprağının hangi anlamları taşıdığı irdelenmiştir. “Yukarıda gök ve aşağıda yer” anlayışı ile düzen, göğün altında ve insanın üzerinde “Türk kağanı, “gök-yer” ile ilgili birleşik deyimler yine bu bölümde incelenmiştir.

¹ Yuvalı, 2007, s.22-23.

² Bu inceleme eserin 2016 basımından yararlanılarak yapılmıştır. *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.

İlgi çekici bir diğer bölüm ise 3. bölüm olan **Türk Devletinin İlâhî Temelleridir**. Dört başlık altında toplanan bu bölümün ilk başlığı din ve mitoloji temelleridir. Bu bağlamda Türk Devletinin ilâhî temelleri bu başlık içerisinde ele alınmış, Göktürk Devlet anlayışının dayandığı mitoloji ve destanlar incelenmiş ve Türklerde “yeryüzünün Hakanı” olma ile ilgili bazı semboller okuyucuya sunulmuştur. İkinci başlık ise Hakanın ilâhî özellikleri ile ilgilidir. Gök tarafından tahta çıkarılmış Hunların büyük Hakanı Mete, gök ile yer tarafından yaratılmış, ay ile güneş tarafından tahta çıkarılmış, Hunların büyük Hakanı Mete’nin oğlu bu başlığın altında incelenirken Hunlarda Hakan için Tanrının oğlu benzetmesinin yer alıp almadığı bu başlıkta tartışılmıştır. Hun Hakanının unvanı, “kür-han”: evren ve kâinatın Hakanı, “yaşlı ve üstün”: Mete’nin oğlunun unvanı ve dünya ve Devletin “kutup yıldızı” çevresinde dönmesi konuları burada ele alınmıştır. Üçüncü başlıkta ise kağanlık kutunu gökte bulma anlayışı incelenmiş gökten (kağanlığını) almış Türk bilge kağan, Türk kağanının (kut) bulması bu kısımda incelenmiştir. Göğe benzer gök’ün (tengri teg tengri) ne demek olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Bölümün son başlığı ise doğum-kader ve Devlet üzerinedir.

4. bölüm **Hakan Seçimi ve Hakanın Sorumluluğu** ile ilgili olup iki başlıktan oluşmaktadır. Hakan seçiminde din töreni ve halkın kaynaşması ve Hakan seçimi anlayışının temelleri... İlk başlık içerisinde, Türk topluluklarının başlangıçta “askerî birlikler” hâlinde oluşmaları, Hakan seçimine halk ve boyun katılması, tahta çıkma törenleri, ant içirme töreni, Hakan seçiminde “yetenek ve liyakat” aranması ve Hakan seçiminde bilgelik, aklık ve soyluluk aranması bulunmaktadır. İkinci başlık ise eski ve köklü bir Türk geleneği olarak Hakanın kurultayda seçilmesi, tahta çıkmanın Türklerde anlamları ve tuğ dikme yolu ile han ilan etme konularını içermektedir.

5. Bölüm **Devlet Meclisi ve Kurultay** hakkındadır. Bu bölüm 5 başlık altında toplanmıştır. Birinci başlık kurultay anlayışının temelleri üzerinedir. Mete ile başlayan kurultay anlayışının ilk

dönemlerde sadece din töreni, bayram, yeme içme toyu, eğlenme ile yarışmayı içeren bir Devlet toplantısı olması, devamında yıllık büyük din töreni ile kurultayın bir arada yapılması bu başlığın temel konuları arasındadır. Kurultay, Milletin birleşmesi, kaynaşması ve din ile Devlet gücünü tek elde toplaması özelliklerine değinen incelemeler bu başlığın ilgi çekici konuları arasındadır. İkinci başlık ise kurultay ve divan çeşitleri hakkındadır. Töreyi kurma ve toplama kurultayı, kurultayın hangi gerekçelerle toplanması bu başlığın içerisinde ele alınmıştır. Üçüncü bölüm ise Hakan ve kurultay ilişkisi etrafında toplanmıştır. Kurultayın Devlet adına Hakanlar tarafından toplantıya çağırılması, kurultay veya divanın danışma meclisi özelliği, Dede Korkut Kitabında, hanlar hanı Bayındır Han'ın divanı, kurultay, toy ve divan toplantılarında, Hakanlık ve Devlet sembolü olan altın otağ, Devlet protokolü ve disiplini, kurultay veya divan otağının başlıca sembolleri bu başlık altında yer almıştır. Dördüncü başlık ise yoksullar için vergi ve şölen üzerinedir. Bu bağlamda şöleni sadece bir yemek yeme âdeti olarak değil yoksullar için toplanan bir vergi olarak ele alan Ögel, bölümün beşinci başlığında ise toy ve kurultayların yararlarını askeri ve ekonomik olarak incelemiş ve Türklerin halk toplantılarını, kurultay, divan ve Devlet danışma meclislerini nasıl adlandırdıkları incelemiştir.

6. Bölüm **Halk ve Devlet** kavramları üzerinedir. Türk Hakanının halkın kalbini kazanmak zorunda olması ile başlayan bu bölüme dair incelemeler, halkı "Devlet felsefesine göre" koruma, halkın, acımasız ve meşru olmayan Hakanları tutmaması, Han seçiminde halkın rahatını ve Devletin geleceğini düşünme, halk ile Hakan ve idarecilerin birbirleriyle kaynaşmış olmaları konuları ile devam etmektedir.

7. Bölüm **Devletin Halka Karşı Vazifeleri** başlığını taşımaktadır. Eğitmek, özen ve ihtimam göstermek, Devleti, Milleti ve töreyi düzene koymak, Milleti ve Devleti derleyip toplamak, nüfusu çoğaltmak, Türk Devletinin başlıca dileği olarak açığı doyurmak, çıplağı giydirmek, Millete zenginliğin bir sembolü

olarak altın, gümüş ve diğer değerli şeyler kazandırmak, Devlet ve Millet için kazanmak, halkı iskân etmek, Türkleri yeni alınan yerlere yerleştirmek, Devlet içinde asayiş, mal ve can güvenliği, millî birlik, anlaşma ve kaynaşma, rahatlık ile sosyal adâlet anlayışı, Devleti ve Milleti tutma ile idare etme işi ve dileği, Hakanın Millete, Millet in de Hakana işini gücünü vermesi, Devlet ve düzenin karışıp bulanması bu bölümün ana konuları arasındadır.

Kitabın en hacimli ve ana omurgayı oluşturan bölümlerinden biri olan 8. Bölümde **Türk Devletlerinin Dayandıkları Ana Prensip ve Düşünceleri** ele alınmış ve titizlikle incelenmiştir. Bu bölüm on alt başlıkta toplanmıştır. İlk başlık, Kut üzerinedir. Bu bağlamda, ruh ile kutluluk kavramları karşılaştırılmış, Göktürklerden, Müslüman Türklere “Devletli ve Saadetli” deyiş ve anlayışı, kut kavramının detayları, yaratılış, karakter ve irade, tecrübe ve gelenek, kader, liyakat, kemâlat, güzel huy, saygılaşma ve yüceltme, kutlanma, ululuk bulma, kutluluk dileme, ant ve yemin, Orta Asya’dan Anadolu’ya kut ve kıvanç kavramları incelenmiştir. Kutlu olmayı erdem in ve bilginin desteklediği, doğuşla değil hizmetle geldiği, kutluluğun Devlet sözü ile ilişkisi, Devlet kuşağı, kemeri ve kutluluk, Devlet nöbeti, kezik veya gezek, il kutun duruşu ve görünüşü, kutluluğun doğması ve uçması, kut’u, Devleti tutma ve kutlu, Devletli kalma, bereket ve uğur olarak kut ve kutluluk bu başlığın alt meseleleridir. Devlet ve kutluluk detayları ile incelenmiş, Hunlarda kut ve kutluluk, Türklere göre neyin mukaddes olduğu (örneğin Hakan mukaddes değildir ancak yer ve su mukaddestir), Hakan ile Tanrı ilişkisi, Hakanlığın sürekliliği ile davranışları arasındaki ilişki, eski Türk inanışlarının İslâmiyet ile bağdaştırılması ilgi çekici bir üslup ile ele alınmıştır. İkinci başlık ise Yarılgıdır. Yarılgı Anlayışının “Tanrı’nın izni ve kader” inanışından Osmanlılarda “mağfîret” manasına kadar gelişmesinin irdelenmesi ile başlayan kısım, yarılgı anlayışının ilk anlamlarına değ inmekte ve Tanrı yarılgaması ile Hakan yarılgamasını ele alınmaktadır. Yüksek Devlet görevlileri tarafından yazılan buyruk anlamında kullanılan buyrultularda sebep ve davranış durumları, Göktürk kağanlarının

buyrultu ve fermanları ve Hakanın bilgelik ve hikmet dolu emri ve sözleri bu kısmın son parçasını oluşturmaktadır. Üçüncü başlık talih, nasip ve kismet kavramları ile ilgilidir. Türklerde, nasip ve kismeti karşılayan sözler, üleme ve üleştirme ile nasip ve kismetin ilişkileri, nasipli, kismetli ve kutlu “Millet”, nasipli ve kismetli Hakan, akıl ve bilgi karşısında talih ve kismet bu başlığın içinde incelenmiştir. Dördüncü başlık alplık ve şecâattir (yüreklilik, yiğitlik). Beşinci başlık Devlet ve bilgi ile ilgilidir. Türklere göre bilgili ve bilgisiz kişi, ululuk, Oğuzlarda bilge ve bilgelik, Devletlik ve Hakanlık Bilgisi, Türklerde bilgi çeşitleri, Devlet içinde kötü bilgi yayma ve kötü bilgi, bilgiyi öğrenme ve öğretme bu başlık içerisinde yer almıştır. Altıncı başlık bilge ve bilgelik adını taşımaktadır. Bu başlık altındaki Türk Devletlerinde bilge ve bilgelik anlayışı, bilgelerin çeşitleri ile ad ve unvanları, Böğü Kağan’dan İslâmiyet çağındaki Bilge Böğü’ye ve Ozan Devlet Bilgeleri konuları ilgi çekicidir. Yedinci başlık ise “külüg”, ünlü ve şöhretli kavramları ile ilgilidir. Ün (Kü) ve adın yayılması, ad, “unvan ve mevki” ile adlı ise, “ünlü” ilişkisi, adlı, adsız, çavlı, külüg, ünlü gibi şan ve şöhreti içinde toplayan ad ve unvanlar bu başlığın içerisinde açıklanmıştır. Sekizinci başlık güç ve güçlü olma ile ilgilidir. Tanrının Hakana verdiği güç, iktidar ve muktedir olabilen Türk Hakanlarının unvan ve sembolleri, Türk dilinde ve Türk inanışlarında adaletsizlik bu başlık altında incelenmiştir. Dokuzuncu başlık ise erk, saltanat ve kudret ile ilgilidir. Erk Türk veya erklig Türklüğü sözleri, saltanat kudreti bu kısımda ele alınmıştır. Onuncu başlık ise erdem, fazilet hakkındadır. 8. bölüm bu başlığa ait olan kişilerin, erlerin erdemi, erdemin Devlet ve Millet ile ilişkileri konularına bakış ile son bulmaktadır.

9. bölüm, **Vassal Devlet³ ve Halk İle İlişkiler** konusuna ayrılmıştır. Batının Türkleşmesinde uç boylarının rolü, vassal Devletler ile topluluklar, Türk Hakanı ile ilişkisi, bağlanma ve biat ile ilgili bazı Türkçe deyimler, teslim olma ve bağlanma sembolleri

³ Vassal Devlet: Tabi devlette denmektedir. İç işlerinde serbest, dış işlerinde bir devlete bağlıdır. Eflak, Osmanlı Devleti’nin vassalıydı.

ile davranışları, Türklerde, yabancı ve yad anlayışı bu başlık altında incelenmiştir.

10. bölümde ise Ögel, **Türk Töresini** incelemiştir. İlk olarak örf hukuku ve kanunları ele alan Ögel, bu başlık altında töreleri düzenleme, Türk töresini kaybetmiş millet, törenin yok olup yıkılması, töreyi kazanma anlayışı, milletin töreyi kazanması, töreye uygun olarak tahta çıkma, Devleti ve töreyi tutma ve düzenleme, töre anlayışının değişmeye başlaması, Türklerin kendi töre anlayışları ve bu anlayışları yeni dinlerle benzeştirme konu başlıkları ile incelemiştir. İkinci olarak Gelenekler ve Töre konusunu inceleyen Ögel, töre ve aile düzeni, yabancı gelenekler ve bu geleneklerin nasıl geldiği, Türklerin başlıca özellik ve karakterleri ile töre ve âdetler alt başlıklarına odaklanmıştır. Takip eden bölümlerde ise yasa, Çingiz Han yasası ve Uygurlar, Oğuz Han töresi ve Çingiz Han yasası, Çingiz Han “Kutadgu Bilig’i”, töre ile ilgili diğer deyimler, yargı, Oğuz Han töresi konularını ele almıştır.

11. bölümde Ögel, **Türklerde Halk ve Ordu** konusunu incelemiştir. İlk olarak ordu teşkilatı ve halk ilişkilerini ele alan Ögel, eski Türklerde “halk” ve “ordu” anlayışı ile Büyük Hun İmparatorluğu’nda ordu teşkilâtı konularını ele almıştır. İkinci olarak “komutan” ile ilgili bilgiler veren Ögel, Hunlarda “Bilgin-Asker”, Yani “Alp ve Bilge Komutan” anlayışını irdelemiştir. Takip eden bölümlerde soylu aile ve boy komutanları, komutanların tayin usulleri ve bölge ve boy komutanları hakkında bilgiler aktarılmış ve Hun boylarından çıkan ordular ve komutanlar, bölge ordularının Hun ordu merkezine bağlanmış olması, büyük boy komutanlıklarının “boy adları” ile adlandırılmaları, boy ve bölge komutanlarının başkente bağlılığını gösteren unvanlar, Devleti kuran Hun boylarına kız veren dünür boyların komutanlıkları, eski prens soylarının idare ettikleri “bölge” ve “ulus” orduları ve Hunların başkanvekilleri konularında detaylı bilgi verilmiştir. Bu bölümün altıncı alt başlığı Hunların ve Oğuz Boylarının düzeni ile ilgilidir. Hunlarda 24 Tümen kuruluşu, Orta Asya Türk ordu teşkilâtının “takvim” ve “zaman” birimlerine dayanması ile düzen

hakkında incelemelerini aktaran Ögel, “onlu”, “yüzlü”, “binli” ve “on binli” ordu teşkilâtının Orta Asya kökleri ile Avrupa’da yayılış tarihi ve Orta Asya’dan Avrupa’ya geçişi ile ilgili incelemelerini aktarmaktadır. Selçuk ve Osmanlı çağında devam eden diğer askeri taktik ve düzenler ile ilgili ilgi çekici bilgiler veren Ögel, yabancı ordular ve komutanları başlığı altında Türk İmparatorlukları içindeki Türk olmayan komutanlar, Türk ordularındaki yabancı kolordular ve yabancı asker kullanmayı Türk Devletlerinin bir zaafı olarak kabul eden bakış açılarını incelemiştir. Ek olarak ordu teşkilatında farklı birlikler açıklanmış, atlı ve yaya birlikleri, kağanın özel muhafızları ve tümeni, sınır ve garnizon tümenleri, Çin sınırındaki Türk kolonilerinin hukukî durumu, şehirlerin asayişi ve korunması ile görevli Türk garnizonları ve son olarak boy ve bölge orduları detayları ile incelenmiştir.

Kaynakça

- Ögel, B. (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yuvalı, A. (2007). “Bahaeddin Ögel”. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, ss. 22-23). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Düşünce Dünyasında
Türkiz
ULUSAL HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Yayın Şartları

Dergiye gönderilecek yazılar, işlediği konuya yeni bir boyut getirecek şekilde özgün ve daha önce hiçbir yayın organında yayınlanmamış olmalıdır.

Makaleler, dipnotlar dâhil 6.000-10.000 kelime; kitap tahlilleri ise 1500-2000 kelime arasında olmalıdır. Makaleler Microsoft Word programında Times New Roman karakterinde ve 1,15 satır aralığıyla yazılmalı; metin için 12 punto, dipnotlar için ise 10 punto kullanılmalıdır.

Dergiye gönderilen bir makalenin yayımlanması Yayın Kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde sözkonusu yazı ivedilikle değerlendirilmek üzere iki hakeme gönderilir. Hakemlere yazar adı, yazarlara ise hakem adı bildirilmez. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olması hâlinde, üçüncü bir hakeme gönderilir ve bu sonuca göre Yayın Kurulu tarafından yazıların yayımlanması hususunda karar verilir.

Dergide yayınlanan yazıların tüm telif hakları, TASAV tarafından belirlenecek telif ücretinin yazara ödenmesiyle birlikte TASAV'a geçmiş olur. Yazının tamamının başka bir yayın organında yayınlanması TASAV'ın iznine tâbidir.

Makalelerde, kullanılan kaynakların alfabetik olarak sıralandığı kaynakçanın, dipnotların ve diğer şekil şartlarının aşağıdaki yazım kurallarına uygun şekilde hazırlanması gerekmektedir.

Yazım Kuralları ve Biçimsel Şartlar

1. İmla: Dergiye gönderilen yazılar, Türk Dil Kurumu'nun Yazım Kılavuzu'na (kısaltmalar dâhil) uymak zorundadır. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.

2. Başlık: Başlık, içerikle uyumlu olarak en çok 10-15 sözcükten ibaret tamamen büyük harfle, koyu (bold) ve 12 punto olmalıdır. Ara başlıklar, bölüm başlıklar ve alt başlıklar sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde, 11 punto ile koyu yazılmalıdır.

3. Yazar adı ve adresi: Makale yazarı, ad ve soyadı ile unvanını yazı başlığının altına (*) işaretini belirterek yazılmalıdır. Bu işaret, dipnotta gösterilecek, makale yazarının kurumu ve unvanı yazılacaktır. Herhangi bir kurumda görev yapmayan yazarlar, konumuna uygun sıfatları kullanılmalıdır: Araştırmacı, yazar vb.

4. Özet ve anahtar sözcükler: Makalelere Türkçe özet ve anahtar kelimeler ile İngilizce özet (*abstract*) ve İngilizce anahtar kelimeler (*keywords*) eklenmelidir. Özetler 100 kelimeyi aşmamalı, anahtar kelimeler beş adetle sınırlandırılmalıdır.

5. Ana metin: Yazılar, Times New Roman tipi ile 12 punto büyüklüğünde ve 1,15 satır aralığıyla yazılmalıdır. Alıntılar italik harflerle ve tırnak içinde verilmeli; beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok hâlinde ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

6. Sayfa Numarası: Yazılara sayfanın sonunda düz sayılarla (1,2...) numara verilmelidir.

7. Kaynak gösterme: Metin içinde yapılan göndermeler soyadı, basım yılı, gerektiğinde sayfa numarası parantez içinde belirtilmelidir: (Özbay 2010), (Özbay 2010: 163). Yazarın aynı yıl yayımlanmış birden çok eserine gönderme yapılmışsa (Altın 2010a Altın 2010b); birden çok kaynağa gönderme yapılmışsa (Erkin 2008, Canbel 2009) şeklinde belirtilmelidir. Birden çok yazar adı yazılmalı ve “vd” kısaltması kullanılmalıdır: (Koçak vd. 2005) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılmalı, sayfa altında ve numaralandırılarak gösterilmelidir. Herhangi bir internet adresine yapılan göndermelerde bu adresler kaynaklar arasında verilmeli ve indirme tarihi belirtilmelidir:

8. Kaynakça: Yararlanılan kaynaklar, yazının sonunda “Kaynakça” bölümünde, APA 6.0 stili kullanılarak 10 punto alfabetik sıra ile verilmelidir. Örnek olarak:

Tek yazarlı kitap:

Gökalp, Z. (1997). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Çeviri kitap:

Hoy, W. K. ve Miskel, C. G. (2010). *Eğitim Yönetimi*. (Çev.: S. Turan). Ankara: Nobel.

İki yazarlı kitap:

Kıran, Z. ve Kıran, E. (2001). *Dil Bilimine Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Üç yazarlı kitap:

Andıç, F., Andıç, S. ve Koçak, M. (2010). *İbn Haldun: Hayatı ve Eserleri Üzerine Düşünceleri*. Ankara: Kadim Yayınları.

Üçten çok yazarlı kitap:

Korkmaz, Z. vd. (2001). *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*. Ankara: Yargı Yayınları.

Derleme kitap içinde bölüm:

Altan, S. (2013). “Osmanlı’ya Doğudan Bakmak: 20. Yüzyıl Dönümünde Çin’de Osmanlı Algısı ve Milliyetçilik”. *Türkiye’de Çin’i Düşünmek*. S. Esenbel, İ. Togan ve A. Atlı (Der.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 90-115.

Birden çok baskısı olan kitap

Hacıb, Y. H. (2017). *Kutadgu Bilig*. (Çev.: A. Çakan). 3. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Birden çok ciltli kitap:

Ögel, B. (1971). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Cilt 2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Tek yazarlı makale:

Sarıkaya, Y. (2014). "Ağustos 2008 Savaşı Sonrasında Gürcistan Dış Politikası". *Karadeniz Araştırmaları*, 31(31): 1-16.

Yayımlanmamış tez:

Aydın, G. (2008). *Orhan Türkođan'ın Devlet Anlayışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Elektronik kaynak:

Duman, B. (2017). ABD Irak'ı İran'a kaptırmak istemiyor. *Al Jazeera Türkiye*, 9 Mart 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/abd-iraki-irana-kaptirmak-istemiyor> (erişim: 10.04.2017)